

Туркологични изследвания 2024

**Шумен
2024**

Сборникът се издава със средства по научноизследователски проект „Туркологията - мост за научноизследователско сътрудничество в Европа” на Катедрата по турски език и литература към Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Научен редактор

проф. д-р Мийрям Салим

Редакционна колегия

доц. д-р Неврие Чуфадар

доц. д-р Менент Шукриева

доц. д-р Харун Бекир

доц. д-р Стефан Минков

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
Шумен, 2024

Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“

ISSN 1314-989X

СЪДЪРЖАНИЕ

ТУРКОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ 2024	стр.
Ембие Кязимова. <i>Подчинителни отношения в синтаксиса на туркските езици и турския език</i> Embie Kyazimova. <i>Subordinating relations in the turkic languages and the turkish language syntax</i>	4
Вежди Хасан. <i>За прозата в старата турска литература</i> Vejdi Hasan. <i>About prose in old turkish literature</i>	30
Nevriye Çufadar. <i>Üç Halk Kitabında Halk Bilimi Esintileri</i> Nevrie Chufadar. <i>Folklore inspirations in three folk books</i>	51
Менент Шукриева. <i>Словообразователни модели в турската военна лексика</i> Menent Shukrieva. <i>Word formation patterns in Turkish military vocabulary</i>	79
Айджан Алайди. <i>Класификация на юридическите термини в турския език</i> Aydzhan Alaydi. <i>Classification of legal terms in Turkish language</i>	102
Meryem Salim, Alcan Cafer. <i>Bir Bulgar Gazetesinde “Çar Şehri” İstanbul: Tsarigradski Vestnik (1848-1862)</i> Meryem Salim, Aldzhan Dzhafer. <i>A Bulgarian newspaper in "Tsar City" Istanbul: Tsarigradski vestnik (1848 - 1862)</i>	118
Мемиш Мердан. <i>Али Джемал и турското младежко комсомолско дружество „Къзъл Байрак” в Провадия (1919–1923)</i> Memish Merdan. <i>Ali Cemal and the Turkish cultural and educational society "Kizil Bayrak" in Provadia (1919-1923)</i>	137
Джелил Джелил. <i>За социалния аспект на религиозното образование</i> Dzhelil Dzhelil. <i>On the social aspect of religious education</i>	150

ПОДЧИНТЕЛНИ ОТНОШЕНИЯ В СИНТАКСИСА НА ТЮРКСКИТЕ ЕЗИЦИ И ТУРСКИЯ ЕЗИК

Ембие Кязимова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
e.kyazimova@shu.bg

SUBORDINATING RELATIONS IN THE TURKIC LANGUAGES AND THE TURKISH LANGUAGE SYNTAX

Embie Kyazimova

Abstract: The present study examines subordinating relations in complex compound sentences in the Turkic languages and the Turkish language. An overview is made of linguist researcher studies and opinions regarding the nature of the complex compound sentence in Turkic and Turkish linguistics. The classification and methods of consideration of subordinate sentences are indicated. The subordinating conjunction through unconjugated verb forms in Turkish syntax is presented. The features of subordinating conjunctions in the Turkish language are considered.

Keywords: the complex compound sentence, subordinating conjunctions, Turkic languages and the Turkish language

В езиковедските изследвания тюрколозите отделят внимание на въпроса за сложното изречение, като някои езиковеди, възпитани в традициите на индоевропейската езикова школа, се съмняват в съществуването на сложни съставни изречения в тюркските езици, а понякога изобщо отричат съществуването на истински зависими изречения (подчинени изречения), като свеждат сложно съставното изречение до просто изречение с разширени части. Известният тюрколог Ж. Дени в своята „Турска граматика“ счита за истински изречения само условните и обстоятелствено обусловените изречения. Всички останали случаи, когато предикатът на логически зависимото съждение не е изразен с лична форма на глагола, го отнася

към категорията на „мнимите изречения” (Potseluevski 1975: 284).

А. П. Поцелуевски отбелязва, че за синтаксиса на самостоятелните изречения в съвременните тюркски езици, така също и в индоевропейските е характерен вербалният тип изречения с финитните форми на глагола в предиката. Колкото до подчинените изречения, те продължават да пазят досега много древни черти, несвойствени за по-независимите (букв. самостоятелните) изречения. Друга характерна черта на конструкциите на подчинените изречения е свързана с добре известната особеност на тюркските езици – тясна семантико-граматическа споеност на отделните части на словосъчетанието изобщо и в изречението в частност (Potseluevski 1975: 285).

Н. З. Гаджиева и Б. А. Серебренников отбелязват, че причастните и деепричастни конструкции не са подчинени изречения и че „някои тюрколози са се опитали да припишат тази специфика единствено на тюркските езици и така възникнала теорията за наличието в тюркските езици на подчинени изречения от особен тип – така наречените синтетични подчинени изречения” (Gadzhieva, Serebrennikov 1986: 156). Според В. Г. Кондратов, разширената част на изречението се изразява с глаголна форма, която може да има собствен субект на действието, независим от подлога на изречението, както и второстепенни части, които я поясняват. Разширената част на изречението притежава потенциално такава структура, както и независимото изречение с разлика на това, че действието в самостоятелното изречение се изразява с лична, а действието в подчиненото изречение – с нелична форма, т.е. по такъв начин авторът признава причастните и деепричастните конструкции за подчинени изречения (Kondratev 1970: 57).

За разлика от В. Г. Кондратов, В. А. Аврорин признава, че само причастието е полифункционално, т.е. може да бъде всякакъв член на изречението. Най-често то изразява сказуемо, като по функция напълно съвпада с финитните глаголи, а деепричастните конструкции, за разлика от причастните не съставят подчинени изречения (Avrorin 2000: 148). Н. К. Дмитриев посочва, че за турския език са характерни изречения с еднородни сказуеми, като последното сказуемо в изречението може да бъде лична глаголна форма (*verbum finitum*), а останалите се предават с деепричастия. Именно такива изречения в литературния турски език са „сложноподчинените изречения, но ако трябва да бъдем прецизни, те най-често се срещат не главно с подчинено или подчинени, а причастни и деепричастни конструкции изградени по модела *-dik/-acak*” (Dmitriev 1960: 71).

В своята „Турска граматика” Г. Гълъбов разглежда подчинените изречения според морфологическия облик на сказуемото. Отбелязва, че изречението или изреченията, които служат за пояснение на друго изречение в сложно съставното изречение, се наричат подчинени изречения. Според автора сказуемото на подчинените изречения е отглаголно име (глагол в инфинитив), или отглаголни съществителни, причастие и деепричастие (Galabov 1949: 362).

Според М. С. Сандер съществуват главни изречения '*asıl cümle*', като с тях се изказва основната идея, но съществуват и подчинени изречения '*mütemmim cümle*', които поясняват значението на главното изречение.

Повечето турски автори (с изключение на М. Ергин) считат, че инфинитните форми (причастие и деепричастия) образуват сложно подчинено изречение. Според Х. Едискун (Нова граматика на турския език 1963) предикатът на подчиненото изречение се изразява със спрегаеми,

неспрегаеми форми на глагола и с наставка за сказуемост (Ediskun 1963: 320). Близко до това становище е виждането на В. Хатипоглу (Синтаксис на турския език 1972) според която, изреченията, които имат в състава си конструкции с неспрегаеми форми на глагола са определени като *girişik cümle* ‘сложни изречения’ (Hatipoğlu 1972: 142-181). Н. Коч, също се придържа към виждането, че деепричастието, както и инфинитива и причастието се използват за образуване на сложни изречения “*girişik tümce*” (Коç 1990: 589). Виждането на М. Хенгирмен не се различава от становищата на посочените автори, според него сложното изречение включва в състава си едно главно изречение с предикат спрегаем глагол и подчинени изречения, поясняващи главното. Предикатът на подчиненото изречение може да бъде неспрегаема глаголна форма (Hengirmen 1998: 354). Според Д. Аксан връзката между главното и подчинено изречение се осъществява с помощта на деепричастията и причастията (Aksan 2003: 124). Б. Гьогюш също изказва мнение, че връзката между главното и подчинено изречение се осъществява с помощта на неспрегаемите глаголни форми, като подчинените изречения образувани с инфинитните глаголни форми ги нарича *cümlemsi*, а сложното изречение “*girişik tümce*” (Göğüş 1969: 90). За разлика от предходните автори в своята „Турска граматика” (Türk Dil Bilgisi) М. Ергин посочва, че турският език притежава богата деепричастна система ‘*gerundium sistemi*’ и заедно с причастията ‘*partisipler*’ дават възможност за по-голяма яснота и свобода при изразяването. Деепричастията са думи, които означават действия, допълващи главното действие, включени са в състава на простото изречение и по този начин се преодолява натрупването на изречения. От тук следва, че според М. Ергин причастията и деепричастията не могат да бъдат сказуемо на подчинените изречения (Ergin 1967: 320).

Подобно на М. Ергин, Л. Карахан счита, че предикатът не би могъл да бъде изразен с инфинитни форми на глагола, тъй като подчиненото съждение няма логическа самостоятелност и свежда такива изречения до прости (Karahana 1998: 61-64).

В настоящото изследване, без да се претендира за изчерпателност се разглеждат особеностите на подчинителните отношения в сложното изречение на турския език чрез неспрегаеми глаголни форми.

С термина сложно съставно изречение се означават синтактични конструкции, в които са съединени няколко предикативни части, образуващи синтактично цяло в смислово и интонационно отношение (Ahmanova 1966: 429). Сложно съставното изречение може да бъде построено от едно главно изречение и от едно или повече от едно подчинени изречения. В турския език подчиненото изречение пояснява главното и структурно и смислово е зависимо (подчинено) от него. Например изречението „*Serpil koltuktan kalkarak pencereyi açtı.*“ е сложно тъй като съдържа два глагола (kalkmak, açmak). Конструкцията *Serpil pencereyi açtı* ‘Серпил отвори прозореца’ е главно изречение, което е смислово и синтактично самостоятелно, със сказуемо изразено с лична глаголна форма в 3 л. ед. ч, минало свидетелско време. Зависимата от главното изречение част е *koltuktan kalkarak* ‘ставайки от фотьойла’, подчиненото изречение е свързано с главното чрез неспрегаема глаголна форма – деепричастие на -arak/-erek. Подчиненото изречение пояснява главното изречение, смислово и функционално е свързано с него и не може да съществува самостоятелно.

Подчинителни отношения чрез неспрегаеми глаголни форми

- **Подчинителни отношения чрез инфинитив**

- **Подчинени подложни изречения**

Инфинитивът във функцията на подлог се субстантивира, но въпреки това запазва семата на глаголност. Тази сема на глаголност се усеща повече в тези случаи, когато инфинитивът е във функция на подлог, т.к. няма падежна наставка, която би подчертала субстантивацията. Глаголността на инфинитива във функцията на подлог проличава и от превод на български език с финитни глаголи, които влизат в състава на *да*-конструкциите.

Когато инфинитивът изпълнява функцията на подлог в изречението към него може да има добавени и подчинени думи.

1. <i>Yaşamak</i> güzeldir.	Хубаво е <i>да се живее</i> . (букв.: Да живееш е хубаво).
2. <i>Yaşamak</i> bir sanattır, birlikte <i>yaşamak</i> ise büyük-sanattır.	<i>Да живееш</i> е изкуство, но <i>да живееш</i> с някого заедно е още по-голямо изкуство.

- **Подчинени допълнителни изречения**

Инфинитивът във функцията на допълнение няма падежно оформление т.е. е в именителен падеж или приема окончание за винителен падеж. В двата случая инфинитивът се превежда с *да*-конструкция, макар, че в езиковото мислене на носителя на турския език формата с падежно окончание по-скоро е по-близка към отглаголно съществително, т.к. определеността се свързва с падежната наставка за винителен падеж. Функционалният инфинитив с окончания за принадлежност и за винителен падеж образува подчинени допълнителни изречения, които заемат място между подлога и сказуемото на главното изречение.

<p>1. Atalarımızın ar ve haya perdesi <i>yirtılmak</i> (Им. п.) diye pek düşündürücü bir tabirleri vardır.</p>	<p>Нашите деди имат един твърде дълбокомислен израз като „Той няма срам и съвест ” (букв. „<i>да се разкъса</i> завесата на срама и съвестта”).</p>
<p>2. Bazıları entari üstüne kürk <i>giymeyi</i> (Вин. п.) daha çok severlerdi.</p>	<p>Някои от тях повече харесваха <i>да обличат</i> кожено палто върху блузата (АТВР 2009: 1171). Буквално: Някои от тях повече обичаха <i>обличането</i> на коженото палто върху блузата.</p>
<p>3. Ahmet <i>oturmasını, kalkmasını</i> ve <i>konuşmasını</i> bilmeli.</p>	<p>Ахмет трябва да знае, <i>как да се държи и говори</i>. Букв. Ахмет трябва да знае <i>как да сяде, да става и да говори</i>.</p>

Когато инфинитивът приеме падежни окончания за дателен, местен и отделителен падеж изпълнява функцията на непряко допълнение (*dolaylı tümleş*). В тази си функция инфинитивът функционира в субстантивната си парадигма. По-големият дял субстантивност се подчертава от приемане на падежно окончание. В случая трудно би могло да се говори за пълна субстантивация, т.к. наличието на семата на глаголност се доказва с възможността на използване на успоредни отрицателни форми с глаголната наставка за

отрицание *-ma, -me*. Непрякото допълнение изразява предмета, който се засяга непряко от глаголното действие.

<p>1. Bu kız <i>aramaya, düşünmeye</i> (Д. н.) değer bir şey değildi.</p>	<p>Не беше нещо, струващо си <i>да се търси</i> и <i>мисли</i> за момиче.</p>
<p>2. Tam kutup noktasında pusula deli olmuş gibi <i>dönmeye</i> (Д. н.) başlar.</p>	<p>Точно в точката на полюса на полярния връх компасът започва <i>да играе</i> (букв. да се върти – превод Е. К) като полудял.</p>
<p>6. İnsan soyu ne yazık ki, sükûneti kavgaya, anlaşmayı tartışmaya <i>dönüştürmekte</i> (М. н.) bütün öbür yaratıklardan önde geliyor.</p>	<p>Колко жалко, че човешкият род идва преди всички други създания, по отношение на това <i>да превръща</i> спокойствието в караница и разбирателството в спор.</p>
<p>7. Konuştuğu zaman kadınlardan <i>bahsetmekten</i> (Омд. н.), genç kızlardan <i>şikâyet etmekten</i> (Омд. н.) hoşlanır.</p>	<p>Когато разговаря, му е приятно <i>да обсъжда</i> жените и <i>да се оплаква</i> от младите момичета (АТВР 2009: 121).</p>

Инфинитивът във функция на сказуемо на именно просто изречение и във функция на сказуемо на подчинено изречение

Подчиненото изречение с инфинитив в именителен или друг падеж, в положителна или отрицателна форма може да бъде предикат на главното изречение, ако то е именно, и се превежда с *да-конструкции*. В дадения случай глаголната сема на инфинитива се усилва чрез

присъединяване на наставката за сказуемост. С други думи инфинитивът запазва своята субстантивна сема чрез запазване на наставката *-mak/-mek* и в същото време функционира като финитен глагол, присъединявайки наставката за сказуемост.

1. <i>Maksadı tekrar benimle barışmaktı.</i>	Целта му беше отново <i>да се помири</i> с мен (АТВР 2009: 874).
2. <i>Maksadım evrakları geriye almaktı.</i>	Имах намерение <i>да си взема</i> документите обратно. букв. „Намерението ми беше <i>да си взема</i> документите обратно.” (АТВР 2009: 874).

Преводът с *da*-конструкции се отнася и до инфинитива във функция на предикат на подчиненото изречение. В по-редки случаи инфинитивът във функция на предикат на подчиненото изречение може да се превежда с финитна форма на глагола или минало страдателно причастие.

1. <i>Eğitimin yalnız yöntemlerini değil, içeriğini de gözden geçirmek, düzeltmek</i> gerekmektedir.	Необходимо е <i>да се прегледат</i> и <i>коригират</i> не само методите, но и съдържанието на обучението и възпитанието (АТВР 2009: 599).
3. <i>Kaçakçı kamyonları bazen, o da bir habercinin yardımı ile içeride</i>	<i>Камионите</i> <i>на контрабандистите</i>

<i>yakalanmakta.</i>	<i>понякога биват залавяни вътре в страната, но и то с помощта на информатор (ATBR 2009: 525).</i>
4. Türkiye' nin nüfus patlaması konusunda araştırmalarda bulunmaktayız.	<i>Провеждаме изследвания по въпроса за демографския взрив на Турция.</i>

- **Подчинителни отношения чрез причастия**

По функцията си в синтактичните цялости, причастието се характеризира с това, че запазва своята основна същност на глагол – показва действия и състояния по същия начин, както и съответните финитни глаголи. Именно тази негова особеност се реализира в различните видове синтагми и то, заедно с прилежащите му думи и словосъчетания като части на изречението, образува изреченски конструкции, известни в турските граматика като *cümlemsi* или *tümcemsi*, в които липсва само главно сказуемо с изискваните за някои езици определеност по число, лице и време. Те се подразбират от сказуемото на главното изречение, без това да променя логическия смисъл и статус на подобна изреченска конструкция (Kyazımova 2004: 26).

За турските причастия са характерни подчинителни отношения с главното изречение като образуват подчинени подложни, подчинени определителни, подчинени допълнителни и подчинени обстоятелствени изречения.

- **Подчинени подложни изречения**

Всички причастни форми в съвременния турски език образуват подчинено подложни изречения и изпълняват функцията на подлог на главното изречение.

В турският език във функция на подлог се срещат перифрастични форми със зависими думи, които могат да представляват разширен подлог в изречението. Формата на *-(y)ası/- (y)esi* в ролята на подлог при необходимост присъединява наставка за принадлежност 1 л. ед. ч. *-m* (без афикс за 3 л. ед.ч. *-si*) при това в ролята на сказуемо е обикновено глаголът *gelmek*.

1. Yeni yağmura kadar kullanılan, içilen ve hurmalıklara akıtılan bu sudur.	Тази е водата, <i>която се използва, пие и излива</i> на финиковите горички до следващия дъжд.
2. Bu gelir benim tek bir kurtarıcımdır.	Този <i>доход</i> ми е единственото спасение.
3. Giyeyeğim yatağın üstündedir.	<i>Това което ще облека</i> (моята дреха) е върху леглото.
4. Ufukta duran gemi gitgide yaklaşıyordu.	<i>Корабът, който чака на хоризонта,</i> се приближаваше все повече.
5. Yere batasım geldi.	Дойде ми <i>да потъна</i> в дън земя.

- **Подчинени определителни изречения**

Със сегашното причастие на *-(y)an/- (y)en* се образуват подчинено определителни изречения, в които

причастието на *-(y)an/-(y)en* е главен член и стои пред определяемото име. Във функция на определение се среща причастие на *-(y)ası/-(y)esi* и миналото причастие на *-miş*⁴. Миналото причастие на *-dik*⁴ и бъдещето причастие на *-(y)acak/-(y)ecek* с окончания за принадлежност се намират пред съществителни имена, които определят и изпълняват функцията на определения. От обикновените определения се отличават по това, че произхождат от глаголни основи и поради това имат свои допълнения, обстоятелства, заедно с които образуват подчинени определителни изречения. Подчинените определителни изречения, образувани с миналото причастие на *-dik*⁴ и бъдещето причастие на *-(y)acak/-(y)ecek*, произхождат от преходни глаголни основи и на български се превеждат с относителните местоимения *който, която, което и др.* Подлогът в подчиненото определително изречение се изразява чрез окончанията за принадлежност, които се прибавят към причастия, а сказуемото със самите причастия. Ако подлогът е изразен с отделна дума, то тя е в родителен падеж. Подчиненото изречение се намира пред главното, като подлогът в подчиненото изречение е на първо място, а на последно – сказуемото. Останалите части са разположени между тях.

<p>1. Görevinde dürüst çalışan, hiç bir işten kaçmayan, çalışkan bir insan...</p>	<p><i>Човек, който стриктно изпълнява служебните си задължения, който не бяга от нито една работа, който е работлив ...</i></p>
<p>2. Morarmış bulutlar, hortumları su yüklü fil sürüleri gibi, korkunç homurtularla arkamızdan</p>	<p><i>Потъмнелите облаци идват подир нас със страшно бучене, подобно на стадо слонове, хоботите на които са пълни с вода (ATBR 2009:</i></p>

geliyor.	577).
4. <i>Kuruyası dilim</i> durmaz ki.	<i>Моят език, дано да изсъхне, не спира.</i>
5. <i>Yere batası dünyada</i> yar bulamadım	Не можах да намеря мила в този свят, дано да потъне.
6. Okulumuzun <i>açıldığı gün</i> , sabah erkenden kalktık.	<i>Деня, в който се откриваше училището ни, станахме рано.</i>

• **Подчинени допълнителни изречения**

Миналото причастие на *-dik⁸* и бъдещето причастие на *-(y)acak/-(y)ecek* с окончанията за принадлежност във винителен падеж образуват подчинени допълнителни изречения. Подчинените допълнителни изречения се вмъкват между подлога и сказуемото на главното изречение.

Подчинени допълнителни изречения се образуват и чрез повторената употреба на една и съща глаголна основа – деепричастие на *-(y)ip⁴* и отрицателната форма на миналото причастие на *-dik⁸* и бъдещето причастие на *-(y)acak/- (y)ecek*.

1. Ben elimden <i>geleni</i> uaptım, dedi.	Аз направих всичко, което е било по силите ми – каза той. (букв. Аз направих всичко <i>идващо</i> от ръцете ми)
2. Nasıl bir baskıdan <i>çiktiğımı</i> hepimiz gördünüz	Всички вие видяхте, <i>от какъв натиск се</i>

	<i>освободих</i> (букв. <i>моето излизане</i>).
3. İngiltere’ de <i>kalıp</i> <i>kalımayacağımızı</i> başkan bilir.	Председателят знае <i>дали ще останем</i> (букв.: <i>дали ще останем или няма да останем</i>) в Англия.

Подчинени допълнителни въпросителни изречения се образуват от миналото причастие на *-dik⁸* и бъдещето причастие на *-(y)acak/-(y)ecek* и въпросителна дума – *nerede, nereye, ne hakkında, nasıl, niçin, kim, ne zaman* и др. Образуваното подчинено допълнително въпросително изречение е с въпросителна интонация спрямо главното изречение, но като цяло изречението не е въпросително.

1. Gittik geldik hala <i>nereye gideceğimi</i> bilmiyorum.	Отидохме и се върнахме и все още не знам <i>къде ще отида</i> .
2. Annem, evden <i>ne zaman çıktığımı</i> merak ediyordu.	Майка ми любопитстваше, <i>кога съм излязла</i> от вкъщи.

• Подчинени обстоятелствени изречения

Миналото причастие на *-dik⁸* и бъдещето причастие на *-(y)acak/-(y)ecek* с окончанията за принадлежност и местен падеж образуват подчинено обстоятелствени изречения за време. Те предшестват главните изречения. При превод на български език, тези подчинени изречения се свързват с главното изречения чрез *когато, като, ще*. Съчетанието *-diği zaman*, образувано от миналото причастие на *-dik⁸* и думата *zaman* ‘време’ или съчетанието *-acağı zaman*, образувано от бъдещето причастие на *-(y)acak/- (y)ecek* и думата *zaman* ‘време’, както и със синонимите

vakit ‘време’, *sıra* ‘момент, време’ участва в образуването на подчинено обстоятелствени изречения за време, които на български език се превеждат с местоименното наречие *когато*. Подлогът на подчиненото изречение се изразява с окончание за принадлежност.

Сегашното причастие на *-(y)an/-(y)en* и миналото причастие на *-dik⁸* когато се намира пред съществителните имена *an, akşam, asır, çağ, yıl, gece, gece yarısı, gün, dakika sabah*, образува подчинени обстоятелствени изречения за време.

1. Sofya’ ya ilk <i>gittiğime</i> çok heyecanlıydım.	<i>Когато отидох</i> за първи път в София, бях много развълнуван.
2. Matematikten 90 puan <i>aldığımda</i> çok sevinmiştim.	<i>Когато получих</i> 90 точки по математика, бях се зарадвал много.
3. Büyük kız koca <i>kaçtığı zaman</i> küçükleri on iki dönüm tarlanın hakkında gelecek kadar yetişkindiler.	<i>Когато</i> голямата му дъщеря <i>избяга</i> при мъжа си, малките бяха дотолкова поотраснали, че да се справят с нивата от 12 дьонюма (ATBR 2009: 530).

• **Подчинени обстоятелствени изречения за причина**

Миналото причастие на *-dik⁸* и бъдещето причастие на *-(y)acak/-(y)ecek* с окончанията за принадлежност и за отделителен падеж образуват подчинени обстоятелствени изречения за причина. Подчиненото изречение се намира пред главното или се вмъква между неговите главни части. На български език се превежда – *понеже, тъй като, поради това че* и др.

1. Samsun'a yolculuk <i>yapacağından</i> bugün görüşemedik.	<i>Понеже щеше да</i> пътува за Самсун, днес не се срещнахме.
2. Maaşları <i>alamadığımızdan</i> geziye katılamadık.	<i>Поради това, че не</i> получихме заплати не можахме да се включим в екскурзията.

• **Подчинени следложно обстоятелствени изречения**

Миналото причастие на *-dik^s* и бъдещето причастие на *-(y)acak/-(y)ecek* в съчетание със следлога *için* 'за, за да, с цел' образуват подчинени обстоятелствени изречения за причина. Подчиненото изречение се намира пред главното или се вмъква между неговите главни части. На български език се превежда – *понеже, тъй като, поради това че* и др.

Миналото причастие на *-dik^s* в съчетание със следлога *gibi* 'като, подобно на' образува подчинени следложно обстоятелствени изречения, които имат няколко значения:

1. Подчинено следложно обстоятелствени изречения за време – действието на сказуемото в главното изречение се извършва непосредствено след действието, изразено с причастиято. На български език се превежда с *щом като, веднага щом като, още веднага като*.

Acı haberi <i>aldığı gibi</i> annesini aradı.	<i>Веднага щом научи</i> тъжната вест, потърси майка си.
---	--

2. Подчинено следложно обстоятелствени изречения за начин – изразяват начина, по който се извършва действието в главното изречение. Превежда се с *както*.

Çok beğendik, <i>konuştuğumuz gibi</i> olmuş.	Много ни хареса, станало е <i>както говорихме</i> .
---	---

3. Образува вметнати изречения, и ако подлогът е изразен с отделна дума, тя получава окончание за родителен падеж.

Emine Erdoğan Hanımefendi' nin <i>söylediği gibi</i> Başbakan Recep Tayyip Erdoğan SEV Koleji' nin açılışına katıldı.	<i>Както съобщи</i> г-жа Емине Ердоган, премиерът Реджеп Тайип Ердоган взе участие в откриването на Колежа „СЕВ“.
---	---

4. Подчинено следложно обстоятелствени изречения за сравнение /начин/ - действието в подчиненото изречение се сравнява с това в главното, превежда се с *както, така и*.

Yabancı konuklar düzenlediğimiz törene <i>katıldıkları gibi</i> biz de onların törenlerine katılacağız.	<i>Както</i> чуждестранните гости <i>взеха участие</i> в тържеството, което организирахме <i>и</i> ние ще вземем участие в организираните от тях церемонии.
---	---

Подчинителни отношения чрез деепричастия

Именно деепричастните форми са тези средства, с помощта на които се осъществяват сложносъчинени и сложноподчинени връзки между главното и подчиненото сказуемо в сложните изречения от различен тип. Този вид подчинени изречения са най-често обстоятелствени пояснения на главното изречение. Обстоятелството е в зависима синтактична позиция в състава на словосъчетанията или изреченията или словоформа с признакови значения. Деепричастията във функцията на обстоятелство характеризират действието или състоянието според условието за осъществяване, а така също определят активния или пасивния признак в качествено или количествено отношение. Значителна част от турколозите утвърждават, че обстоятелствените деепричастия образуват подчинителна връзка, т.е. изречението е сложно. Друга част

от изследователи уточняват, че изречения с деепричастни конструкции принадлежат към сложни изречения с подчинителна връзка само в тези случаи, когато когато подлогът не е един и същ за цялото изречение.

Употребата на деепричастията в турския език в рамките на дадена синтактична цялост произтича от „принципа на икономия на езиковите средства“, известен в турския език като *takı ihtisarı*, *takı kısaltılması*, която се проявява по силата на контекстуални или ситуативни съображения. Инфинитните форми на глагола, и особено деепричастията, са тези езикови форми и средства, които компенсират отсъствието на някои служебни части или ограничената им употреба (Kyazimova 2004: 42-43).

Деепричастията поясняват действието на главния глагол в изречението откъм време или начин и изпълняват функцията на подчинени обстоятелствени изречения за време и подчинени обстоятелствени изречения за начин.

- **Подчинени обстоятелствени изречения за време**

Макар и да не изразяват темпоралност в конкретния смисъл на думата, деепричастията се свързват с отделните времена на различните наклонения, което косвено ги обвързва с финитните глаголни форми. Деепричастието на *-(y)ınca*⁴ се съгласува със сегашно време, докато деепричастието на *-dik⁸ça*² се съгласува предимно със сегашно-бъдеще време, тъй като показва повторемост на действието (Kyazimova 2004: 42-43).

- **Деепричастие на *-ken***

Подчиненото изречение, образувано с деепричастието на *-ken*, и главното изречение могат да имат общ или различен подлог. Деепричастие на *-ken* има по-свободна употреба и по-голяма възможност за съчетаване с темпоралните основи на глаголните времена, както и със съществителни имена. Обикновено означава действие в

подчиненото изречение, което протича заедно с действието на сказуемото в главното изречение. Така с деепричастието на *-ken* се образуват подчинени обстоятелствени изречения за време, които на български се превеждат с конструкции от типа на *когато, тогава когато, като*.

1. Geçmiş <i>incelerken</i> de eleştir <i>hassamızı</i> uyanık tutalım.	<i>Когато изследваме миналото, да държим будно чувството си за критика (АТBR 2009: 547).</i>
2. Ankara'ya <i>gitmişken</i> arkadaşını ziyaret et.	<i>Като си отишъл в Анкара, посети приятеля си.</i>
3. Tam bir şey <i>söyleyecekken</i> , birdenbire konuyu deęıştirdi.	<i>Тъкмо щеше да каже нещо, изведнъж промени темата.</i>

▪ Деепричастие на *-(y)alı/-(y)eli*

С деепричастие на *-(y)alı/-(y)eli* се образуват подчинени обстоятелствени изречения за време. Действието изразено с деепричастието се счита за начало на действието, изразено с предиката на главното изречение. Превежда с „откакто...”, „откакто не...” и „оттогава, когато ...”

1. Şumen Üniversitesi'nden <i>mezun olalı</i> 10 yıl oldu.	<i>От както съм се дипломирал от Шуменския университет, са минали 10 години.</i>
2. Seni <i>görmeyeli</i> ne çok oldu.	<i>От както не съм те виждал, стана твърде много.</i>

• Деепричастие на *-dik⁸ tan² sonra*

С помощта на това деепричастие се образува подчинено обстоятелствено изречение за време, което обикновено се вмъква между главните части на изречението или стои пред подлога и се превежда със *след като*.

1. Annemi yabacı bir toprakta biraktıktan sonra İstanbul' a dönmek babamın işine elvermemiş.	<i>След като оставил майка ми в чужда земя, татко не сметнал за нужно да се върне в Истанбул.</i>
2. Yeni gelen, birkaç dakika sustuktan , önüne baktıktan sonra birdenbire söylenmeye başladı.	<i>След като помълча и се притесни (букв. гледа пред себе си) за няколко минути, новодошлият изведнъж започна да говори (ATBR 2009: 1017).</i>

- **Деепричастие на $-dik^8\zeta a^2$**

С деепричастието на $-dik^8\zeta a^2$ се образуват подчинени обстоятелствени изречения за време. Това деепричастие изразява: 1. многократно повтарящо се действие и се превежда с *винаги когато, когато*, 2. постепенно извършване на едно действие, паралелно с главното, превежда се с *като*, 3. действие, което е предел за извършване на друго действие, превежда се с *докато*.

1. Vakit buldukça kitap okuyordu.	<i>Винаги когато намереше време, четеше книги.</i>
2. Çocuklar büyüdükçe dertler de mi büyüyor?	<i>Като растат децата и грижите ли растат?</i>
3. Kar yağdikça okula gidemiyorduk.	<i>Докато вали сняг не можехме да ходим на училище.</i>

- **Подчинени обстоятелствени изречения за начин**

- **Деепричастие на $-(y)ip^4$**

В семантичен план деепричастието на $-(y)ip^4$ изразява действена обстоятелствена характеристика за начин,

съотносима в темпорално отношение с действието, изразено от сказуемото на главното изречение (преди, едновременно с това действие и след него).

Деепричастието на *-(y)ip⁴* може да бъде предикат на подчиненото изречение, което най-често се явява обстоятелствено допълнение на главното. Деепричастието на *-(y)ip⁴* изразява действие, което е извършено, извършва се или ще се извърши преди действието на главното изречение.

1. Hayatını, gençliğini bir mirasyedi gibi hiç düşünmeden yüüp bitirmiş.	Той беше <i>похарчил</i> (<i>yüüp bitirmiş</i> , букв. „изял и свършил“) живота и младостта си, подобно на прахосник, без изобщо да мисли (АТБР 2009: 919).
2. Hayran olduğum adamı miskin bir mektep çocuğu gibi yaka paça alıp götürdü.	Той <i>грабна</i> за врата и подобно на мързелив ученик го <i>поведе</i> човека, от когото аз се възхищавах (АТБР 2009: 921).
3. Gözlerini açmaya razı olması için ata biner gibi göğüsüne oturup zıplamak, uzun bıyıklarını dizgin gibi yakalayıp çekmek ve bir misli bağırmak lazıngelirdi [Güntekin 1957: 15].	За да отвори очите си, трябваше <i>да сядам</i> на гърдите му, както се възсяда кон, <i>да се друсам</i> , <i>да дърпам</i> дългите му мустаци като юзди и <i>да викам</i> известно време (Hafazov 1991: 13).

• Деепричастието на *-(y)a/- (y)e*

Деепричастието на *-(y)a/- (y)e* в рамките на сложното изречение в синтагмите изпълнява службата на обстоятелствено пояснение за начин, поради което е възможен преводът с наречие или чрез перифраза от типа *като....., както ...* или с деепричастието на *-йки*.

1. <i>Utañç ve kahırdan, yumruklarını ısıra ısıra bir zaman ağladı.</i>	Тя плака известно време, гризейки юмруците си от срам и мъка (АТБР 2009: 50).
2. <i>Zavallı kadını gurbet ellerde ağlata ağlata bu hâle getirdiğine dair bir kanaat hâsıl olmuştu.</i>	Всички бяха започнали да мислят, че той е докарал горката жена до това състояние, като я разплаквал в чуждата страна (АТБР 2009: 51).

• **Деепричастие на $-ca^4sina^2$**

Значението на подчиненото изречение образувано с деепричастието $-ca^4sina^2$ е за сходство, подобие, степен на проявление на действието. Превежда се с *подобно, като че ли, до такава степен че, буквално като че ли*.

1. Kendimi <i>delirmişçesine</i> piyano çalan bir piyanist gibi hissediyorum.	Чувствам се като пиянист, който свири на пиано <i>като луд</i> .
2. Şarkıyı seninle <i>dinliyorcasına</i> dinledim.	Слушах песента, <i>като че ли я слушам</i> с теб.

• **Деепричастие на $-(y)ınca^4$**

Това деепричастие показва, че действието се върши преди действието, изразено с главното сказуемо. Деепричастното действие на подчиненото обстоятелствено изречение образувано с деепричастието на $-(y)ınca^4$ и действието на главното изречение могат да имат общ подлог, но и свои самостоятелни подлози. С деепричастието на $-(y)ınca^4$ се образуват аналози на подчинени обстоятелствени изречения, наречени *tümçemsi* и на български език се предава с конструкции от типа на „*като*”, „*след като*”, *щом, като, щом като, когато*.

1. Yalnız, bu ayrılığın, vakit	..., но разбрах съвсем ясно,
--------------------------------	------------------------------

<i>gelince</i> güneşin batması, yağmurun yağması gibi hiçbir tedbirle önüne geçilmiyecek bir felaket olduğunu gayet iyi aklıyordum (Güntekin 1957: 14).	че раздялата е тъй непредотвратимо нещастие като залеза на слънцето, <i>когато настъпи</i> определеният час, като валежа на дъжда (Hafazov 1991: 12).
2. Berk sınıfa <i>girince</i> arkadaşları ona birer birer sarıldılar.	<i>Когато</i> Берк <i>влезе</i> в класната стая, приятелите му го прегърнаха поотделно.
3. Bahar <i>gelince</i> yağmurlar başladı.	<i>Щом като дойде</i> пролетта, започнаха дъждовете.
4. Babam <i>gelmeyince</i> akşam yemeğine başlamıyacağız.	Няма да започнем вечерята, <i>докато не дойде</i> баща ми.

• **Деепричастие на -maksızın/-meksizin**

Деепричастие на *-maksızın/-meksizin* образува подчинени обстоятелствени изречения за начин.

1. Et <i>yemeksizin</i> sadece sebze ve meyve ile beslenme.	Хранене със зеленчуци и плодове, <i>без да се консумира</i> месо.
2. Üniversitede 24 saat <i>uyumaksızın</i> nöbet tutan güvenlik görevlileri vardır.	В университета имаше охранители, които даваха дежурство по 24 <i>часа без да спя</i> .

В заключение можем да отбележим, че въпросът за подчинителните отношения в синтаксиса на тюркските езици и турския език не е достатъчно систематизиран и изчерпателно разработен в разгледаните граматика. Зависимите изречения (подчинени изречения), са съществували в тюркските езици и продължават да заемат важно място в синтаксиса. В синтаксисът на съвременния

турски език граматическата зависимост на подчиненото изречение спрямо главното се осъществява чрез неспрегаеми глаголни форми – инфинитив, причастие и деепричастие.

Подчинените отношения чрез инфинитив изпълняват подложна функция в сложно съставното изречение. Подчинените изречения, образувани с номинативния инфинитив с окончания за принадлежност и за винителен падеж функционират като подчинени допълнителни изречения и заемат място между подлога и сказуемото на главното изречение.

Причастието се характеризира с това, че запазва своята основна същност на глагол – показва действия и състояния по същия начин, както и съответните финитни глаголи. Турските причастия образуват подчинени подложни, подчинени определителни, подчинени допълнителни и подчинени обстоятелствени изречения.

Деепричастията, са тези езикови форми и средства, които компенсират отсъствието на някои служебни части или ограничената им употреба. Деепричастията поясняват действието на главния глагол в изречението откъм време или начин и изпълняват функцията на подчинени обстоятелствени изречения за време и подчинени обстоятелствени изречения за начин.

Литература:

Aksan 2003: Aksan, D. Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim. TDK Yayınları, Ankara.

Ahmanova 1966: Ahmanova, O. S. Slovary lingvističeskikh terminov. Moskva [Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва].

ATBR 2009: Dobrev, I i kolektiv. Akademichen tursko-bulgarski rečnik. Sofiya: Riva [Добрев, Ив. Академичен турско-български речник, София].

Avrorin 2000: Avrorin, V. A. Grammatika manchzhurskogo pisymennogoazyka. Sankt-Peterburg [Аврорин, В. А. Грамматика манчжурского письменного языка. Санкт – Петербург].

Azimov 1966: Azimov, P, Dzh. Amansaryev, K. Saryev. Turkmenskiy yazyk. –V: Yazyki narodov SSSR, tom vtoroy. Tyurkskie yazyki. Moskva [Азимов, П, Дж. Амансарыев, К. Сарыев. Туркменский язык. - В: Языки народов СССР, Том второй. Тюркские языки. Москва].

Gadzhieva, Serebrenikov 1986: Gadzhieva, N. Z., Serebrennikov, V. A. Sravnitel'no-istoricheskaya grammatika tyurkskih yazykov. Sintaksis. Moskva [Гаджиева, Н. З., Серебренников, В. А. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Синтаксис. Москва].

Galabov 1949: Galabov, G. Turska gramatika, Sofiya [Гъльбов, Г. Турска граматика. София].

Göğüş 1969: Göğüş, B. Faydalı Dilbilgisi, Orta 3, İstanbul.

Dmitriev 1960: Dmitriev, N. K. Turetskiy yazyk. M.: Izd-vo vost. lit. [Дмитриев, Н. К. Турецкий язык. М.: Изд-во вост. Лит].

Ediskun 1963: Ediskun, H. Yeni Türk Dilbilgisi. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ergin 1972: Ergin, M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul.

Karahan 1998: Karahan, L. Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Kondratyev 1970: Kondratev, V. G. Oчерk grammatiki drevnetyurkskogo yazyka. Leningrad [Кондратьев, В. Г. Очерк грамматики древнетюркского языка. Ленинград].

Koç 1990: Koç N. Yeni Dilbilgisi, İstanbul.

Kyazimova 2004: Kyazimova, E. Infinitnite glagolni formi na turskiya ezik v izdaniyata na balgarski ezik. Istanbul [Кязимова, Е. Инфинитните глаголни форми на турския език в изданията на български език. Истанбул].

Güntekin 1957: Güntekin R. N. Çalıkuşu, Sofya.

Potseluevskiy 1975: Potseluevskiy, A. P i kolektiv. Izbranye Trudy. Ashhabad [Поцелуевский, А. П. Избранные труды. Ашхабад].

Sander 1928: Sander, Mitat Sadullah, Tatbikatlı Türkçe Gramer Dersleri, I, II, İstanbul.

Hatiboğlu 1972: Hatiboğlu, Vecihe. Türkçenin Sözdizimi. Ankara.

Hafazov 1991: Reshat Nuri. Chuchuligata, prevel Syuleyman Hafazov, Sofiya [Решат Нури, Чучулигата, превел Сюлейман Хафъзов, София].

Hengirmen 1998: Hengirmen, M. Türkçe Dilbilgisi. Ankara.

ЗА ПРОЗАТА В СТАРАТА ТУРСКА ЛИТЕРАТУРА

Вежди ХАСАН

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
v.hasan@shu.bg

ABOUT PROSE IN OLD TURKISH LITERATURE

Vejdi HASAN

Abstract: The types of prose in old Turkish literature are travelogues, histories, chronicles, anthologies, etc. They provide information about socio-economic development, political processes and the history of the country. Most works are by authors associated with the palace and are intended to represent the sultan or senior statesmen. The works called gazavatnames highlight the heroism of the military and thus emphasize the importance of victory in battle. Celebrations held in splendor were described in the surnames, which give extensive information about palace organization, customs, the dress of the period, the culture of the meal, and the etiquette to be observed. The lavish celebrations at the Ottoman court served to demonstrate the power of the state to friendly and hostile states. These celebrations continued to take place even in periods when the state was weakened, and the aim was to eliminate the negative effects created by natural disasters, epidemics and battle damage. Political works and dream books serve to address socio-economic and political issues, and from anthologies we get information on the development of literature and the arts.

Key words: Turkish Literature, Prose, Turkish Writers.

Възникване и развитие на прозата в старата турска литература

Най-старите тюркски писмени текстове са Орхонските надписи от 732 и 735 г., в памет на двама от тюркските ханове, Билге-каган и Кюл-тегин. Според изследователите те са прозаични текстове, а езикът и повествователните похвати в тези текстове показват, че по това време прозата е била на сравнително високо ниво. През IX в. уйгурските

тюрки създават уседнала цивилизация и създават литература, която е доста различна от Орхонските надписи по отношение на съдържание, форма и стил. Започва развитието на ислямската турска литература и най-ранният запазен превод на Корана е от X в. Известно е, че в Анадола турците пишат редица произведения, но много малко от тях са оцелели до наши дни. Повечето от прозаичните произведения от този период са преводи на Корана и поучителни текстове. Правописните и фонетичните особености на езика показват, че те са писани от учени, дошли от Централна Азия и заселили се в Анадола. По време на бейлиците, създадени след разпада на Анадолската селджукска империя, писателите са насърчавани от местните владетели да пишат на турски, а не на персийски или арабски език. С обявяването на турския език за официален от Караманоглу Мехмед бей (1278 г.) господството на арабския и персийския език в Анадола е прекратено и се наблюдава увеличаване на броя на произведенията на турски език. На турски език се превеждат не само научни трудове, но и религиозни и дидактични произведения. Пишат се хроники, съдържащи епични елементи. През XVI в. страната се отърсва от политическите конфликти и това се отразява на литературата и изкуството. През този век са писани произведения в областта на историята и биографията (Chaldak 2006: 85). По отношение на езика и стила, прозата се развива в три различни направления: обикновена, средна и украсена проза.

Обикновената проза се състои от произведения, написани на говоримия език на народа. Към този клон спадат коментарите на Корана, книгите с хадиси¹, повечето от повествователните ислямски истории, мистични

---

¹ Твърдение, действие или изказване на пророка Мухаммед

произведения, епичните произведения от османската история, както и повечето книги по етика и политика (İz 1964: 6). Тези произведения са написани с цел да достигнат до повече хора, с цел да ги обучават и възпитават. Въпреки, че с времето тази проза се е променяла, тя е запазила езика на народа и не се е откъснала от него. Пътеписите на Евлия Челеби и Кятиб Челеби са били повлияни до известна степен от езика и стила, използван от хора с по-високо интелектуално ниво (Chaldak 2006: 74). Кочи Бей посвещава рисалета² на султан Мурад IV и на султан Ибрахим. Описва корупцията в различните нива на управление и посочва начините за преодоляване на разпада. Авторът обяснява как работи всяка една държавна институция и дава своите препоръки за оптимизиране на дейността им. Това показва, че е добре запознат с държавното управление и структурата на държавния апарат. През XV в. се появяват известни писатели както в областта на прозата, така и в поезията. В историята на прозата до този век доминира разбирането за обикновена проза. Такива произведения имат за цел да информират и просвещават обществото, да се възпитават праведни, честни и състрадателни хора. Османските исторически книги разказват за историята на османците с епични елементи и на разбираем език. Появяват се преводи на Корана, книги с хадиси, религиозно-епически книги, книги по етика, суфистки произведения, както и книги по медицина и математика (Gench 2007: 378).

Средната проза носи характеристиките както на обикновената, така и на украсената проза. Тя се е отдалечила от ежедневния разговорен език и повечето от произведенията, написани в областта на науката и културата, които имат поучителна цел, притежават

---

² Малка книжка, трактат, който описва причините за кризи в управлението

характеристиките на средната проза. Въпреки че не цели да покаже майсторство, езикът ѝ е по-тежък от обикновената проза. Авторите на тези произведения използват арабски и персийски думи, както и граматическите правила на тези езици. Отделят много малко място на турските думи. Те възприемат повечето от словесните изкуства на диванската поезия и създават богато украсени текстове. При управлението на султан Мехмед II Завоевателя (1451-1481), в езиково отношение, диванската поезия постепенно се откъсва от народа и се развива като отделна поезия на висшето общество. Прозата също се развива и търпи известни промени. През същия век обаче писатели като Печеви, Катип Челеби, Евлия Челеби и Кочи бей дават добри примери за турската проза (İz 1964: 10). Писателите от старата литература, израснали във висшето общество, са следвали предимно този среден път. Този писмен език е доста различен от говоримия език на народа. Делът на чуждите думи и изрази е различен при различните автори. Средната проза е характерна за някои религиозни и географски съчинения, посланически книги, биографични сведения, повечето от преводните съчинения, както и за много официални документи (İz 1964: 13).

След завладяването на Анадола и Румелия се появяват много съчинения за османската история. Така се утвърждава прозаична линия, определяна като средна проза или историческа проза, която притежава характеристиките както на обикновената, така и на украсената проза. Ашък Пашазаде с произведението си История на османската династия и Али Шир Неваи, автор на първата антология в турската литература, са пионерите на тази проза. Сехи бей е първият представител на тази проза с произведението си Хещ Бехищ. Елементи на украсена проза има и в „История на Османската държава“ от Оруч бей, и в „Огледало на света“ от Нешри. Язъджоглу Али пише Книга за

селджуците, проследяваща историята на огузите, селджуците, монголите, анадолските бейлици и османците (Gench 2007: 386). За огузите пише и Ебу Бекр ибн Девадари (?-1332) в ръкопис с Огуз-наме³ за Деде Коркут - писмен паметник описание на живота и героичните подвизи на огузките племена (Chufadar 2013: 8).

Украсената проза показва уменията на автора. Тя е наситена с арабски и персийски думи и фрази. Авторите вмъкват и стихове в произведенията си. Украсената проза се използва в текстове, разглеждащи морални и философски въпроси. Употребява се в деловата кореспонденция между държавните органи. Среща се и в кореспонденцията между поети и писатели, където авторите искат да покажат своя талант, както и в някои литературни произведения. Дори някои автори, които са писали произведенията си в обикновена проза, в съответствие с тенденцията на периода, са използвали римувани срички в предговора и уводните части на произведенията си. В тези текстове обикновено се използват арабски и персийски думи и фрази, както и словосъчетания, образувани според граматическите правила на тези езици. Първият представител на украсената прозата е Синан паша. Той създава красиви образци на украсена проза и обогатява литературния език, използвайки арабски и персийски думи, без да ги натрапва (Chaldak 2006: 74). Стремение за усъвършенстване на украсената проза се наблюдава и в следващите векове. Текстовете се отличават със сложна структура (Gench 2007: 391).

Типове проза в старата турска литература

Прозаичните произведения в старата турска литература са антологии (тезкире), посланически книги

---

³ Легенда за Огуз, епични паметници за родословието на тюрките-огузи и техния митичен праоридител Огуз-каган (Огуз-хан). (Chufadar 2013:8).

(сефаретнаме), пътеписи (сеяхатнаме), истории, книги за сънища (хабнаме), сборници с писма (мюншеат) и др.

Антологиите, наречени тезкерета са изготвяни за известни личности: поети, духовници, учени, калиграфи, светци и др. В тезкиретата за поети, се описва живота на поетите, оценяват се техните творчески способности и се дават примери от техни произведения. В това отношение може да се твърди, че тезкиретата съдържат и литературна критика. Те са ценни произведения, които дават сведения за социалната среда, развитието на културата и художествените произведения, създадени в описания период от време. Тезкиретата са важни документи и източници за съвременни изследвания. Започват с предговор, където авторът се спира на причините за написване на книгата и как е подбрал имената, които да включи в творбата си. Следват биографиите. Този раздел е с няколко части, а членовете на династията са разгледани в отделна глава. За всеки един поет е записано мястото на раждане, името, псевдонима, нивото на образование, професията или заеманата длъжност, неговите учители, датата на смъртта му, оценка за произведенията му и няколко стихотворения.

Първото тезкире в старата турска литература е на Али Шир Неваи (1441- 1501), озаглавено Меджалисиюн нефаис (Mecalisü'n Nefais). Биографичният труд на Джами (?- 1487) Бахаристан (Baharistan) и Тезкире-и Девлетшах на Девлетшах (?- 1495) имат сходни характеристики с тезкерето на Али Шир Неваи. Тези три произведения са написани в Херат и се наричат тезкирета на Хератската школа. Именно те определят начина на оформление на тезкирета в Османската империя. Основните събития в живота на поетите са описани накратко. До XIX в. са написани около тридесет подобни произведения.

Посланиците пишат за страната, в която са назначени, за нейните жители и за политическите си впечатления. Тези съчинения, наричани сефаретнаме (sefaretname), са важни от гледна точка на информацията за социалните, политическите и икономическите условия в тази страна. Най-известното сефаретнаме е на посланика в Париж, Йирмисекиз Челеби Мехмет. Сред задълженията на посланиците са: да съобщават за възкачването на трона на султана, да предложат мир, да носят подаръци, да предават писмо от султана, да сключат мир или да подновят съществуващ мирен договор, да поднасят поздравления на новокоронован европейски крал, да участва в церемонията по коронация, да договарят условията на договори, да подават жалби в случай на неспазване на условията на даден договор, да посредничат и да обсъждат възгледите и мненията на други държави за Османската държава (Gyursoy 2002: 582). Те са длъжни да опишат местата, които посещават и държавниците, с които се срещат (Beydilli 2007: 10). Тези текстове са един от източниците за информация на османската държава за други страни. По-голямата част от посолствата са в Европа. Посланиците предават информация за Европа, която претърпява значителни социални и културни промени, особено във военната, политическата и икономическата сфера. Посланическите книги съдействат за промяна на възгледа за Европа. Те са разкази от първа ръка за това как османските държавници оценяват европейските страни и на какво обръщат внимание (Korkut 2003: 491).

Османската империя има дълга история в получаването на информация за чужди държави. Ползвала е различни средства и източници. Един от тях е бил чрез граничните държави и провинции. Това са управителите на граничните провинции в източната част на страната, Кримското ханство на север, Влашко и Молдова на запад.

Тази информация е свързана най-вече с военната сила на граничните държави, вътрешните размирици и отношенията им с Османската империя. Търговци, които пътуват из Европа също съобщават за събитията и новините, които чуват. Предоставената информация е предимно с икономически характер и се основава на личния опит и преживявания на авторите. Тя е ограничена, тъй като се основава на техни интерпретации. Друг източник на информация са мемоарите и пътеписите, написани от османски пътешественици и пленници. Важен източник на информация за чужди държави са авторски или преводни географски книги и карти. Освен това се изготвят географските трудове от османските моряци. Най-известното от тях е Китабъ Бахрийе (Kitâb-ı Bahriye) на Пири Реис. Пряка информация за чужди държави и средство за получаване на информация на високо ниво са били дипломатическите отношения (Korkut 2003: 493). Пораженията, претърпени след втората обсада на Виена (1683 г.), водят до ускоряване на дипломатията в османската външна политика. Страните започват да изпращат временни пратеници. През 1793 г. султан Селим III превръща временните посолства в постоянни и по този начин поставя началото на концепцията за постоянна дипломатия. През 1836 г. Махмут II създава Министерството на външните работи и успява да води по-ефективна политика спрямо великите европейски държави. Въведена е нова система, подобна на тази в европейските държави с разработени принципи и правила. Посланиците, наред с представителните си задължения, играят и посредническа роля (Kyutyukoglu 1993: 212). Най-известните посланически книги са на Челеби Мехмед ефенди, Ахмед Ресми ефенди, Азми ефенди и Сейид Али ефенди.

Политическите произведенията, които дават информация за начина на управление се наричат сиясетнаме (Siyasetname). Те са дидактични произведения. В такива произведения се посочва как трябва да изглежда идеалната държава и се предупреждават управляващите като се обясняват вредните последици от лошото управление. Политическите трактати не съдържат само съвети, в тези съчинения се привеждат примери от Корана, хадисите, историята. Описват се събития от миналото, бедствията, причинени от жестоки, неопитни и невежи владетели и везири. Кутадгу Билиг (Kutadgu Bilig) на Юсуф Хас Хаджиб е първият политически трактат в турската литература. Сиясетнаме (Siyasetname), с автор селджукския везир Низамюлмюлк, изготвен по молба на султан Меликшах, е сред най-важните примери за произведения в тази сфера. В това произведение Низамюлмюлк напътства владетелите и държавниците, като дава примери, предава опита си и ги информира за различни аспекти на държавното управление. Третата важна творба е Асафнаме (Asafname) на Лютфи паша.

Пътеписите (Seyâhatnâme) съдържат информация за традициите и обичаите на хората, историческите и природните красоти на местата, които са посетили. Сред тези произведения специално място заема пътеписът на Сеиди Али Реис (? - 1563) - Миратюл мелаик (Mir'âtü'l-memâlik), в който описва събитията, които е видял и преживял, войните, които е водил, и владетелите, с които се е срещал, от назначаването му за капитан на флота при обсадата на Египет до пътуването му до Индия и завръщането му в Багдад. Другото и най-известно произведение е Сеяхатнаме (Seyâhatnâme) на световноизвестния пътешественик Евлия Челеби (? - 1684), в което дава информация за историята, литературата, културата, фолклора и географската структура на местата,

които е посетил извън границите на Османската империя. Пътеписът е едно от най-важните извори произведения в световната литература. Произведението Тухфетул харамейн (Tuhfetu'l-Harameyn) на Наби (? - 1712) се отличава с литературния си стил и съдържащата се в нея историческа, социологическа, географска и автобиографична информация. Пътеписите на Ибрахим Ханиф от 1786 г. и на Мехмед Едиб от 1779 г. описват поклонническите им пътувания (Chaldak 2006: 83).

Произведенията, известни като мюншеат (münşeat), включват писма. Те са важен източник сред прозаичните текстове, запазени от османския период. Предоставят информация за личния живот на поетите, творческите им способности, средата, в която са живели, и хората, с които са общували. Тези данни липсват в други източници. Мюншеатите отразяват традициите на времето, в което са създадени. Те включват поздравителни писма, празнични послания, съболезнования, писма по случай раждане, кореспонденция, мирни договори и укази на османските султани. В турската литература се открояват мюншеатите на Али Шир Неваи, Ламии Челеби, Наби, Невизаде Атаи, Азмизаде Халети, Вейси, Нергиси и др. Мюншеатът на Наби, Шикайетнаме (Şikayetname), включващ негови лични и официални писма и мюншеатът на Фузули са едни от най-значимите. Морската битка с венецианците при управлението на Баязид II между 1499 и 1501 година, е документирана в мюншеат, публикуван от Таджизаде Сади Челеби. Събитието е описано и от Лами Челеби.

По отношение на съдържанието и стила, мюншеатите могат да бъдат разделени на три групи:

1. Мюншеати, съставени от Али, Ганизаде Надири и Османзаде Талиб, които са майстори в поезията и прозата включват писма, изпратени от тях до важни личности, с които са водили кореспонденция. Тези писма са свързани с

професионалните занимания на съствителя. Например, наличието на копия от укази, решения и дарения в мюншеата на Сахафлар Шейхизаде Мехмет Есат ефенди, може да се обясни с факта, че той е работил в различни съдебни служби.

2. Мюншеати, в които се събират политически и административни писма, сред които са известни муншеата на Феридун бей, муншеата на Кани, мюншеата на Сари Абдуллах ефенди. В тях се описва величието на султана, броя на войниците, характеристиките на врага, победата на султана, поражението на врага и др. Завладяването на полуостров Пелопонес е написан от Таджизаде Сади Челеби е с цел да се съобщи добрата новина (Lugal - Erzi 1956: 8).

3. Мюншеати, включващи образци на официални документи. Те са съставени от писмата, които бъдещи служители в администрацията на кадията са подготвили с цел да придобият необходимите умения (Kyutyukoglu 1993: 170).

Книгите, които описват живота на пророка Мухаммед от раждането до смъртта му, се наричат сийер (siyer). В тези творби, с дълбоко вълнение, се описват раждането, пророчествата, войните, чудесата и смъртта на пророка. Първият пример за сийер в турската литература е Сиретюн Неби (Siretü'n Nebi) на Ерзурумлу Дарир от XIV век. Тя е смесица от проза и поезия. Весилетюн Неджат (Vesiletü'n Necat) е поетична творба, а Шавахидюн Нюбювве (Şavahidü'n Nübüvve) на Лями и Дюретют Тадж (Dürretü't Taç) на Вейси са проза. Идеята за сийери се появява в много ранен период и оттогава писането на сийер запазва своето значение и актуалност. Авторите изтъкват, че Мухаммед е пророк не само за мюсюлманите, но и за цялото човечество. Според тях, установяването на всеобщ мир може да бъде постигнато само чрез придържане към неговото послание

(Demirdjan 2019: 24). В тези произведения се изтъкват положителните качества на пророка.

Произведенията, описващи битките на османската армията срещу врага, различните войни, победите и героизма в тези войни, се наричат газаватнаме (gazavatname). За разлика от естествения епос, който има словесен характер и се формира сред народа, газаватнаметата са продукт на писмената традиция. Те са написани за султана или за хора, близки до двореца. Заифи, който пише за героизма на султан Мурад II, съобщава в творбата си, че султанът участвал в султанските събирания и рецитирал стихове, а султанът възнаграждавал неговия талант (Sarı 2094: 24). В газаватнаметата са описани предимно завоевания и спечелените битки. Такива са газаватнаметата на Михалоглу Али бей и на Сафайи. Авторите са създавали своите произведения с голямо внимание, стремейки се да отговорят на художествените предпочитания на султана или на своя покровител. Приемането на техните творби е зависело от оценката и възхищението на тези покровители. Така те са се надявали на благоволение и благосклонност. Затова, произведения им отговарят не само на художествения вкус, но и на политиката на страната.

Творбата на Заифи от първата половина на XV век, от времето на Мурад II, е смятана за първото газаватнаме и отразява литературните традиции на този период. Въпреки, че имат общи черти, те се различават в зависимост от политическите и литературните тенденции на времето, в което са създадени. Фокусират се върху възхвалата на героизма, проявен по време на битка, и осъждането на тези, които избягват конфликта. Целта на авторите е да опишат определена битка, а не да представят история на Османската империя. В някои от тях се откриват любовни истории, мистични и поучителни текстове, а други

включват описания на природата, пролетта или нощта, които служат за преход между събитията (Tuurken 2006: 316). Понякога използват думи и изрази, които отговарят на водената политика. Например, Фирдевси не използва думата „мюсюлманин“, а предпочита „сунит“, тъй като произведението е написано по време на управлението на Баязид II, който е имал конфликти с шах Исмаил, приел шиизма. Авторът подчертава думата „сунит“ вместо „мюсюлманин“ в цялото произведение, което вероятно е свързано с политиката на този период (İnaldjik 2021: 86). Те опровергават неблагоприятните слухове или факти за своите покровители. Тези произведения не описват всички събития като хрониките, а избират исторически моменти, които са подходящи за възхвала на героизма (Sarı 1994: 256). Според Заифи, който описва военните походи на Мурад II, султанът е благославян от Аллах и пророка Мухаммед преди да предприеме поход или да вземе важни политически решения. Той два пъти е сънувал пророка Мухаммед и решения са взети след неговите съвети: веднъж преди да предаде властта на сина си Мехмед и втория път при завръщането си в Одрин и битката при Варна през 1444 г. Авторът смята, че Мехмед II е „Соломон на своето време“. Споменава имената на легендарните персийски владетели, описани в „Шахнаме“ и пише, че султанът е по-велик от тях. Авторите се фокусират върху определен период от живота на героя, свързан с неговия героизъм и вяност към султана (Tuurken 2006: 220). При описание на походите се посочват маршрутите за придвижване на армията или флота, подчертавайки значението на определени места. Често споменавани са Галиполи, Дунав, Лесбос, Румелия, Одрин и Истанбул. Галиполи, с геополитическото и стратегическото си значение, е бил ключова военноморска база през византийската епоха и запазва своята важност през следващите векове (Bostan 2003: 4). Река Дунав също

заема важно място в тези текстове. В произведението на Къвами пише, че шейюлислямът е обявил реката за свещена, тъй като телата на много мъченици са погълнати във водите на Дунав (Tuurken 2006: 399).

Произведенията, наречени сурнаме (surname), описват празненствата, организирани по повод раждането на наследници, сватби или други тържества, организирани от двореца. Те са традиционни и продължават няколко дни. Сурнаметата предоставят множество детайли за социалния живот през епохата. Чрез тях може да се проследи развитието на изкуството и науката през този период, както и сведения за храните, облеклото и забавленията. Произведенията, описващи раждането на децата на султана и сватбените им церемонии са смесица от поезия и проза. Едни от първите известни творби са на Али Мустафа ефенди и Интишами, описващи сватбата на Мехмед, син на Мурад III, през 1582 година. Последното известно сурнаме описва сватбите на дъщерите на Султан Абдулмеджид през 1858 година.

Съществуват три сурнамета, в които се описва сватбата на дъщерята на султан Махмуд II, Михримах султан, с Ферик Мехмед Саид паша, пазител на пролива Бахри Сефид, и последвалото обрязване на принц Абдулмеджид и принц Абдулазиз. Първият от тях е Сурнаме-и Лебиб, написано от Мехмед Лебиб ефенди по молба на султан Махмуд II (Karadja 1997: 45). Второто сурнаме, в което се споменава за сватбата, е Сурнаме на Хъзър, написано от Хъзър ефенди, за когото се смята, че е починал през 1846 г. Третият източник е анонимно сурнаме. И трите сурнамета предоставят подробна информация за сватбата на Михримах султан (Aktash 2008: 15). След като настъпи време за женитба на дъщерята, султанът нареждал да се извърши подготовка. Избирал се един от важните везири, който служи вярно на държавата, и след

одобрението на султана се женел за една от дъщерите или сестрите му. Човекът, който се ожени за султанска дъщеря или сестра, се смятал за щастливец и бил уважаван като зет на двореца. Султанът следял и участвал активно в сватбата на дъщеря си, като се придържал към традицията (Uluchay 1985: 131). Гостите, които пристигали в Истанбул се настанявали в собствените си имения, ако имали такива, или в определените за тях конаци, имения и къщи по брега на Босфора. При настаняването се обръщало внимание на ранга и положението на гостите. За да се предотврати объркване и да се гарантира по-доброто настаняване на гостите, денят и часът на сватбата се планирали и те се уведомявали предварително. Преди началото на сватбите се полагали грижи за украсата на града. Улиците и булевардите се украсявали с маслени лампи и се полагали грижи да се предлагат различни гледки на публиката и гостите през деня и през нощта. С маслени лампи били украсявани и дворецът Топкапъ, заливът Златният рог, Топхане, Бешикташ, двата бряга на Босфора, хълмът Чамлъджа и кварталите около споменатите места (And 2020: 53).

Провежданите от двореца церемонии имат политическо, икономическо, социално и културно значение. Празниците и церемониите създават впечатлението, че държавата е силна, и укрепват властта на султана. Чрез организираните празненства, той показва своята сила и мощ. По този начин властта обединява народа. Затова Османската империя продължавала да поддържа живи празненствата, които са традиция от самото ѝ създаване. С разрастването на държавата и превръщането ѝ във велика империя се появяват различия в правилата за почитане на празниците и церемониите, в начина на провеждането им и в техните цели. Въпреки това церемониите и правилата за поведение продължавали да бъдат в съответствие с

политическите, икономическите, социалните и културните цели на династията (Karadja 1997: 8). Празненства и забавления се организират от още от основаването на Османската империя. Те оказват влияние и върху икономиката на страната. Церемониите, които демонстрират мощта на държавата и властта на султана, налагат празненствата да бъдат в разкош. Всички дейности, от подготовка до последния ден на сватбата, се планират предварително и се описват подробно. Това гарантира, че церемониите ще се провеждат според определените правила и принципи. Подготвя се зестра, осигуряват се скъпоценни платове, рокли, бижута от диаманти, изумруди, злато и сребро. Това са огромни разходи за двореца. Разходи се правят и от гостите, поканени на сватбата. Те поднасят скъпи подаръци. Освен това е важно лицето, избрано за младоженец, да е богато, а подаръците, изпращани за булката от богатия младоженец и неговите роднини също са от най-скъпите (Arslan 1999: 176).

Сурнаметата са ценен източник на информация за живота в двореца. Представят забавленията, дрехите, церемониите, музиката и танците. Тези произведения отразяват традициите и обичаите на времето. Един от факторите, които формират нацията, са традициите. Индивидът е част от обществото, в което живее в рамките на своите взаимоотношения, това е необходимост, която е присъща на човешката природа (Chufadar 2024: 95).

Произведенията, наречени хабнаме (habname) се основават на сънища. Хабнаме е съчетание от персийските думи за сън и книга. Означава произведение, описващо видян сън. Авторите на тези книги записват събитията, които хората виждат в сънищата си (Zavotchu 2007: 4). Текстовете не са много обемни, а сънищата се разказват с определена цел. Тези текстове служат за решаване на социални проблеми. Съществуват и някои произведения,

които се различават по отношение на съдържанието, въпреки че съдържат в заглавието си хабнаме. В стихотворението Хабнаме, Мюниф паша възхвалява съня и описва ползите от него (Акбаş 2012: 306). От друга страна, има произведения, които включват само тълкувания на сънищата. В Хабнаме-и Вейси, написано през XVII в., Вейси сънува Александър Велики и султан Ахмед I. Александър казва, че за да има мир, султаните трябва да бъдат справедливи и милостиви. Ахмед I потвърждава това и добавя, че е станал султан в трудни времена. Ахмед I иска да знае, защо се случват лоши неща и как да се предпази от тях. Александър отговаря: „Твоят слуга Вейси има знанията и опита да напише тези неща, нека ги напише за теб.“ Междувременно Вейси е събуден от петела и започва да пише произведението. Творбата е по-опростена в сравнение с другите произведения на автора. Фактът, че има много екземпляри показва, че той е бил четен и признат (Chaldak 2022: 1). Интисавбъл-мюлюк от XVIII в. е написан от Мехмед Аббас Ефендизаде с псевдоним Хашмет. В деня на възкачването на престола на Мустафа III, Хашмет сънува, че се намира в голяма равнина. Чужди владетели идват, за да се закълнат във вярност на османския султан и да бъдат под негово управление. Индийски, йеменски, китайски, руски, немски, венециански, английски, холандски и франкски крале искат Хашмет да ги заведе при султана. Хашмет пише ода по повод възкачването на Мустафа III на престола и предава молбите на владетелите. Мустафа III ги приема, а Хашмет стои зад тях и казва: „Те са владетели, а аз не съм. Не би било редно да застана между тях.“ Тогава султанът се обръща към нето с думите: „Аз те обявих за султан на поетите, ти си на едно ниво с тях“. Хашмет се моли за успешно управление на Мустафа III, а султанът го назначава за кадия. Хашмет се бои, че всички тези събития са само сън, а султан Мустафа III му казва: „Ако е сън, с

божията помощ ще се окаже истина“ и го утешава. После се събужда, записва това, което е видял в съня си и го предава на султана, оформено като поздравление за възкачването му на престола (Aksoyak 2021: 1).

Писани са и истории, описващи определен период от миналото. Най-важните от тях са следните: История на Ашъкпашазаде (Aşıkpaşazade Tarihi) от XV в., Таджют Теварих (Tasü't-Tevarih) на Ходжа Садеттин ефенди от XVI в., История на Печеви Ибрахим ефенди (Peçevi Tarihi) от XVII в., История на Наима (Naima Tarihi) от XVIII в. и История на Джевдет паша (Cevdet Paşa Tarihi) от XIX в.

Заклучение

В старата турска литературата се развива предимно поезията, но има и много прозаични произведения с литературна стойност. Причината за това е, че стихът удовлетворява естетическите очаквания и се е смятало, че талантът и уменията се проявяват чрез поезията. За да направят впечатление, много автори на прозаични произведения включвали стихове в своите произведения. Стремещът към майсторство в прозата е довел до създаване на сложни текстове. Най-разпространените прозаични жанрове в старата турска литература са пътеписите, историите, хрониките, антологиите и др. Те дават информация за социално-икономическото развитие, политическите процеси и за историята на страната. Повечето произведения са на автори, свързани с двореца и са предназначени за представяне на султана или висши държавници. В произведения, наречени газаватнаме, се изтъква героизма на военните и по този начин се подчертава важноста на победата. Проведените в разкош празненства са били описани в сурнамета, които дават обширна информация за дворцова организация, обичаите, облеклата от дадения период, културата на хранене и етикета, който

трябва да се спазва. Пищните празненства в османския двор служат за демонстрация на мощта на държавата пред приятелски и вражески държави. Тези празненства продължават да се провеждат дори в периоди, когато държавата е отслабена, а целта е била да се елиминират отрицателните последици, създадени от природни бедствия, епидемии и поражения в битки. Политическите произведения и книгите за сънища служат за решаване на социално-икономически и политически въпроси, а от антологиите получаваме информация за развитие на литературата и изкуствата.

Използвана литература

Akbaş 2012; Akbaş, Onur. Mustafa Reşit'in Müntehabât-ı Cedîde İsimli Antolojisinin Çeviri Yazısı ve İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2012.

Aksoyak 2021: Aksoyak, İsmail. “İntisâbü'l-mülûk / Hâb-nâme / Vâkı'a-nâme”, Türk Edebiyatı Eserler, 2021.

Aktash 2008: Aktaş, Yüksel Baycar. “II. Mahmud'un Kızı Mihrimah Sultan'ın Sur-ı Hümayûnu”, Ankara, 2008.

And 2020: And, Metin. 40 Gün 40 Gece Osmanlı Dügünleri Şenlikleri Geçit Alayları, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Arslan 1999: Arslan, Mehmet. “Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri ve Bu konuda yazılan eserler:

Sûrnâmeler”, Osmanlı, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Beydilli 2007: Beydilli, Kemal. “Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme”, Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies, İstanbul, 2007.

Bostan 2003: Bostan, İdris. Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Ankara: TDK, 2003.

Chaldak 2006: Çaldak, Süleyman. “Eski Türk Edebiyatında Nesir”, Eğitim, Temmuz-Ağustos 2006.

Chaldak 2022: Çaldak, Süleyman. “Hâb-nâme (Veysî)”, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü TEES.

Chufadar 2013: Chufadar, N. Mitologemi Sadba i Smart v eposa Knigata na Dede Korkut. Universitetsko İzdatelstvo “Episkopos Konstantin Preslavski”, Şumen, 2013.

Chufadar 2024: Chufadar, N. Prehodnite periodi v tradisionnata turska kultura v Balgariya. Savremenniyat svyat-postijeniya, riskove, inovacii. Sbornik i dokladi ot mejdunarodna nauchna konferensiya. Ruse, 2024, Tom II, s. 94-108.

Demirdjan 2019: Demircan, A. Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber, İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.

Genç 2007: Genç , İlhan. Eski Türk Edebiyatı Tarihi - Giriş, İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2007.

Gyursoy 2002: Gürsoy, Belkıs. “Sefaretnameler” Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

İnaldjik 2017: İnalçık, Halil, Devlet-i Aliyye I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.

İz 1964: İz, Fahir, Eski Türk Edebiyatında Nesir, Ankara: Osman Yalçın Matbaası, 1964.

Karadja 1997: Karaca, Filiz. “Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997.

Korkut 2003: Korkut, Hasan. “Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2003, C. 1, S. 2.

Kyutyukoglu 1993: Kütükoğlu, Bekir. “Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)”, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1993.

Lugal-Erzi 1956: Lugal, Necati – Erzi, Adnan (Neşredenler). Fâtih devrine ait Münşeât Mecmuası, İstanbul Fethi Derneği, İstanbul: İstanbul Enstitüsü yayınları, 1956.

Sari 1994: Sari, Mehmet. Gelibolulu Zaîfî Muhammed Gazavatname-i Sultan Murad Han. Yayınlanmamış, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı, İstanbul, 1994.

Tyurken 2006: Türken, Ruşan. Kıvâmî: Fetihname-i Sultan Mehmed, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Elâzığ, 2006.

Uluchay 1985: Uluçay, M.Çağatay. Padişahların Kadınları ve Kızları, Ankara, TTK, 1985.

Zavotchu 2007: Zavotçu, Gencay. Türk Edebiyatı'nda Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi, Kocaeli: Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı Yay.

ÜÇ HALK KİTABINDA HALK BİLİMİ ESİNTİLERİ

Nevriye Çufadar

Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi
n.chufadar@shu.bg

FOLKLORE INSPIRATIONS IN THREE FOLK BOOKS

Nevrie Chufadar

Abstract: Folklore is a bottomless treasury from which we constantly draw information about our research and projects, there are still undiscovered materials somewhere in time, waiting for their researchers and seekers of priceless spiritual treasure to be able to apply the traditional to the modern.

In this study, we analyzed the oral folk literature, which is a part of folklore, from three folk books written by our respected intellectuals, who have collected materials about the lifestyle, culture and oral creativity of the rural Turkish community in Bulgaria.

These valuable works (epics, legends, stories and anecdotes) have been preserved in the memory of Turkish society for years and have been collected by our valuable intellectuals and teachers. Analyzing these valuable folk products, we tried to present to future generations the life struggle, pain, love and happiness of the people living in the villages in the past in order to serve as an example.

Key words : folklore, research, epics, legends, stories, traditions

GİRİŞ

Halk bilimi, doğumdan ölüme kadar insanların yaşamında yer alan maddî ve manevî bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, araştıran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran bir bilim dalıdır. Halk bilimi, insanların yaşadığı kesimi ve çevreyi daha iyi tanımasını,

yorumlamasını ve deęerlendirmesini saęlayarak halkın dūřunce, duygu ve sezgisinin temeldeki karakteristiklerini yakalamasını saęlar (Artun 2016:11).

Bulgaristan Tūrkleri'nde geleneęe baęlı folklor; halk tiyatrosu, karagōz gibi anonim eserlerle ve Tekke Edebiyatı etkileriyle geliřen bir edebi zenginlik gōr÷lmektedir. Atasōz÷, deyim, bilmece, mani, ninni, tūrk÷, fıkra, efsane ve masalları bug÷n de b÷t÷n canlılıęı ile devam etmektedir (Hasan 2019: 250).

Halk bilimi, arařtırmalarımız ve projelerimiz iēin s÷rekli bilgi aldıęımız dipsiz bir hazinedir. Hala, zaman iēerisinde bir yerlerde arařtırmacılarını ve paha biēilmez manevi hazine arayanlar ve geleneksel olanı moderne uygulamak iēin arařtırmacılarını bekleyen, keřfedilmemiř halk ũr÷nleri bulunmaktadır. Deęerli aydınlarımız ve ōęretmenlerimiz tarafından, Bulgaristan'da Tūrk nūfusunun yoęun olarak yařadıęı birēok kōy hakkında kitaplar yazıldı. Bu kitaplarda kōylerin konumu, tarihi, ekonomisi, k÷lt÷r÷ ve sōzl÷ folklor konuları ũzerinde durulmaktadır.

ēalıřmamızın amacı, ulařmıř olduęumuz bu kitapların iēerisinden halk bilimi konusu iēine giren anonim/ortak halk edebiyatı ũr÷nlerini (destan, efsane, hikaye, fıkralar vb.), gelenek ve adetleri taramak, tanıtılmak ve incelemektir. Bu deęerli ũr÷nler Tūrk toplumunun hafızasından yıllarca silinmemiř ve toplanıp derlenmiřtir. Bizler de sōz÷ geēen kıymetli halk ũr÷nlerini inceleyerek kōy halkının geēmiřte yařam mūcadelesini, acısını, sevgisini ve mutluluęunu gelecek nesillere ōrnek teēkil edecek řekilde tanıtılmaya ēalıřtık.

Kitapları g÷n iřıęına ēıkaran arařtırmacı ve kıymetli yazarlarımız İsmail Vatansever, Hūseyin G÷ntekin, Sabri Con ve Hacı Enver Yahya olmuřtur. Onları arařtırmamın sebebi Bulgaristan'da yařayan Tūrk toplumunun anonim halk ũr÷nlerini ve geleneklerini geē nesillere hatırlatılmak ve onları bu tūr arařtırmalar ve derlemeler yapmalarını saęlamak. Halk

bilgileri bir süre halk hafızasında kalır ve zamanla halkla birlikte uçup gider. Bu bilgiler halktan toplanarak derlendiği zaman yazılı kaynaklarda korunmakta ve yeni araştırmacılarını beklemektedir.

• **Birinci Kitap: Sönmeyen Bir Azim (İsmail Vatansever)**

İsmail Vatansever (İsmail Ahmet Selim), emekli öğretmendir. 1933 yılında Şumnu'nun Kayacık (Timarevo) köyünde doğdu. 1948-1950 yılları arasında Şumnu Nüvvap Medresesi'nde eğitim gördü ve Türkiye'ye göç hareketi nedeniyle tahsiline devam edemedi. 1951 yılında öğretmenliğe başladı. Razgrad Türk Pedagoji Okulu'nun Gıyabi Şubesi'ni de bitirerek 1989 yılına kadar öğretmenliğe devam etti. 38 yıllık öğretmenliğinin ardından 1989 yılında sınır dışı edilerek Türkiye'ye yerleşti.

2008 yılında, *Dünden bugüne Kayacık'ın/Timarevo ve bir Bulgaristanlı Türk'ün belgeseli...Sönmeyen bir azim* başlıklı kitabını İstanbul'da yayınladı. Kitap, üç bölümden, Son söz, Kaynakça, Soy ağaçları, Belgeler ve Fotoğraflardan ibarettir.

Yazar, kitabın içerisinde kendi çocukluk dönemini, öğretmenliğini, Kayacık - Timar köyünün coğrafi konumunu, bazı sülalelerin soy ağaçları, Karye-i Kayacık ile ilgili ilk yerleşim belgeleri, Emek kooperatif ziraat çiftliklerin kurulması, köyün tarihi, sosyo ekonomik ve kültür açısından gelişmesi ve Kayacık-Timar ahalisini 1842/43 yıllarında ekonomik durumlarını gösteren liste, eğitim öğretim ve kültürü, hikayeler ve bazı kendi makaleleri ve şiirleri, kısa lügatçe/sözlük, Kayacık'tan Türkiye'ye 1939-1992 yılına kadar göç edenlerin ve bazı saygın kişilerin listesi ve bazı sülalelerin soy ağaçları, Osmanlı arşivinden belgeler ve hatıra fotoğrafları yer almakta.

İsmail Vatansever, *Lisedeki Hatıralarım* başlığı altında edebiyat hocası Şair efendi ile ilgili hatıralarında, hocasının değerli sözlerini daha o zaman anladığını ve dikkatli dinlediğini

aşağıdaki yazıdan anlaşılmaktadır. Bu yazıda yazarın edebiyat ve araştırma sevgisinin olduğu ortaya çıkar:

Çocuklar dedi. Bir kimse çevresinde olup bitenlerden etkilenirse, o yazar veya şair olur. Mesela: "Sizi, bir akar suyun şırıltısı, esen rüzgarın fisiltısı, kuşların civıltısı, arıların vızıltısı dikkatinizi çekerse, siz, duygulu kimse sayılırsınız. Sizden şair de, yazar da çıkabilir. Böyle kimseler aile hayatında, toplumda da, iyi kişiler, başarı ile vatandaşlık görevlerini yerine getirirler" dedi. (Vatansever 2008:18).

Köylülerden dedesi ve babasından işittikleri ve çocukluk hatıralarını *Kobaklı Bayırı, Sarı Saltuk Hakkında Bazı Bilgiler, Esma Nine, Dedemle Kızılık Toplarken* başlıklı anı hikayelerinden, o dönemde köyün fertlerinin nereden geldiğini, köylülerin hasat zamanında kış mervsimi için hazırlıkları, sıcak ve samimi aile ilişkileri, doğaya karşı sevgileri ve ihtiyaçlarını öğrenmiş oluyoruz.

Kitapta *Kutsal Bir Hatıra ve Ana Dili, Bir Ulusun Varlığının Temelidir* başlıklı makalelerini ve *Banke ile 1989 Baharı* adlı iki şiirini de paylaşmıştır. Bu ürünler genç araştırmacılar için başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Gelenekler bir ulusun kimliğidir. Yazar, Kayacık köyünün bazı geleneklerini de yazıya almıştır. Bilindiği gibi, geçmişten günümüze doğru gelme yoluyla edinilen alışkanlık, toplum bütününde geçmişten bu yana uygulanarak birer kural, töre niteliği kazanan eylem koşullarıdır. Gelenek kelime olarak anlamı, uzun bir süre boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan efsaneler, olaylar, öğretiler, alışkanlıklar vb. bütünü, ananedir (Büyük Larousse, 1992: 4469). Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane (Türkçe Sözlük, 2005:741) şeklinde açıklanmaktadır. Gelenekler; yapı bakımından donuk, statik kalıplar değildir. Aksine, ait oldukları milletin ihtiyaçlarına uygun biçimde değişen, gelişen, yeni geleneklerin doğmasını sağlayan dinamik bir yapıya sahiptirler (Yıldırım, 1989:7). Gelenekler bir milletin bütünüdür.

Sosyal normların içerisinde gelenekler iskelet gibidir. Bir takım kurallar ve cezalar bulunmakla beraber, en ağır ceza toplumdandır dışlanmaktır. Erođlu'ya göre gelenekte müeyyide *yapılması şart, yapılmaması şart; uyulması şart, uyulmaması şart* seviyesindedir (Erođlu, 2003:5).

Yazar İsmail Vatansever, kitabında bazı çok eski düđün geleneklerini derlemiř. Bir bölümünü örnek olarak aldık ve inceledik: Kayacık köyünde düđünler 1960 kadar eski geleneklere göre Salı günü öğleden sonra başlar. Bir 10-12 yaşlarında ođlan tarafının akraba çocuđu, tutulan müzik grubuyla en yakın akrabaların evlerine kadar müzikle giderek düđüne davet eder. Çalgıcılara bir şeyler hediye edilir, akraba davetiyeye teşekkür eder, danslar oynanır, böylece o gün öğleden sonra köydeki herkes evlenme düđününün başladığını öğrenir. Akşam olunca damadın arkadaşları misafir odasında müzik eşliğinde çeřitli řenlikler ve oyunlar düzenler.

Çarşamba sabahı damat erkenden, eđer gelin köyden ise, kız evine yakın bir çeřmeye veya pınara *yüz yıkamaya* götürülür. Arkadařları çeřitli oyalamalarla damattan para koparmak için *Çeřmenin zırvanası bozulmuř, akımıyor*, derler. Damat hemen biraz para vererek: *Kořun zırvanayı tamir etsinler*, der. Arkadařının biri bahane göstererek: *Ah, akıyormuř*, diyerek daha başka oyunlar tertiplenir. Damat yüzünü yıkadıktan sonra, kız evine uğrayıp, yüzünü kurulamak için havlu ister. Kız evinin erkek evladı veya bir akrabası: *Havlu var ama çok pahalı*, der. Damat, havluyu almak için bir miktar para verir. Ondan sonra çeřitli cambazlıklarla, müsait olan yerlerde takla atarak eve dönerler. Öğle saatlerinden sonra, evvelden belirlenmiř bir akrabaya, *Mum*⁴ koymaya gidilir. Daha sonra berbere gidilir, tekrar *Mum* almaya gidilir. Döndükten sonra, misafirlere akşam yemeyi ikram edilir ve yatsı namazından sonra, gece yarısına dođru damat-sadıç yan yana ayakta durarak *takı merasimi*

---

⁴ Peřkir ve karelerle süslü yeřil dal/bayrak.

yapılır. Damadın babası (eğer varsa dedesi) birinci takıya davet edilir. Hali vaktine göre takısını yere serilmiş kilimin üzerine bırakıp damat ve sadıca elini öptürür. O zamanlar en büyük takı halis bakır madeninden yapılmış bakraç (su bakırı) asılır (kalaylı ya da kalaysız). Perşembe günü gelin almaya gidilir ve *Damat mutlaka gerdeğe Cuma akşamı girmeli* denir.

Cuma sabahı gelinin yeni ailede ilk günü ile ilgili bazı gelenekler sıralanabilir: gelin ve damat erken kalkar, sabah namazı kılındıktan sonra, anne babanın oturma odasına giderler; gelin kayınpedere bir minder hediye eder, kayınvalideye de namazgah ve baş örtüsü verir, elleri öpülür ve hemen yapılacak işlere koyulurlar. Oğlan, dışarda işlerle meşgul olur, gelin de kahvaltıyı hazırlar. Bazı ailelerde elti varsa, yeni gelinin önüne hamur teknesini sürerek ekmek hamuru yoğurup yufka açması gibi işler önererek bilgi ve becerisini ölçerler.

Bir hafta sonra kız evine oğlan tarafı akrabalarını davet eder ve *pide yemeye* gidilir. Aslında maksat iki ailenin bir araya gelip yakından tanışmaktır. Bir sonraki havta kız tarafı yakınlarını davet ederek damat tarafına *pide yemeye* gelirler. Böylece artık iki aile birbirine yakınlaşmış, bağlanmış olur. 1960'lardan sonra düğünler yalnız Pazar günleri yapılmaya başlar (Vatansever 2008:150-151).

Görülüyor ki, eskiden evlenme düğünlerinin hazırlığı ve süresi bir havtayı alır ve şenlikler hafta içi devam eder. Gelenekler yıllar boyunca özünü korumuş olsa da, dinamik bir yapıya sahiptir ve devamlı kuşaktan kuşağa yeni gelenekler eskilerin yerini alarak modern dünyaya ayak uydurmaya çalışılır.

Yazar, köyünün eski geleneklerini toplayıp yazıya geçirerek yeni nesillere çok kıymetli bir malzeme bırakmış. Bizler de o dönemde yaşamış olan insanların mutluluklarını, mücadelelerini ve hayat hikayelerini bu tür halk bilgisini içeren kitaplardan öğrenerek hem kendi hayatımız için örnek alıyoruz hem de geleneklerin özünü alarak yenilemeler yaparak yeni

çağımıza taşıyarak korunmasını sağlamış oluyoruz. Düğünlerde bazı uygulamalar gelenek olarak bilinse de yeni adetlerle iç içe varlığını korumaktadır.

Araştırmacı, kısaca köyün misafir odalarında⁵ yapılan şenliklerden bahsederken, köylülerin türkü sevdasına da yorum yaparak dinlediği bir hiç unutmadığı bir türküyü kaleme almış (*Yol üstüne seriverdim postumu aman*). Bu halk türküsü Halim Çorbacı'nın misafir odasında Sağır oğlu Mehmet ağbeyinin kavalı eşliğinde söylendiği yazılmaktadır.

Yine misafir odalarında taş plaklardan dinlediği halk müzik türkülerine yorum yapan köylülerin bazı deyimlerini de paylaşmıştır. Örneğin, Basri Hoca, türkücü Safiye, Müzeyyen ve Hamiyet hanımların türkülerini yorumlarken, *bunların, ateşte yemek tencereleri yok. Onun için acele etmeden, kelimeleri tane tane dizerek anlaşılır teffuzla/telaffuzla söylüyorlar*, der. Plaklarda hızlı tempolu türkülerde kelimeleri anlaşılmayan sanatçılara da *bunların, ateşte yemek tenceresi var, onun için acele söylüyorlar*, diye yorumunu yaparak dinleyenleri güldürür (Vatansever 2008: 158).

Deyimler, bir dilin söz varlığı açısından zenginliğini gösteren öğelerdir. Anlatıma canlılık ve güç katarlar. Anlatımı güzelleştirmek için, savunulan fikir ve düşünceyi daha etkili kılmak üzere kullanılırlar. Bu sayede düşüncelerin ve olayların karşındaki kişiye daha etkili bir biçimde yansıtıldığı bir gerçektir.

• İkinci Kitap: Tursun Köy (Hüseyin Güntekin)

Hüseyin Güntekin, 1946 yılında Bulgaristan'ın Razgrat bölgesindeki Tursun köyünde (Zdravets) doğdu. İlk okulu köyde, orta okulu Hebib köyünde (Vladimirovtsi) tamamladı.

---

⁵ Eski dönemlerde maddi durumları iyi olan aileler evinin bir köşesine bir oda yaparak köye gelen misafirleri orada ağırlar ve köyde bir düğün veya başka bir şenlik olduğu zaman köy halkı oraya toplanır.

Henüz 10 yaşındayken babasını kaybeden Güntekin, zor hayat şartları nedeniyle tahsilini sürdürmemiş, erken yaşta hayat mücadelesine atılmıştır. Orta okuldayken şiir yazmaya başlar, askerliğini bitirdikten sonra da ciddi bir şekilde şiir, hikaye, roman ve denemelerine imza atmaya başlar. Bulgaristan'da Türkçe yayın yapan *Yemek Davası* ve *Yeni Işık* gazetelerinde de bir çok şiiri ve yazısı yayımlanır. Güntekin'in şiirleri Türkiye'de de *Bizim Anayurt* adlı gazetede de yer almıştır.

Hüseyin Güntekin 1978'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eder ama doğdu köyünü unutmaz. Bir taraftan şiir yazmayı sürdürürken öte yandan da köyüyle ilgili araştırmalar yaparak bir kitap hazırlar ve yayımlar. Kitabın adı *Tursun Köy – Köyümden Esintiler*, maalesef kitabın yayın tarihi yazılmamış, Baskı Expres Print Center ve irtibat telefonundan yayının İstanbul'da olduğu anlaşılmaktadır. Kitap, önsöz ve üç bölümden ibarettir.

Tursun köy kitabı, köyün kuruluşu, yer adları ve toprak çeşitleri, ormanları, iklimi, göller, mezarlıklar ve pınarlar, sokak çeşmeleriyle ilgili kıymetli bilgiler içerir. Köyün tarihi, nüfusu ve fotoğrafları, köye ait efsaneler, köyde yaşamış olan sülaleler ve köyün geleneklerini de toplayarak gelecek nesillere değerli bir halk ürünü bırakmıştır.

Tursun köyüne ait birinci efsanenin baş kahramanı Demir Baba'dır. Bu köyden geçmiş ama halk tarafından iyi karşılanmamıştır. Efsaneye göre Demir Baba buna çok kızmış ve köyü lanetlemiş. *Bu köy hiç üremesin ve yerinde aynen dursun, köyün halkı da iyi bir gün görmesin*, demiş. Köy halkı bu anlatıya inanır, köy gerçekten iyi gün görmez, 1933 yılından başlayarak sürekli yapılan göçler nedeniyle 1978' de en son muhacirlikle köy boşalır. Evler yıkılmış, bazıları kedi köpeklere barınak olmuş (Güntekin, 33).

Tursun köyde diğer efsane bir pınarla ilgili. Köyün, komşu köyü olan Kuvancılar sınırında *Sarı Armut* denilen pınar bitmez tükenmez suyuyla bütün Deliorman'da anılmıştır. Bu

pınara eskiden bir deney yapılmış: *Pınarın içine darı taneleri salmışlar, sonra bu darı taneleri Demir Baba türbesinin yanındaki dereden çıkmış*. Bu deney, Sarı Armut dibinde bulunan su yolu kaynağının Demir Baba türbesine kadar sürdüğünün kanıtıdır. Sarı Armut pınarının bir başka efsanesi de şöyle anlatılmaktadır: *Bir çoban sopasına adını yazarak Sarı Armut pınarının içine atmış lakin bir kaç vakit sonra sopayı Demir Baba tekkesi yanında bulunan dereye çobanın sopasını yazısıyla birlikte bulmuşlar* (Güntekin : 34).

Efsaneler, mitlerin modernleşmiş şekli olarak kabul edilirler. Öyleyse, efsanedeki olayların geçtiği zaman, mittekilerin zamanına göre, daha yakın bir geçmişe aittir. Efsaneler dilden dile anlatılabilmiş, çok eski anlatılar olup ortak (anonim) halk edebiyatı ürünleridir. Konuları bir kişiye, bir olaya veya bir yere dayandırılır. Anlatanın coğrafi alan kavramına uygundur; yani, o, belirli bir yerle birleştirilmiştir. Efsanelerde anlatılanların, bir ölçüde de olsa, inandırıcılık özelliği vardır, onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir (Boratav 2000: 121 ; URL -2, Çobanoğlu 2012: 119).

Yazarın anlattıklarından Tursun köyün halkı geleneklerine, örf ve adetlerine çok büyük önem verdiğini görüyoruz. Birisi bir toplantı, düğün ya da başka bir merasim düzenlediğinde tüm köylü elinden geldiği kadarıyla katılmaya çalışır, birbirlerine yardım eder ve akrabalık derecelerine çok bağlı oldukları nedeniyle akrabalarından kız almaz ve de vermez. Gençlerin evlenmeleri daha önce görücü üsülüyle yapılırmış. Gençler görücü tarafından tanıştırılır, eğer birbirini beğendiyseler oğlan tarafı, kızı istemeye gider. İki taraf anlaştıysa nişan ve düğün için gün verilir. İlk önce nişan yapılması için kız tarafından bir *bohça* gelir ve bu gelenek yemekli yapılır. Yemekten sonra bohça oğlan babasının önüne atılır ve bohçayı açmak için bir miktar para oğlanın babası tarafından, kız tarafına verilir. Bu bohçanın içinde

damadın nişan kıyafetleri bulunur. Bir kaç gün sonra oğlan tarafından da içinde kızın nişanda giymesi gereken elbisenin bulunduğu bir bohça gönderir

Düğünün yapılması yaklaştığı zaman önce davetiyeler el yazısıyla yazılır ve akrabalarıyla birlikte dağıtılır. Çok eskiye dönersek davet edilme şekli kağıda sarılmış şekerler şeklinde bütün köy halkına dağıtılırdı. Enteresan bir gelenek de düğünün yapılmasına az kala köylülerin *oda danışına* katılması, yemekler yenilmesi, özel kahfe yapmak için kahfeci temin edilmesidir. Kahveler içilir ve köyün en yaşlısı söze şöyle başlar:

“Ey komşular, önümüzdeki hafta düğünümüz var, bundan herkesin haberi olsun. En önemlisi, davulculara bir yer bulalım. Köylülerden biri, “davulcular benim olsun, geri kalan misafirlere de siz ağarlayınız” der.” (Güntekin: 233).

Görüldüğü gibi eskiden insanlar birbirine her zaman yardıma koşarak yapılacak işleri hep bereber yapar ve böylelikle kimse zor durumda kalmaz. Düğünler Pazartesi günü başlar, Cuma günü biter. Pazartesinden itibaren kızın çeyizi gelir, yengeleri ve akrabaları tarafından bir odaya serilir, birkaç gün arzu edenler çeyizi görmeye gelir. Tursun köyde *kına gecesi* Pazartesi akşamı kız evinde yapılır, erkekler katılmaz. Gelinin ellerine ve ayaklarına kına yakılır. Türküler gelini ağlatana kadar söylenmeye devam eder. Salı günü boş geçer. Yazar, çok eski bir gelenek paylaşmış: *Çarşamba günü çalgıcılar geldiğinde cami avlusunda bütün akrabalar Dibek taşında keşkekli/k buğday döverlerdi.* Bu gelenek, Türk toplumunun çok eski dönemlerine dayanır. Buğdayı döverek kepeği alınır. Kepeği alındığı zaman buğday daha lezzetli olur. Mevritlerde, aşurelerde, düğünlerde, yemeklerde sürekli olarak yapılır. Bunun keşkek ve çorbası yapılır. Dibekte dövülen buğdaydan yapılan keşkek çok daha lezzetli olur. Düğün zamanı mahalle kadınları imece usülü ile toplanır ve birlikte keşkek yapar.

Düğün gününde damat tıraşı yapılır ve müzik eşliğinde mum koymaya gidilir. Perşembe günü mum alınır. Bu gelenek de günümüz çok seyrek yapılır.

Gelin almaya gidilir. Eğer gelin başka bir köydenyse, damattan ve akrabalarından *Ayak bastı* parası alınır.

Düğün başladığında başka bir gelenek de kaynana oynamaya çıktığı zaman akrabaları tarafından *su dolu bir testi kırılır*. Bunun anlamı evliliklerinin su gibi akıp gitmesidir.

Düğün bittiği zaman gelin bütün akrabalarının elini öper ve babası tarafından at arabasına bindirilir. Damat yola çıkmadan arabanın dizginlerini saklarlar ve damattan para isterler. Damat parayı verdikten sonra köyde biraz dolaştırılır, sonra da *güvey kapama*, gerdek gecesi töreni yapılır. Cuma sabahı da damat ve gelin erken kalkar ve gelin kaynanasının elini öperek *peşkir* verir.

• Üçüncü Kitap: Kasırgalar/Treskavets (Sabri M. Con; Hacı Enver İ. Yahya)

Sabri M. Con, 1940 yılında Kasırgalar'da doğmuş. İlk öğretimini köyünde, liseyi Omurtag'da, yüksek tahsilini de Sofya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde (Orientalistika) tamamlamıştır. Hayatında elektrikçi, gazeteci, öğretmen ve toplum bilimci gibi değişik görevlerde bulunmuş. Bulgaristan ve Türkiye vatandaşı olarak 2001 yılından sonra kendini yazarlığa adanmış ve bir çok kitaplar yayınlamıştır.

Hacı Enver İ. Yahya, 1969 yılında doğmuş. İlk öğrenimini köyünde, liseyi Antonovo'da, yüksek tahsilini de Sofya'da tamamlamış ve yüksek ilahiyat uzmanı olmuştur. Bir süre köyünde imamlık yaptıktan sonra Şumnu Bölge Müftülüğü'nde görev almıştır. Bir süre sonra Eski Cuma (Tirgovişte) müftüsü olarak görevde bulunmuş. Bir din adamı olmaktan başka araştırmacı, toplum bilimci ve hatiplik yetenekleriyle dikkat çekmektedir.

Kasırgalar/Treskavets kitabı 323 sayfadan, içindekiler, kaynakça ve son sözden ibarettir. Özeti ve komşu köylerle ilgili bilgi Bulgarca yazılmıştır. Yazarlar, *Kasırgalar* kitabında köyün coğrafi konumu, yer adları, oluşumu, halkın geçimi, giyim kuşamı, eğitimi, öğretmenleri, aydınları, yazarları, okuma evi, köyün sülaleleri vb.; odalar, destanlar, edebiyat tarlasından, fıkralar, geçmişten günümüze gelenek ve düğünlerimiz, çocukluk ve gençlikteki oyunlar; ticaret, eşkiya hareketi, komşu köyler, fotoğraflı ilave vb. kıymetli bilgiler içermektedir.

İçerikten görüldüğü gibi bu kitapta bazı eski geleneklerden, adetlerden ve halk hafızasından toplanan folklor ürünleri yayınlanmıştır. Eserler sandıktan çıkarılmış, yayınlanmış, bizler de onları genç araştırmacılara ve üniversite öğrencilerine bazı yöntemleri kullanarak zevkle tanıtıyoruz.

Başta köyün bir destanı kaleme alınmış. Bu destandan köyün bir cinayet olayından söz ediliyor. 1903/4 yılında yumurtacılık yapan bir tüccar, mahalle odasının kapısını açıp içeri girmek istemiş. Nöbetçi çocuk kapıyı açmayınca tüccar zorla girmiş. Nöbetçiyi de döverek bir çöp gibi dışarı atmış. Dövülen çocuk hastalanmış ve günlerce yemekten kesilmiş. Çocuk durumu babasına bildirmemiş ama olayın tanığı bir kişi, tüm gerçekleriyle babaya durumu anlatmış. Baba çocuğuna, “bu adamın canına okumazsan benim soframa oturamazsın”, demiş. Bir akşam odaya toplandıklarında, öfkeli baba tüccara seslenmiş: “Rahat ol, pek yakında senin ölüm fermanını okuyacağız!” Tüccar, kendinden çok emin bir cevap vermiş: “Sen, yalnız, tek kişisin. Kardeşin, ağabeyin yok. Biz ise kalabalıkız. Kılıma bile dokunamazsın...”. Baba pabuç bırakmamış:” Sürüdeki koyunlar da kalabalık ama aralarına bir kurt girdi mi, hepsi telef oluyor.” Bir gün, hiç beklenilmeyen bir anda, dayak yiyen çocuk, bıçağını tüccarın kalbine saplıyor.” Bu, köyde vukuat gelen ilk cinayet olayıdır. (Con; Yahya 2010: 87).

İkinci destanlaşmış bir olay hakkında yazılmış olan destan (yazarlar bazı düzeltmeler yapmış). Tozpatlarlı⁶ Hüseyin Hoca tarafından kaleme alınmış olan bu destan, Ahmet Hacı Mehmet'in 1904 yılında, şüpheli bir kadın olayı nedeniyle pusuya düşürülerek feci bir şekilde öldürülmesini dile getirmektedir. Destandan örnek:

AHMET DESTANI

*Cami yolunda yürüdüğümü görmüşler,
Acımasızca beni öldürmek niyetine girmişler
Yol boyunca siperlenip pusu kurmuşlar
Hacı oğlu Ahmet düşmanımızdır deyu*

*Yürüyerek camiye yaklaştığım zaman
Birden içime çöktü acı bir duman
Vuruldu, yaralandım, al kanlar içinde
Ve camiye götürüldüm dostlarca heman*

*Kuru hasır üzerine beni yatırdılar
Kim vurdu acep diye soru sordular
Dostlar yaralarımı doktor oldular
Kim bilir, belki düzelerim deyu*

*Kanlarım durmadan sel gibi akar
Komşular birer birer gelip bana bakar
Ana, baba feryatları yürek yakar
Ah, bizim genç oğlumuz deyu*

*Beni alıp arabaya bindirdiler
Eve varınca yere indirdiler
Halimi hükümete bildirdiler
Ah, bizim Ahmet'imiz deyu*

*Sabrım kalmadı hiç yatmaya
Etrafıma dönüp dönüp bakmaya*

---

⁶ Rositsa - Tozpatlar, Omurtag Belediyesi.

*Komşular gelir helallaşmaya
Belki Molla Ahmet ölür deyu*

*Ah, dostlar, bu acı bana yeter
Düşmanlar olsun bundan bihaber
Bir kurşun bir cana yeter
Ağlasın anam, genç oğlum deyu*

*Hasteneye götürmeyin beni hemen
Onlar olmaz belki derdime derman
Dost ve komşularım bilsin ki
Bu iş bana Hak Tealadan bir ferman...*

*Tozluk ovaları otsuz, çorak
Anladım, gideceğim yollar ırak
Aman dostlar, aramıza düştü acı firak
Ağlayın bana, talihsiz Ahmet deyu*

*Ecel geldi, durdu başımda
Sürmeler çekildi gözümde, kaşımda
Ah, nasıl gideyim bu genç yaşımda,
Ağlayın anam, babam, genç oğlum deyu...
(Con, Yahya 2010: 88-89).*

Aslında destan 21 dörtlükten oluşmaktadır, burada bir kısmı verilmiştir. Görüldüğü gibi genç Ahmet'in feci bir şekilde, hiç suçu olmayan bir olay nedeniyle hayatına son verilmiştir. Destandan köy halkının o dönemlerde yaşam mücadelesini ve bazı insanların önyargılı, acımasız ve kötü kalpli olduklarını görmekteyiz. Bu olay köylüyü derinden sarsmış ve dilden dile dolaşarak destanlaşmıştır.

Türk edebiyat geleneği içinde *destan* terimi, birden fazla nazım şekli ve türü için kullanılmış ve kullanılmaktadır. Eski Türk Edebiyatı nazım şekillerinden mesnevilerin bir bölümü ve manzum hikâyeler, Anonim edebiyatta ve Âşık edebiyatında koşma veya mâni dörtlükleri ile yazılan veya söylenen ferdî, sosyal, tarihi, acıklı veya gülünç olayları tahkiye tekniği ile

çeşitli uslûplarla aktaran nazım türüne ve bu yazıda ele alınan kâinatın, insanlığın, milletlerin yaradılışını, gelişimini, hayatta kalma mücadelelerini ve çeşitli olay ve nesnelere ilgili sebep açıklayan ve Batı Edebiyatında “epope” terimiyle anılan eserlerin tamamı da Türk edebiyatı geleneği içinde *destan* adı ile anılmaktadır. (Boratav 2000: 49; Oğuz, Ekici v.d 2012:156). Özel ezgilerle söylenen, belli bir olayı manzum olarak anlatan hacimli şiirlerdir. Genellikle hece ölçüsüyle söylenmiştir, ancak aruz ölçüsü ile yazılmış destanlar da bulunmaktadır. Ezberlenmesi ve hatırlanması kolay olsun diye zincirleme şeklinde yazılır. Destanı koşma ve semailerden ayıran en büyük özelliği konusu ve uzunluğudur. Destanlarda mutlaka bir olayın anlatılması esası vardır. Âşığı etkileyen herhangi bir olay destanın konusu olabilmektedir (Hasan 2020: 254).

Kitabı derleyen değerli aydınlarımız S. Con ve E. Yahya, eski zamalarda, köyün yaşlı halk tarafından uzun kış gecelerinde anlatılanları ve hala unutulmayanları, halk sandığından çıkarılmış olan bazı anılarını kaleme almışlar. Çok ilgi çekici bir ifadeyle başlayarak sözlerini, şöyle yazmışlar:

...bu anılar, hiç kimse tarafından yazılı kaynaklara geçirilmediği için zamanla unutulmuş, gitmişlerdir. Biz, yine de, kaçıp giden “trenin son vagonundan” güçlüklerle çıkartabildiğimiz birkaç anıyı... aktarmaya düşüncük. (Con;Yahya 2010: 224).

Yazarlar, on iki (12) anı, yazıya geçirmişler. Bunlar: “Hırsız” Türküçüler, Duvarlar Yıkılmasın!, Bekçi’de Cinayet, Nalın Battı, Sandal Çıktı, Ağa Düğünü ve Molla Pehlivan, İbrahim Ağa Nasıl Muhtar Oldu?, Kara Ahmet’in “Kara Kuş”u, Sovyet Askerleri (S. Con’un anılarından), Topal’ın Maraton Koşusu (bu gerçek olayı yaşayan ve anlatan S. Con), Uyuşturma Yuvalarımız (Horemak/meyhane/ anlamında), Hakkı’nın Anıları(Umut ve İrade), Rotamız Nereye?

Anı yazı türü, bir kimsenin kendi hayatını, yaşadığı devrede şahidi olduğu ya da duyduğu olayları edebî değer taşıyan bir dille anlattığı yazılardır. Bir başka deyişle, özümüzde

bir iz bıraktığı için unutulmayan ve anılmaya değer bulduğumuz olayları anlatan yazı türüdür. Her ne sebeple kaleme alınırsa alınsın anı türünde dürüstlük, samimiyet ve sorumluluk duygusu ön plânda tutulmaktadır.

Anı açık, sade ve akıcı bir üslûpla kullanıldığı, duygu ve düşünceleri, içtenlikle gerçeği yansıttığı için, bu yazı türünden halkın eski zamanlarda uyguladığı ve bazılarının da günümüzde uygulanan gelenek, görenek ve adetlerini buluyoruz. Gelecek nesillere yaşantılarını, deneyimlerini paylaşarak, geçmişten öğüt alarak, sonuçlar çıkarıp sunmak Türk folklorunu zenginleştirir ve geleneklerimizin devam etmesine vesile olur. (Uygur, C. V. ve diğerleri 2010:318).

Yazıya geçirilmiş bu anılardan, Kasırgalar köyünün halkı ile ilgili XVIII-XIX yy ait kıymetli bilgiler edinerek, o dönemlerde yaşamış olan halkın mutluluklarını, acılarını ve hayat mücadelelerini görmüş oluyoruz. Gelecek kuşaklara bir nevi örnek ve ibret verici ürünleridir.

Edebiyat Tarlası başlıklı kitabında yedi kısa hikaye ve on iki fıkra bulunmaktadır. Yazarlar, topladıkları ortak halk ürünlerinin en önemlilerinin bazılarını yazıya geçirdiklerini bildirir:

Hikayecikler: *Helal Sana, Hepimiz Öldük, Duvaklı Gelin, Affet Beni, Hey İnsanoğlu, Selam Sana Feride, Tuzlu Süpürge.*

Fıkralar: *Mısır Ekmeği, Eekmek, Sünnet, Öğren de Gel, Aşk Mektubu, Kayınpeder Amca, Ah Gençlik, Köyden Havadis, Çakırlara Yazık, Keçiler Nasıl Sayılır, Ben de... Kim Fahişe, Kayıp İnekler, Eşek Zengini.*

Halk hikayerleri, öykü türünün en eski örnekleri olan ve destandan modern hikayeye geçişi sağlayan anonim eserlerdir. Halk hikayeleri, destan ile roman arasındaki aşamanın ürünüdür. Türk edebiyatı verimleri içinde XVI. asırdan itibaren görülmeye başlanan, genellikle aşıklar tarafından nazım-nesir (şiir-düz yazı) karışık bir ifade tarzı ile dinleyicilere karşı anlatılarak

nesilden nesile intikal eden, yer yer masal ve destan özellikleri gösteren hikayelerdir. Gerçek ya da gerçeğe yakın olayların anlatıldığı uzun soluklu anlatım türüdür. Geleneksel bir içeriği olan, kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan öykülerdir. Genellikle sevgi ve kahramanlık konularını işler. Kişiler gerçek yaşama uygundur. Bu kişilerin olağanüstü özellikleri oldukça sınırlıdır. Hikayenin kahramanı aşık olur, sevgilisine kavuşma yolunda çeşitli maceralara girer, sonunda kavuşur veya kavuşamaz ama hikaye de orada biter. Halk hikayelerinde anlatılan ilişkiler, toplum içi olup, fertler ve tabakalar arasında cereyan eder. Hikayelerde olağanüstü özellikler epeyce azalmıştır (Oğuz, Ekici v.d 2012: 179-180). Pertev Naili Boratav'a göre halk hikayeleri destandan romana geçiştir. Halk hikayeleri daha çok aşıklar tarafından kahvelerde, düğün ve benzeri toplantılarda erkeklere hitap eder (Boratav 2000: 66).

Kasırgalar (Treskavets) kitabında toplanan hikayelerin konuları aşk, ibret, dayanışma, intikam ve hayat mücadelesidir. Bu hikayelerden köy halkının o dönemlerde yaşamış olan sevincini, iletişim kurma yollarını, mutsuzluklarını, hastalıklarla ve hayata tutunma mücadelelerini görmekteyiz. Genç nesillere ibret dersi ve aynı yanlışları tekrarlamamak amacıyla kıymetli söz ifadeleri, deyimler ve atasözleri içermektedir.

Kitapta, köy halkının hafızasından toplanmış bir kaç gülünç, yargı ve alay dolu fıkralara da yer verilmiş. Fıkra anlatı biçimi, halk edebiyatında, gerek sözlü, gerek yazılı olsun, bir hazine değerindedir.

Fıkra terimi, genelde, fıkra, latife, nükte, ve birçok hallerde sadece hikaye anlatılarına verilen genel addır. Fıkralarda kısa ve yoğun bir anlatım tekniği kullanılır. Kısalık ve anlamda yoğunluk gibi temel özelliklere sahip olan fıkralar genellikle günlük hayatta yaşayan olaylara dayandığı için gerçeklik duygusu uyandırır. Fıkralarda halkın ortak yaratma gücünden kaynaklanan estetik biçimde ince bir mizaha, keskin bir alaya veya erdemli bir yoruma rastlarız. Ayrıntıya girmeden

kısa yoldan yargıya varıldığı görülür (Karadağ 1995:243). Türkçede “fıkra”, (anecdote) kelimesiyle adlandırılan bu tür, kendine özgü kompozisyonuyla diğer türlerden ayrılır. Fıkranın diğer türlerden ayrılmasını sağlayan özellikleri, anlatımı sırasında seçilen kelimeler, tasvir biçimi, diyalog çatısı, konu seçimi, belirlenen hedefle ortaya çıkarılan kompozisyonudur (Çobanoğlu 2012: 145). P. Boratav’a göre, asıl özellikleri, bitişte nüktenin bütün gücünü duyurmak için *veciz*⁷ olmalarıdır. Fıkracı, dinleyecilerinden mizahın inceliğine varacak, nüktenin değerini tartacak bir zeka, anlayış olgunluğu bekler (Boratav 2000: 106). Kitaptan bir kaç fıkra örneği:

Öğren de Gel

Ali, uyanık ve ele avuca sığmayan bir çocuğu ama okul ile başı hiç hoş değildi. Bunun için de öğretmen her fırsatta kendisini kara tahtaya çıkarıp soru yağmuruna tutardı. Ali, bir gün dayanamayıp patladı:

“Eh, ama muallim, canıma tak dedi gayri. Sen nasıl muallimsin böyle?! Her şeyi bana sorup öğrenmek istiyorsun. Bilmediklerini, var git öğren de gel bunun burasına...”

Köyden Havadis

Bir grup gurbetçi, baba ocağından uzakta çalışıyorlardı. Kuru Ömer, altı ay sonra köyüne gitip ev kır işlerini hallettikten sonra geri döner. Arkadaşları:

“Köyde ne var, ne yok Ömer?” diye sorar.

Kuru Ömer hemen cevap verir:

“İyilik hoşluk. Herkesin selamı var. Ekinleri kazdık, mısırları biçtik...”

Aşk Mektubu

Hüseyin, daha küçük yaşta sınıf arkadaşı Fatima'ya bir aşk mektubu yazmış: “Ben seni çok seviyorum. Sensiz olamam. Eğer, bana olumlu cevap vermeye niyetin yoksa, bu mektubu Ayşe'ye ver!”

---

⁷ Az kelimedede çok anlamlı ve oldukça örtülü anlatım.

Mısır Ekmeđi

Tozlu köy sokaklarında oynayan çocuklar, karnıları acıktıktan sonra ellerine birer parça ekmeđ alıp geveliyorlardı. İsmail'in elinde her zaman bala batırılmıř buđday çöređi, arkadařı Mehmet'in elinde ise kuru mısır ekmeđi. Yerken, her ikisi de birbirinin eline bakar, o karřıki ekmeđten canı çekerdi.

Bir gün İsmail, annesini köřeye sıkıřtırdı ve sordu:

"Neden Mehmetler her zaman mısır ekmeđi yer de biz yemeyiz?"

"Ođlum, onlar fakirdir. Fakirler iřte öyle yemeye mecburdur."

İsmail pabuç bıraktımadı:

"Fakirse fakir. Onlar nasıl fakir olmuř da biz olamıyoruz? Ben mısır ekmeđi istiyorum ve iřte o kadar!" (Con, Yahya 2010: 250-251).

Fıkralarda farklı mizah yoluyla, yargı, ařk, köy hasreti, fakirlik, bilinçsizlik vb. konular iřlenmiř. İktet ve ibret dolu nükteler insanlara ümit ve yařama sevinci olmuř. Eskiden köy odalarında gerçekteřen eđlence ve tatlı sohbet řölenlerinde, fıkra, anı öyküleri ve hikaye anlatılarının bazıları unutulmuř olsa da aydınlarımız tarafından halk hafızasından toplanarak günümüze kadar yol almıřlardır. Bizler de bu ürünlerin bir çođunu köy hakkında yazılan halk kitaplarında bulmuř oluyoruz ve genç nesillere örnek olarak tanıtma ve inceleme çabası gösteriyoruz.

Kitapta Kasırgalar köyünün, *Geçmiřten günümüze gelenek ve düđünlerimiz;* *Kız Görmek, Düniürlük Yapmak ve Kız İstemek, Dođum ve Bebekle İlgili Gelenekler;* *Çocukluk ve gençlik oyunları, gelenekler* bařlıkları altında toplanan bölümler yer almaktadır.

Yařamın ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeđin sosyalleřme sürecinin önemli bir ařamasını oluřturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanıřmayı, toplumsal ve ekonomik iliřkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözöyle görölmüřtür (Örnek 1977: 185). Evlenen çiftler için düđün yapılması insanlık tarihi kadar eskidir. Milletlere ve yörelere göre ayrıntılarda bazı farklılıklar olmakla birlikte hepsinin

birleştigi nokta eğlenceye ve iki ailenin akraba olmasına yöneliktir.

Kitapta eski dönemlerde Kasırgalar köyünün evlenme aşamaları bu şekilde sıralanmakta: *kına gecesi, kızı evinden almak, vedalaşma, duvak, çeyiz serme, gelini görme, gerdek.*

Düğün aşamaları arasında farklı gelenekler mevcuttur. Çok eskiye ait olanlar günümüzde unutulmuş ve uygulanmamaktadır. Öğreğin, kitapta köyün bazı eski geleneklerinden söz edilmektedir. Evlenmek isteyen bir erkek, kendine kız beğenmek için gece karanlığı bastıktan sonra gizlice pençerelere sarkıp kız gözetlemektedir. Eskiden *imece/dayanışma* vardı. Kızlar ve yaşlı kadınlar toplanır, hasır örür ya da başka bir iş yaparlar. Köylerde birbirine yardım ederek uzun kış gecelerinde türküler ve maniler söyleyerek hem eğlenirler hem de işlerini bitirirlerdi. Evlenme çağına gelmiş olan erkekler bu toplantıları kullanarak kızları seyrederek kendilerine eş seçerdi. Bu imeceler, delikanlıların vazgeçilmez yerleri haline gelmiştir.

Kitabın yazarları şunları paylaşırlar: “yüksek pençerelere dayatılan merdivenlerden kızları seyrederek bazı zamanlar da bir kaç genç merdivene doluşunca düşenler olur bazı da ev sahibi gizlice gençlerin arkasına dolanıp bir değnekle gençleri dayaktan geçirir. Delikanlıların, başka bir kız seçme yolu da evlenme düğünleridir.” (Con, Yahya 2010: 128).

Eskiden düğünler, günümüze bakarak çok farklıydı. Yazarlar, Kasırgalar’da altmışlı yıllara kadar düğünlerin hafta içinde yapıldığını, Çarşamba akşamı *kına gecesi, perşembe günü düğün, cuma günü de çeyiz sermek veya geline bakmak geleneklerini* (Duvak adı da verilmiştir) yazıya geçirmiştir.

Evlenme yaşına gelmiş genç kızlar ve oğlanlar düğünlerde birbirlerine uzaktan bakarak seçimini yapar. Çünkü o zamanlar kadınlar ve erkekler ayrı toplanır, kadınlar damda⁸

---

⁸ Bu bölgede evlerde hayvanların bulunduğu yer anlamında kullanılır.

oynar erkekler pençerelerden seyreder ya da avlu ikiye ayrılır bir tarafa erkekler diğer tarafa kadınlar yerini alır. Düğünler sıradan aileler tarafından çalgısız yapılır bazılarında sadece darbuka, zilli maşa ve dayre gibi müzik aletleri olur. Türküler yakılır ve maniler söylenir. Sonra oğlanın ailesi, seçilen kızı araştırır ve uygunsuzsa kızı görmeye gider ya da bu ziyaret güvenilir kişiler tarafından yapılır.

Bu gelenekte ilginç olan bir adet vardır: *kız görme işi öğleye kadar olur, çünkü kız ailesi, görücüleri kabul ederse, kıza öğle yemeği de hazırlar*. (Con, Yahya 2010: 129). Eskiden evlenecek olan kııda o ortama uygun ve önemli olan bazı nitelikler aranır, bunlardan en önemlisi namuslu, saygılı, çalışkan ve becerikli olmasıdır. *Kız görme* geleneğinde, evlenecek olan kız, ilk becerisini yemek yaparak göstermiş olur.

Türk toplumun, *kız isteme* geleneğinde kalıplaşmış önemli ifadeler ve sözler vardır. Türk toplumunun dile getirdiği kız isteme cümlesi Kasırgalar kitabında da yer almaktadır: *Allah'ın emriyle, Peygamber'in kavliyle, sizin kızınızı istemeye geldik*. Kitabın yazarları bu ifadenin dışında daha iki şekil göstermiştir:

Sizin ev bark edecek kızınız, bizim de verecek oğlumuz var; Sizin kızınızla bizim oğlumuz görüşmüşler, bilişmişler ve bir birlerine gönül vermişler. Biz ona evet dedik. Siz de evet derseniz, inşallah, onları muratlarına erdiridiz (Con, Yahya 2010: 129). Adettendir, kız tarafı hiç bir zaman hemen cevap vermez çünkü kııdan kurtulmak istiyormuş gibi bir duruma düşer gibi algılanır diye. Şöyle bir cevap verilir: *Siz bizi öğrenmişsiniz, biz de sizin kim ve ne olduğunuzu öğrenelim*. Böyle durumlarda iki taraf da sözlerini çok dikkatli seçer ve etkili iletişim formülleriyle anlaşma sağlar.

Bahsedilen köye ait bir gelenek de *Alaca Ekmek*'tir. O dönemlerde günümüzde olduğu gibi davetiyeler yazılı kartla yapılmaz. Her bir köyün değişik davet usülleri vardır. Kasırgalar kitabında düğünlere davetler *Alaca Ekmek* ile yapılır. Düğün

için özel olarak hazırlanan somun ekmeklerinin üzerleri ince hamurla süslenir, pişirilir, küçük parçalara bölünerek düğüne gelmesi istenilen hanelere dağıtılır.

Yazarlar, kına gecesi ritüelini dile getirerek enteresan bir inançtan da söz eder. Gelin, yüksek bir yere oturtulur ve iki tarafına mum yakılır. Birisi onun için diğeri damat için. Tören boyu hangisi daha uzun yanarsa onun ömrü daha uzun olacağına inanılır.

Kitapta kına gecesi ritüelinden türküler yer almaktadır: 1. Gelin-Kaynana, 2. Gelin – Görümce, 3.Gelin-Elti

*1.Bahçelerde lahana
Oynar gelin-kaynana
Oynasınlar görelim
İkisi de yan yana
****

*2.Bahçelerde börülce
Oynar gelin-görümce
Oynasınlar görelim
Bir araya gelince
****

*3.Bahçelerde eğrelti
Oynar gelinle elti
Oynasınlar görelim
Bilinmiyor kıymeti*

Bir de *Damadı*⁹ *takıya tutma* geleneği yazıya geçirilmiş. Çok eski bir gelenek. Kına gecesinde damadın iki tarafına dörder-beşer delikanlı dizilir ve hepsinin başları üzerine uzun bir basma döşenir ve sonra da darbuka, zilli maşa sesleri arasında takı başlar. Damadın önüne bir kap koyulur ve içine demir para

---

⁹ Evlenmekte olan bir erkeğe, evlenme töreni sırasında verilen ad; güvey, güveyi, eloğlu. Bir kızın ailesinden olan büyüklere göre kızın kocası; güvey, güveyi, eloğlu.(URL - 4)

atılır, her para atanın eli damat tarafından öpülür. Şenlik olsun diye bazıları bir kaç defa demir para atar ve tekrar tekrar elini öptürür.

Kızı Evinden Almak geleneğinde, eskiden damat evde kalır, günümüzde damat da alaya katılır. Düğün alayı gittiği yoldan dönmez, gelini aldığı zaman değişik yollardan döner, günümüzde bu gelenek unutulmuştur. Eskiden gelin öküz veya manda arabasına bindirilir, bu esnada kaynana kızın üzerine şeker, ekin, kuru yemiş veya ufaklık demir para atar. Ayrılma anında acıklı bir türkü yakılır:

*Ak bakırlarım susuz kaldı
Ak evlerim kızsız kaldı
Ayırmayın beni anneciğimden
Uçurmayın beni yuvacığımndan...*

Vedalaşma zamanı da çok özel bir gelenektir. Kız ilk önce babasının, sonra annesinin ve diğerlerin ellerini öper ve yengeler tarafından mani ve ilahiler eşliğinde arabaya bindirilir. Gelenekler damat evinde devam eder, gelin arabadan inmek istemez, bu durumda kaynata geline *inmelik bağışında* bulunur: koç, inek, tarla vs.kaynana ise gelini bir elinde yağ, bir elinde bal ile karşılar. Gelin yeni evine ibrıktan su dökerek girer.

Gerdek gecesi geleneği gençlerin yeni bir aile olarak birlikte yaşamalarının başlangıcı sayılır. Bekaret çok önemlidir. Eskiden Kasırgalar köyünde bekaretini önceden kaybetmiş olan gelinler, sabahleyin baba evine iade edilir.

Gelini Görme geleneği (Duvak) Cuma günü yapılır. Erkenden eller öpülür, hediyeler verilir ve şenlikler düzenlenir. Oğlan ve kız tarafının yaklaşması için geziler düzenlenir. Daha sonra zaman zarfında bebek gezileri ve sünnet düğünleri gibi gelenekler de devam eder.

Bu geleneklerin dışında *Yumurta düşürme* ve *Toprak bastı* gelenekleri de vardır. Bu iki gelenek düğün alayı ile ilgili.

Düğün alayı, gelin evine yaklaştığında bazı çocuklar yolun iki tarafına ip çeker ve kaynatadan *toprak bastı* parası verilmedikçe yolu açmazlar. Gelin evine 40-50 m kalınca düğün alayının karşısına başka bir engel çıkar. Sınır belirlemek için yola saman dökülür. Düğün alayında yer alan bir kaç nişancı seçilir, avcı tüfekleriyle, karşılına özel olarak dikilmiş içi boş bir yumurtayı düşürmeleri hedeflenir. Yumurta düşürüldüğünde düğün alayının yolu açılmış olur (Con, Yahya 2010: 131).

Doğum ve Bebekle İlgili Gelenekler başlık altında, çocuğun göbeği kesildiği zaman saklanması gerektiği, kulağına ezanla adının okunması, yıkandığı zaman suyun sapa bir yere dökülmesi, cinler zarar getirmesin diye kırkinci gününe kadar giysisi ve bezleri, akşam olduğu zaman dışarıda bırakılmaması, nazar değmesin diye başlığına mavi boncuk takılması gereklilikleri kaleme alınmış. Cocuğun üzerinden adımlayıp atılması, bu çocuğun büyümesine engel olması, atlanmışsa üzerinden, bu atlamanın tekrar geriye alınması inançları da dile getirilmiş. Çocuk, ayakta durmaya başlayınca da buna *tay durma* derler. Çocuğun ilk saç kesilince, bu saç muhafaza edilir. Çocuk, oğlansa sünnete sıra geldiğinde, dedesi bir koç hediye eder diye yazılmıştır.

Bu başlık altında gelenekler kısıtlı olsa da kitaba geçirilmiş ve Kasırgalar köyünün doğumla ve bebekle ilgili bazı bilgiler genel de olsa, görüyoruz ki Türk toplumu görenek ve geleneklerine çok büyük bir önem veriyor ve korumaya çalışıyor.

Çocukluk ve gençlik oyunları, gelenekler başlık altında, 1930-1945 yılları arasında doğan çocukların oyunları kaleme alınmış, bunlar: *Çelik, Cirattik, Kobak oyunu, Löngür, Körçepeş, Saklambaç, Karaman oyunu, Sayacı/Camalcılar oyunu*.

Oyun kavramı, Türkçe bir kelime olup doğuş kaynağı ilkel dinler ve Şamanizm'dir. Kültürden eski ve kültürün oluşumunda başlıca etmen olan oyun; içgüdüsel olarak insanda var olan, temeli din ve büyü ile ilgili töre ve törenlere dayanan,

toplumların kültürel yapılarına göre şekillenen ve toplumdaki topluma farklılık gösteren, yer ve zaman bakımından günlük yaşamdan farklı, isteğe bağlı, gönüllü hareketlerdir. Zaman içinde anlam genişliğine uğrayarak, oyun kelimesinden tiyatro orta oyunları, çocuk oyunları, oyun çıkarma, oyuna gelme vb. gibi...ortak bir anlamda oluşmuştur. İnsanı konu edinen oyun, insanın geleneksel kültürünü, yani insanın yaşayışını, gelenek halinde süre gelen davranış kalıpları ve uygulamalarını kültürel bölge çerçevesindeki, insanların oluşturdukları halkın iletişim aracı olmuştur. Halkın inandığı, din anlayışı çerçevesindeki, Tanrı sevgisiyle kendinden geçmeyi, inandığı anlayışın doğrultusunda, Sema, Semah ve zikir törenlerini şaman anlayışı ile kötü ruhlardan korunmayı oyunlaştırmıştır. (URL-5).

Kitaptan örnek olarak *Sayacı/Camalcılar köy oyununu* aldık. Bazı köylerde bu oyunun adı Camalcılar diye biliniyor. Oyun tüm köylüyü şenlendirme ve dayanışma karakteri de taşımaktadır. Sayacılar kapı kapı gezer ve tüm köyden para, erzak vb. toplar ve topladığı para ve eşyalarla köy camisine, fakir fukaraya yardım eder.

Sayacılar, eski püskü ve komik kıyafetler giyen, ellerine onlarca çan, zil, çingirak alır, aralarından birini ayı şekline sokar, gecenin körünce kapı kapı gezerlerdi, diye tasvir etmişler yazarlar. (Con, Yahya 2010: 136). Çan seslerini duyan ahali dışarı çıkar ve Sayacıların söylediği ahenkli manileri dinler ve eğlenir:

*Sayacı geldi, duydunuz mu
Selam verdi, aldınız mı
Uyan köylü dayı, uyan
Gel, kapıya dayan, uyan*

Ev sahipleriyle görüşükten sonra, hediyelerini, ikramlarını alıp veda anlamında yine bir mani parçası söylerler:

Haa, deyin çocuklara beey!
Verdiğiniz yemiş, yemiş olsun
Evinizin içi gümüş dolsun
Huu, deyin çocuklara beey!, deyip sıradaki haneye geçerler.

Mani sözcüğü halen aydınlatılamamıştır. Mana'dan geldiği en çok üzerinde durulan yöndür. Mani anonim halk şiirinin en yaygın türüdür. Mâni, başta aşk olmak üzere hemen her konuda yazılabilen bir halk edebiyatı nazım türüdür. Dügünlerde, kadın toplantılarında, iş yerlerinde, tarlalarda söylenen maniler 7 seslemlı ve dört dizeli/mısralı tek dörtlükten oluşur. Ama mısraları 4-5-8-10-14 heceli kalıplarla söylenmiş mânîler de vardır.

Kitapların yazarlarına, topladıkları halk ürünleri çabasinda buldukları ve halkın ağızından dinledikleri ve kendi hatıralarını da yazıya geçirdikleri için teşekkürlerimizi sunarız.

Folklor sandığını paha biçilmez mücevherlerle doldurmak, gelecek nesillere kıymetli bilgiler bırakmak demektir. Bilgiler, Türk kültürünü zenginleştirecektir ve yeni projeler üretilmesi için bir yol haritası olacaktır.

Türk toplumunun ortak edebiyat ürünleri ve gelenekleri, insanın en eski çağlardan başlayarak meydana getirdiği halk kültürüdür. İnsanlar, halk kültürünü eski çağlardan beri iletişim yoluyla hem taşımıştır hem de saklayarak korumuştur ve günümüze kadar da ulaştırmıştır. Bizler de derlenmiş olan bu değerli bilgileri, üniversite öğrencilerimize örnek olarak tanıtarak unutulmamalarını ve bu tür araştırmalar yapmaları için teşvik etmek ve Türk kültürünün devamlığını, sürekliliğini ve gelişmesinin böyle kıymetli ve unutulmuş mücevherlerin gün ışığına çıkmasını sağlamaktır.

Kaynakça

- Artun 2016:** Artun, Erman. Türk Halkbilimi. Karahan Kitabevi, Çukurova/Adana
- Boratav 2000:** Yüz soruda Türk Halk Edebiyatı. Gerçek Yayınevi, 10. Baskı. İstanbul.
- Con; Yahya 2010:** Con, S. M.; Yahya, Hacı Enver. Kasırgalar/Treskavets. Birinci Baskı. Faber, V. Tırnovo.
- Çobanoğlu 2003:** Çobanoğlu, Özkul. Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Ankara 2003, Türk-Dünyası Edebiyat Tarihi, C.1, s.134
- Eroğlu 2003:** Eroğlu, T. Sosyal Normlar. Basılmamış Ders Notu, 2003.
- Erdentuğ 1977:** Erdentuğ, N. Sosyal âdet ve gelenekler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Evliyaoğlu; Baykurt 1988:** Evliyaoğlu, S. Baykurt, Ş. Türk Halkbilimi. İkinci Baskı 1988, Ankara.
- Güntekin (yıl yok):** Güntekin, Hüseyin. Tursun Köy, Baskı Expres Print Center, İstanbul.
- Hasan 2019:** Hasan, V. Hoşgörü Dergisinin Bulgaristan Türk Kültürüne Katkısı, “Balkanlar’da Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu”, 27 Eylül - 1 Ekim 2018, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019, s. 250-261.
- Hasan 2020:** Hasan, V. Tanzimat Öncesi Türk Şiiri. Universitetsko İzdatelstvo “Piskopos Konstantin Preslavski”, Şumen, 2020.
- Uygur; Öztürk ve diğerleri 2010:** Uygur, C. V. ; Öztürk, Y. Üniversiteler İçin Türk Dili – Yazılı ve Sözlü Anlatım. İkinci Baskı. Kriter Yayınları. İstanbul.
- Karadağ 1995:** Karadağ, M. Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri. Karşı Yayınları, Ankara.
- Oğuz; Ekici ve diğerleri 2012:** Oğuz, Ö. Ekici, M. ve diğerleri. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Grafiker Yayınları. 9. Baskı, Ankara, 2012.

Örnek 1977: Türk Halk bilimi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara

Vatansever 2008: Vatansever, İ. Sönmeyen Bir Azim, Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği Yayın Ünitesi, İstanbul, 2008.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: Eroğlu 2015: Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar. Sayı: 50 Temmuz – Ağustos 2015. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/383061>. (Erişim: 20.09.2024).

URL-2: Çobanoğlu 2012: Halk Edebiyatına Giriş <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/EDB101U/ebook/EDB101U-12V1S1-6-0-1-SV1-ebook.pdf> (Erişim: 05.09.2024).

URL-3: Güntekin 2017: Şiirler. Yayınlayan Antoloji Com.Kültür ve Sanat. https://img.antoloji.com/i/sair/pdf/8/Huseyin_Guntekin_62958_23423.pdf (Erişim: 04.10.2024).

URL-4: Damat. Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

(Erişim: 15.10.2024).

URL-5: <http://gaziantepipekyolu.com/2016/05/25/halkbilimi-folklor-ve-halk-oyunlari-tanim-ve-islevleri> (Erişim: 12.07.20).

Sözlükler:

Büyük Larousse 1992: İstanbul: Milliyet Yayınları

Türkçe Sözlük 2005:.. Türk Dil Kurumu Yayınları. 10. Basım, Ankara.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ В ТУРСКАТА ВОЕННА ЛЕКSIKA

Менент Шукриева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
m.shukrieva@shu.bg

WORD FORMATION PATTERNS IN TURKISH MILITARY VOCABULARY

Menent Shukrieva

Summary: Turkish is a productive language in terms of word and term formation, and these processes are also observed in the military lexical and terminological apparatus. With the appearance of Turkic on the historical scene, the first military lexemes and terms appeared, and the formation of this apparatus was the result of the consolidation of various factors. This paper examines affixation and composition as two highly productive models of lexical and morphological word formation in Turkish. The examples given in the paper to illustrate these two word formation patterns are taken from Turkish military websites, dictionaries, journals, etc.

Key words: affixation, composition, word formation patterns, military vocabulary, military terms

Турският език е продуктивен по отношение на словообразуването и терминообразуването, като тези процеси се наблюдават и при военния лексикален и терминологичен апарат. С появата на тюрките на историческата сцена се появяват и първите военни лексеми и термини, а формирането на този апарат е резултат от консолидирането на различни фактори.

Термините, свързани с организацията и командването на въоръжените сили, използването на военни формирования във военни конфликти, управлението на военни действия, тактически действия и др. военни въпроси са важни с оглед осветляване на лексикалното развитие на турския език.” (Eker 2006: 105). Освен това този

фонд от лексикални и терминологични единици е отражение на градени в продължение на стотици години традиции, както и своеобразна проекция на бит и мироглед.

Един от характерните начини на деривация в турската военна лексика и терминология са: лексикално-морфологичен, лексикално-синтактичен и лексикално-семантичен, които са важен способ за обогатяването на словарния състав на турския език и в частност на военната лексика.

1. Афиксацията е присъща за редица езици, в това число турския, при който обаче е разпространено **суфиксното терминообразуване**. Това е важна морфологична особеност, която отличава турския от *флексивните* езици, които имат нисък индекс за аглутинация.

В „Турска граматика“, написана по образец на труда на А. Н. Кононов „Грамматика турского языка“, българският турколог Г. Гълъбов пише, че грамадната част от словното богатство на турския език се образува чрез прибавяне на наставки към съществуващи думи (Galabov 1949: 64). Лингвистът подкрепя мнението на френския турколог Жан Дени, според който „Цялата морфология на турския език е основана на наставките и само върху наставките. Да научим турски език, значи да научим как да боравим с наставките в този език.“ (Galabov 1949: 65).

Границите между корена и суфиксите в турския език могат да се очертаят изключително лесно, тъй като са съвършено отчетливи и видими, например: *deniz+ci* - матрос от *deniz* - море; *asker+lik* – военна служба, военна повинност; отбиване на военна служба от *asker* – военнослужещ, военен; войн, боец; войник, редник; военна служба.

Съставът на суфиксите, използвани при образуването на думи, използвани в езика на военното дело, е доста

разнообразен. В турския език съществуват десетки суфикси, но в настоящата разработка са представени примери с малка част от тях.

-ak (-ek)

Функционален суфикс в турския език, с помощта на който от едносрични или многосрични глаголни корени и основи се образуват съществителни имена. Образованите думи показват мястото на действие. Например:

Например:

barınak: от „barın“ (укрий се, подслони се) + „-ak“ (съществително от глагол) = „убежище, укритие, подслон“

sığınak: от „sığın“ (укрий се, подслони се) + „-ak“ (съществително от глагол) = „убежище, укритие, подслон“

-cı (-ci / -cu / -cü; -çı (-çi / -çu / -çü))

С произведените думи най-често се наименуват лица според тяхната професия или постоянно занятие, както и лица, изпълняващи някаква временна дейност или споделящи дадени идеи и убеждения. Този продуктивен афикс, както отбелязва А. Н. Кононов, „се прибавя към основи, обозначаващи предмет или обект на знанието, оръдие, място, цел или название на дейност и образува съществителни имена, чието значение е *nomina agentis*, склонност на човека към нещо, специфични черти и особености с постоянен характер, както и временно състояние или положение на лица“ (Кононов 1941: 63).

Например:

serhaneci: от „serhane“ (муниции, боеприпаси) + „-cı“ = „старшина по артилерийско въоръжение“

denizci: от „deniz“ (море) + „-cı“ = „моряк, мореплавател, матрос“

flamacı: от „flama“ (флаг) + „-cı“ = „знаменосец“

istihkamcı: от „istihkam“ (укрепление, форт, отбранително съоръжение) + „-сі“ = „сапъор“

karacı: от „kara“ (суша, земя) + „-сі“ = „пехотинец, мотострелковак, военослужещ от сухопътните сили“

muhabereci: от „muhabere“ (свръзки) + „-сі“ = „свързочник“

öncü: от „ön“ (предна част) + „-cü“ = „сапъор“

savaşçı: от „savaş“ (война) + „-çı“ = „боец; боен“

tankçı: от „tank“ (танк) + „-çı“ = „танкист“

topçu: от „top“ (оръдие, топ) + „-çu“ = „артилерист; артилерия“

-cılık (-cilik, -culuk, -cülük; -çılık, -çilik, -çuluk, -çülük)

Комбинацията от наставки служи за образуване на думи със значение на професия или професионално занимание, тип на поведение или определено учение, теория, политическо или философско направление и т.н.

Например:

denizcilik: от „deniz“ (море) + „-cilik“ = „мореплаване“

havacılık: от „hava“ (въздух) + „-cilik“ = „авиация, въздухоплаване, въздушен флот“

karacılık: от „kara“ (суша, земя) + „-cilik“ = „сухопътни сили“

-giç (-giç, -guç, -güç)

Наставката не е с висока фреквентност. Служи за образуване на имена, посочващи лице, което е извършител или обект на действието.

Например:

dalgıç: от глаголната основа „dal“ (гмурни се, потопи се) + „-giç“ = „водолаз“

-iş (-iş, -uş, -üş)

Суфиксът служи за образуване на конкретни и абстрактни съществителни имена, които са резултат и/или продукт от дадена работа.

Например:

atış: от глаголната основа „at“ (хвърли, стреляй) + „-ış“ = „стрелба“

iniş: от глаголната основа „in“ (слез) + „-iş“ = „кацане“

kalkış: от глаголната основа „kalk“ (стани, издигни се) + „-ış“ = „излитане“

-lama (-leme)

Сложната наставка, образувана от наставката –la (-le) и наставката за мастар –ma (-me), служи за образуването на съществителни имена.

Например:

bombalama: от „bomba“ (бомба) + „-la“ (глаголно действие) + „-ma“ (съществително от глагол) = „бомбардиране“

demirleme: от „demir“ (котва) + „-le“ (глаголно действие) + „-me“ (съществително от глагол) = „швартоване“

gözetleme: от „gözet“ (наблюдавай) + „-le“ (глаголно действие) + „-me“ (съществително от глагол) = „наблюдаване, наблюдение“

-lı (-li, -lu, -lü)

С наставката се образуват съществителни и прилагателни имена, като се присъединява към съществителни. Изключително продуктивна наставка, чиито антоними се създават с наставката -sız (-süz, -suz, -süz).

Образуваните прилагателни имена представят качеството, изразено с думата, към която е присъединена наставката –lı⁴, като признак на някакво съществително.

Имена с тази наставка в това значение се превеждат с койтко има, който притежава, с или със съответното производно прилагателно име (Berov, Voev 1971: 54).

Например:

bahriyeli: от „bahriye“ (флот, флота) + „-li“ = „моряк; матрос; курсант (във военно-морско училище)“

güdümlü: от „güdüm“ (управление) + „-lü“ = „управляван, направляван“

müsademeli: от „müsademe“ (стълкновение, сражение; сблъсък) + „-li“ = „противопехотен“

silahlı: от „silah“ (оръжие) + „-lı“ = „въоръжен“

zırhlı: от „zırh“ (броня) + „-lı“ = „бронирован“

-lık (-lik, -luk, -lük)

Изключително продуктивна наставка за образуване на съществителни имена. Като цяло афиксът се прибавя към съществителни и прилагателни и служи за създаването на конкретни и абстрактни имена. Афиксът **-lık** е един от най-продуктивните афикси в съвременния турски език. Любопитно е, че има термини, които са образувани с помощта на този афикс и имат синоними, създадени с помощта на средствата на арабския език. По този начин терминът *askerlik* има синоним *askeriye* – военна служба; въоръжени сили.

Например:

askerlik: от „asker“ (войник) + „-lik“ = „военна служба, военна повинност; отбиване на военна служба“

birlik: от „bir“ (едно) + „-lik“ = „част, подразделение“

casusluk: от „casus“ (шпион) + „-luk“ = „шпионаж“

cephanelik: от „cephane“ (муниции, боеприпаси) + „-lik“ = „склад за муниции/ боеприпаси, погреб“

komutanlık: от „komutan“ (командир) + „-lık“ = „командване“

seferberlik: от „seferber“ (мобилизиран) + „-lik“ = „мобилизация“

yaverlik: от „yaver“ (адютант) + „-lik“ = „адютантство“

-ma (-me)

Наставката за мастар (инфинитив) придобива широка употреба в следрепубликанския период с цел да се създадат нови думи и термини, които да заместят чуждите. В създаването на лексеми и термини от военната област тя играе двойна роля: служи за образуване на мастар (инфинитив) и за образуване на отглаголни съществителни с различни значения, включително процес, резултат, действие или състояние.

Например:

antlaşma: от глаголната основа „antlaş“ (споразумей се, договори се) + „-ma“ = „мирен договор“

çıkarma: от глаголната основа „çıkak“ (извади, изкарай) + „-ma“ = „морски десант“

donanma: от глаголната основа „donan“ (оборудвай се, екипирай се) + „-ma“ = „военноморски сили, флот“

savunma: от глаголната основа „savun“ (защити) + „-ma“ = „отбрана“ (мастар)

***

aldatma: от глаголната основа „aldat“ (излъжи, заблуди) + „-ma“ (процес) = „заблуждаване“

arama: от глаголната основа „ara“ (търси) + „-ma“ = „издирване“

bastırma: от глаголната основа „bastır“ (притисни, натисни) + „-ma“ = „пресоване, притискане“

çatışma: от глаголната основа „çatış“ (бий си, сражай се) + „-ma“ = „стълкновение; схватка, челен бой“

kurtarma: от глаголната основа „kurtar“ (спаси) + „-ma“ = „спасяване, спасителна акция“

kuşatma: от глаголната основа „kuşat“ (обсади) + „-ma“ = „обсада, обсаждане“

silahsızlanma: от глаголната основа „silahsızlan“ (разоръжи се) + „-ma“ = „разоръжаване“

Спецификата на турския език като аглутинативен не позволява създаването на изконни префиксални термини. В турския език такива термини са заетите от западни езици лексеми.

Например: *anti radar* – антирадар; *anti radyasyon* – противорадиационен; *anti tank* – противотанков; *deşifre* – дешифриране; *dezenformasyon* – дезинформация и др.

2. Композицията също е вид лексикално-морфологично терминообразуване и е сред продуктивните словообразователни средства в турския език. Този способ на словообразуване представлява най-общо казано обединение на корени или думи, при което се създава ново значение.

Според З. Коркмаз „сложните думи представляват сливане на две или повече думи в ново смислово единство, в съответствие с определени правила на морфологията и с цел номинация на ново понятие или нова вещ/предмет“ (Korkmaz 2003: 137).

А. Кононов отделя голямо внимание на композитите и разглежда сложните съществителни, прилагателни, числителни и местоимения (Кононов 1956: 124-128).

Видният български турколог Гълъб Гълъбов разглежда сложните думи в съответните морфологични категории, т.е. посочва примери за сложни съществителни имена, сложни прилагателни имена, сложни глаголи, сложни наречия и сложни съюзи (Galabov 1949: 118, 170, 218, 302, 315).

Т. Бангуоглу дефинира композицията като „обединяване по определен способ на две или повече думи в сложна дума, с която се означава ново понятие“ (Banguoğlu 1990: 294).

Десетки са начините за композиционно словообразуване в турския език, но преди да илюстрираме с примери композитите, използвани в турския военен език, ще отбележим факта, че някои се изписват разделно и наподобяват по структура изафетите.¹⁰

2.1. Композити, създадени по модела **съществително име + съществително име:**

amiral gemisi – флагмански кораб

albay – полковник; капитан I ранг

asker kaçağı – дезертър

asker ocağı – военна база

ateş hattı – огнева линия

avcı uçağı – изстребител

bombardıman uçağı – бомбардировач

can yeleşti – спасителен пояс

cankurtaran yeleşti – спасителен пояс

çıkarma gemisi – десантен кораб

denizaltı – подводница

deniz ateşesi – военноморски аташе

deniz piyadesi – морски пехотинец

deniz kuvvetleri – военноморски сили

deniz uçağı – хидроплан

disiplin cezası – дисциплинарно наказание

emir subayı – адютант

---

¹⁰ Справка за начина на изписване на композитите е направена в сайта на Турския езиков институт (TDK).

harp malulü – военноинвалид
hava aracı (İHA) – въздухоплатателно средство
hava devriyesi – въздушен патрул
hava kuvvetleri – военновъздушни сили
havan topu – минохвъргачка
hücumbot – ракетен катер; щурмова лодка
imha ateşi – разрушителен огън
karakol gemisi – патрулен кораб (на брегова охрана)
kara kuvvetleri – сухопътни войски
kolordu – корпус (постоянно или временно военно
формирование)
koramiral – вицеадмирал
korgeneral – генерал-лейтенант
köprübaşı – предмостие, плацдарм
lav silahu – огнехвъргачка
mayın arama tarama gemisi – миночистач
mayın gemisi – минопоставач, минен заградител
meşdan muharebesi – решителна битка
onbaşı – ефрейтор
ordu evi – военен клуб
ordugah – лагер
ordu komutanı – командващ армия
ordu merkezi – щаб на армия
sahil devriyesi – брегова орана
sancak gemisi – флагмански кораб
harp gemisi – боен кораб, военен кораб
savaş gemisi – боен кораб, военен кораб
karakol gemisi – патрулен кораб
taciz ateşi – постоянен обстрел

torpido bot - миноносец
tuğamiral – бригаден адмирал
tümamiral – контраадмирал
tümgeneral – генерал-майор
yarbay – подполковник; капитан II ранг
yaylım ateşi – залп

2.2. Композити, създадени по модела **прилагателно име + съществително име:**

acemi er – новобранец
ağır silah – артилерия
amfibi birlik – амфибийна оперативна група
amfibi harekat – морски десант
askerî ambargo – военно ембарго
askerî аташе – военен аташе
askerî inzibat – военна дисциплина; военен караул
askerî kaput – военен шинел
askerî rüştiye – военна прогимназия
asteğmen – младши лейтенант
astsubay – подофицер
ateşli silah – огнестрелно оръжие
başçavuş – старши сержант
başkomutan – главнокомандващ
bedelli askerlik – освобождаване от военна служба срещу заплащане; съкращаване на срока на военна служба срещу заплащане
çapraz ateş – кръстосан огън
dış güçler – външни сили

keskin nişancı – снайперист

millî güvenlik – национална сигурност

millî mücadele – национална борба; национално-освободителна война

millî müdafaa – национална отбрана

millî savunma – национална отбрана

sivil savunma – гражданска защита

ulusal savunma – национална защита, национална отбрана

üstçavuş – старши сержант

üsteğmen – старши лейтенант

2.3. Композити, създадени по модела **числително име + съществително име:**

binbaşı – майор; капитан III ранг

onbaşı – ефрейтор

yüzbaşı – капитан

2.4. Композити, създадени по модела **съществително име + глагол:**

ateşkes – примирие

2.5. Композити, създадени по модела **съществително име + причастие:**

roketatar – ракетна пускова установка

roketavar – противоракетна система

füzeatar – ракетна установка

füzeavar – противоракетна система

tanksavar – противотанково оръдие

uçaksavar – противовъздушно оръдие

В турския военен език се употребяват и композити, създадени с персийските заемки **hane** (дом, жилище; част, секция), **gah** (място), **name** (писмо). Например, **cephane** – муниципалитет, боеприпаси, артилерийско въоръжение; **silahhane** – оръжеен склад, арсенал; **karargah** – щаб, **nişangah** – мерник; цел, мишена; **celpname** – повиквателна (за казарма).

2.6. **Сложните глаголи** представляват съчетание от съществително име, което е зависимият компонент, и глагол. Съществителните в дадения вид конструкции могат да бъдат както в основна форма, така и в други падежни форми.

Наред със самостоятелните глаголи се използват и спомагателните глаголи **уармак** - правя, върша; **çekmek** – дърпам, тегля; **düşmek** – падам и др.

manevra уармак – маневрирам

kurşun sıkмак – стрелям, изстрелвам

kurşuna dizmek – разстрелвам

kurşuna yağdıрмак – засипвам с куршуми

kurşun yağmuruna tutмак – подлагам на дъжд от куршуми

silah çekmek – стрелям; вадя му оръжие, изваждам му оръжие

tezkere almak – уволнявам се, демобилизирам се

silah çatмак – правя пирамида (от пушки)

tutsak düşmek – падам в плен

3. **Лексикално-синтактичният начин** за образуване на думи и термини е изключително продуктивен в турския език. Словосъчетанията представляват синтактична единица

и се състоят от два или повече компонента, които представляват самостоятелни пълнозначни единици.

Широкото разпространение на сложните структурни образувания в различни терминологични системи е обусловено от стремежа към точност на обозначаемото понятие. Термините словосъчетания са най-информативни, т.е. с тяхна помощ може да се изрази най-голям брой признаци на понятията (Danilenko 1971: 37).

Образуване на словосъчетания

Една от характеристиките на турския език е високата фреквентност на словосъчетанията. Това важи за всяка терминосистема и военната не прави изключение.

Словосъчетанията са изключително предпочитани, поради това, че изразяват във висока степен характерните признаци на номинираните понятия. При образуването на терминологичното словосъчетание към термина - название на широко понятие се добавя определение, което стеснява значението на термина. Главната дума в словосъчетанието обикновено изразява родовото понятие, а зависимата – видовото, т. е. родовото отношение се конкретизира чрез видово понятие (Kautukova 2007: 10).

Морфологичните особености на съставните части в словосъчетанията и семантико-синтактичната връзка между тях позволяват да се направи следното групиране:

- изафетни словосъчетания
- и
- неизафетни словосъчетания.

3.1. Изафетни словосъчетания

Изафетът представлява съчетание от съществителни, първото от които е определение (на тур. *tamlayan*), а второто – определяемо (на тур. *tamlanan*).

Терминът *изафет* е с арабски произход и към днешна дата не се използва от турските лингвисти. Една част от тях използват термина *isim tamlaması* за назоваване на изафетните конструкции (*izafet terkihi*). Съществуват обаче и други наименования. Например, Х. Едискун използва терминът *isim takımları*; Т. Бангуоглу и Т. Н. Генджан – *ad takımı*; М. Ергин и Х. Зюлфикар – *isim tamlaması*; В. Хатипоглу, М. Хенгирмен, З. Коркмаз, Ф. Бозкурт и Н. Коч – *ad tamlaması*; Т. Демир – *ad tamlamaları* и т.н.

Изафетите биват четири вида, в зависимост от начина, по който се свързват помежду си съществителните имена:

- изафет от първи вид (притежателен изафет) (*belirtili ad tamlaması*);
- изафет от втори вид (*belirtisiz ad tamlaması*)
- изафет от трети вид (*takısız ad tamlaması*)
- изафет от четвърти вид, наречен *верижен* (*zincirleme ad tamlaması*), тъй като се образува от повече от две съществителни.

3.1.1. **Изафет от първи вид** (притежателен изафет) (*belirtili ad tamlaması*)

При изафета от първи вид, известен още като *притежателен*, определението приема афикса за родителен падеж **-(n)ın**, а определяемото – афикса за принадлежност за 3 л. единствено и множествено число **-(s)ı, -(s)i, -(s)u, -(s)ü, -ları, -leri**”.

Този вид изафет служи за означение, че един предмет (изразен чрез съществително-определяемо) принадлежи на

друг предмет (изразен чрез съществителното-определящо), или негова особеност, негова същност, негово качество, или изобщо е негов присъщ отличителен белег, който в даден случай ни интересува (Galabov 1949: 130).

devletin ülkesi – територия

düşmanın istikameti – вражески маршрут

silahın muhafazası – съхранение на огнестрелно оръжие

3.1.2. **Изафет от втори вид** (belirtisiz ad tamlaması)

Изключително голяма част от двукомпонентните изафетни словосъчетания в изследваната област представляват изафетите от втори вид, образувани по следния модел: „съществително + съществително с афикс за принадлежност за 3 л. единствено и множествено число - (s)ı, -(s)i, -(s)u, -(s)ü, -ları, -leri”. При този вид изафети окончание получава само второто съществително, т.е. определяемото.

И ако при притежателния изафет има непосредствена връзка и отношение на пряка принадлежност между компонентите на словосъчетанието, то при този изафет определяемото изразява общо понятие, което с помощта на определението се уточнява и превръща в конкретно понятие.

При превод на български език определението обикновено се превежда с относително прилагателно име, а понякога със съществително име и подходящ предлог.

asker tayını – войнишка дажба

askerlik dairesi – военно управление

askerlik hizmeti – срочна военна служба

askerlik yoklaması – донаборна комисия; донаборен отчет; военно повикване

batarya ateşi – огън от батарея

cephe gerisi – тил, тил на фронт

çıkarma harekatı – десант

devriye botu – стражеви катер

dost ateşi – приятелски огън

füze kruvazörü – ракетен крайцер

füze rampası – ракетна установка

gemi kaptanı – капитан на кораб

hat gemisi – линейен кораб

manevra fişegi – халосен патрон

mayın botu – минен катер

mermi kovanı – гилза

parçalama gücü – бризантност

patlama hızı – скорост на детонация

piyade tüfeği – автоматично оръжие (автомат)

sahil güvenlik – брегова охрана

saldırı uçağı – шурмови самолет (шурмовак)

savaş başlığı – бойна глава

savaş helikopteri – боен хеликоптер, военен хеликоптер

Savunma Bakanlığı – Министерство на отбраната

seyir füzesi – крилата ракета

sis mermisi – димен снаряд

tahrip gücü – бризантност¹¹

top menzili – далекобойност на оръдието

---

¹¹ Характеристика на взривното вещество.

topçu ateşi – артилерийски огън
topçu mürettebatı – артилерийски разчет
uçaksavar füzeleri – противовъздушни ракети

3.1.3. **Изафет от трети вид** (takısız ad tamlaması)

При този вид изафет и двете съществителни са без окончание. Във военния език този вид изафет няма висока фреквентност.

dost kuvvet – приятелски сили
gezici topçu – мобилна артилерия

3.1.4. **Изафет от четвърти вид** (верижен изафет) (zincirleme ad tamlaması)

В някои граматика се посочва наличието и на изафет от четвърти вид, наречен верижен (*zincirleme ad tamlaması*). Този вид изафет се състои от повече от две съществителни имена.

deniz subay adayı – мичман
tank çıkarma gemisi – десантен кораб
amfibi *deniz piyade tugayı* – амфибийна бригада на морската пехота (турските въоръжени сили)

kara gözetleme radarı – радар за наземно наблюдение
asker alma bölgesi – зона за набиране на войници
denizaltı karakol bölgesi – зона за патрулиране на подводници

denizaltı kurtarma gemisi – спасителен кораб (за подводници)

denizaltı savunma destek harekatı – операция за защита срещу подводници

denizaltı savunma harbi – противоподводна война

doğal afet günlük durum raporu – ежедневен доклад за ситуацията при природни бедствия

doğal afet koordinasyon merkezi – координационен център за реагиране при природни бедствия

donanma deniz piyade kuvveti – морски пехотни сили

donanma hava birliği – въздушно крило на флота

füze deneme atış yeri – ракетен полигон

füze fırlatma rampası – стартова рампа, рампа за изстрелване на ракети

füze takip radarı – проследяващ радар, радар за проследяване на ракети

gece görüş cihazı – уред за нощно виждане

gece görüş dürbünü – бинокъл за нощно виждане

gece görüş gözlüğü – очила за нощно виждане

3.2. **Неизафетни словосъчетания**

Неизафетните словосъчетания може да се разделят на два вида: субстантивно-субстантивни и атрибутивно-субстантивни терминологични словосъчетания¹².

3.2.1. **Субстантивно-субстантивният модел** словосъчетания в турския език представлява съчетание от две съществителни, чийто основен компонент е в именителен падеж, а към зависимия или подчинен член се добавят афикси за дателен *(-)(y)a / -(y)e*), винителен *(-)(y)i / -(y)i / -(y)u / -(y)ü*), местен *(-da / -de, -ta / -te)* или отделителен *(-dan / -den, -tan / -ten)* падеж. Словосъчетанията се образуват по модела „**съществително с падежен афикс + съществително**” (Вж. Кайтукова 2007). В непубликуваните си лекции по съвременен турски език българският тюрколог

---

¹² Приемаме наименованията и типологията на Е. Кайтукова (2007).

Емил Боев нарича този вид словосъчетания *ad durumlu tamlamalar*.

3.2.1.1. Словосъчетания, образувани по модела „**съществително в дателен падеж + съществително**”:

ayaklanmaya karşı koyma –противодействие на бунтовници

derinliğine atış – анфиладен огън

derinliğine düzen – формиране в дълбочина

derinliğine keşif – дълбоко разузнаване

Има примери за многокомпонентни словосъчетания, образувани по този модел. Например:

3.2.1.2. Словосъчетания, образувани по модела „**съществително във винителен падеж + съществително**”:

düşmanı etkisizleştirme – неутрализиране на врага

düşmanı imha – унищожаване на врага

emniyeti suistimal – злоупотреба със сигурността

3.2.1.3. Словосъчетания, образувани по модела „**съществително в местен падеж + съществително**”:

denizde can güvenliği – безопасност на човешкия живот на море

denizde ikmal – бункеровка в море

derinlikte taarruz – дълбочинна атака

havada önleme – въздушно прихващане

havada ikmal – зареждане с гориво във въздуха

kıyıda konuşlanmış – базиран на брега

3.2.1.4. Словосъчетания, образувани по модела „**съществително в отделителен падеж + съществително**“:

askerlikten muaf – освободен от военна служба

alçak irtifadan yaklaşma – подход от *ниска* височина

kanatlardan taarruz – флангова атака

limandan hareket – отплаване от пристанището

rotadan ayrılma – отклонение от маршрута

sualtıdan hücum – подводно нападение, подводна атака

yerden ateş – обстрел от земята

3.2.2. Атрибутивно-субстантивни словосъчетания

Този вид словосъчетания представляват съчетания от съществително име, което е главен компонент, и определение към него - прилагателно име. Тези словосъчетания се образуват по следните модели: „**прилагателно име + съществително име**“, „**причастие + съществително име**“ и „**съществително име с афикс за местен падеж (-da / -de, -ta / -te) и афикс -ki + съществително име**“ (Kaytukova 2007).

3.2.2.1. Словосъчетания, образувани по модел „**прилагателно име + съществително име**“:

amfibi hücum gemisi – универсален десантен кораб

askeri birlik – военна част, военно подразделение

askeri lise – средно военно училище, кадетски корпус, военна гимназия

askeri rütbe – военен чин

askeri tatbikat – военно учение

askeri teçhizat – военно снаряжение

askeri üs – военна база

balistik füze – балистична ракета

gedikli subay – прапорщик

insansız hava aracı (İHA) – безпилотно въздухоплавателно средство; безпилотен самолет

patlayıcı madde – взривно вещество, експлозив

silahlı kuvvetler – въоръжени сили

yüksek inflaklı mermi – осколочно-фугасен снаряд

zorunlu askerlik – военна повинност

В резултат може да се отбележи, че лексикално-морфологичният начин на словообразуване и терминообразуване е изключително продуктивен в турския език, но примерите от военния дискурс се оказаха по-малко от очакваното. Думите, илюстриращи суфиксалната деривация са ексцерпирани от военни речници, военни сайтове, статии и др.

Терминологичните словосъчетания в турската военна лексика и терминология биват изафетни и неизафетни, като с най-голяма фреквентност се отличават изафетните (словосъчетание от съществителни имена).

Композицията поражда редица въпроси и спорни моменти в турското езикознание. Липсва единно становище за това в кой дял от лингвистиката попада. В настоящото изследване се приема определението на А. Н. Кононов, който е на мнение, че композицията е синтактико-морфологичен начин за образуване на думи и термини.

Сложен е въпросът за разграничаването на композитите от словосъчетанията в турския език. С оглед на формално-структурните и лексикално-семантичните особености една голяма част от композитите съвпадат с изафетните словосъчетания.

Литература:

Banguoğlu 1974: Banguoğlu, Tahsin. Türkçenin Grameri. Baha Matbaası, İstanbul

Eker 2006: Eker, S. Sü ve Sü ile Yapılan Tarihî Askerî Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme, *Türkbilig*, 12, s. 104-133.

Berov, Boev 1971: Berov, R., Boev, E. Uchebnik po turski ezik. Vtoro izdanie. Sofya.

Galabov 1949: Galabov, G. Turska gramatika (Türk Dilbilgisi). Sofya.

Kononov 1941: Grammatika turetskogo yazıyka. Akademşya Nauk SSSR. İnstitut Vostokovedeniya. İzdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva, Leningrad.

Kaytukova 2007: Kaytukova, E. G. Sposoby obrzovaniya i puti razvitiya teretskoy ekonomicheskoy terminologii. (60-90 gg. XX v.).

Korkmaz 2003: Korkmaz, Zeynep. Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara

КЛАСИФИКАЦИЯ НА ЮРИДИЧЕСКИТЕ ТЕРМИНИ В ТУРСКИЯ ЕЗИК

Айджан Алайди

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
aydzhan.alaydi@gmail.com

CLASSIFICATION OF LEGAL TERMS IN TURKISH LANGUAGE

Aydzhan Alaydi

Abstract: The legal language of each country is a system of terms. These terms are specific in terms of meaning and origin. Legal terms in the Turkish language are of interest to many researchers due to their complex structure, interweaving words composed after the Language Reform and Arabic and Persian loanwords. The object of the present study is legal terms in the Turkish language and their classification. The article analyzes the most frequently used legal terms and classifies them according to their belonging to a certain grammatical category. For this purpose, comparative analysis and content analysis were used in the article. The article also touches on the topic of the complexity of the legal language, caused by the overflow and mixing of archaisms, new words and foreign words

Key words: classification, legal terms, turkish language, loanwords

Хората са социални същества и имат нужда да живеят с други такива. Но също така те имат нужда от ясно конкретизирани правила, които да регулират правата им и чрез които да се разрешават проблемите им. Така се дава и началото на правото, което е система от правила, използвана от упълномощени органи на държавата за регулиране на обществените отношения (Aral 2010: 20).

Веджди Арал определя правото като “феномен, който възприемаме, реалност от взаимоотношения, в които сме родени, начин на живот” и сравнява правния живот със законите на природата. Той казва, че природата се

подчинява на определени закони и всичко се случва според тях и че същият принцип важи и за правните закони. Правото е система, използвана от упълномощените органи на държавата, за регулиране на обществените отношения. То се състои от правила, които се налагат, подлежат на финансови санкции и трябва да се спазват.

Правните правила и разпоредби целят да регулират обществото, да поставят ред и са ориентирани към справедливостта. Регулирането на обществото и поставянето на ред става най-вече чрез налагането на различни видове санкции. Всички правила, закони, разпоредби и санкции са описани в съответния кодекс на дадена държава. Правните текстове се отличават с по-специфични характеристики, затова и фразата “hukuk dili” (юридически език) е широко разпространена. Юридическият език е една от областите, в която са направени най-малко езикови промени. Той съществува от много дълги години и много трудно се променя. Той не се влияе от социалните и езикови фактори така както ежедневиия език.

Юридическият език на всяка държава се различава от ежедневиия разговорен език. Юридическият език съдържа съответната терминология, която не може да бъде разбрана от всеки. Това разминаване създава една преграда между хората, запознати с юридическия език и тези, които не са толкова добре запознати. Турският юридически език е известен с това, че е “трудно разбираем”, не само заради синтаксиса и особеностите на текста, но на първо място поради особеностите на речниковия състав.

1. Причината за Речников състав

Съставът на речника на турския език е претърпял големи и радикални промени, в резултат на езиковата реформа. Съвременният турски език е “изчистен” от арабски и персийски заемки и те вече са доста по-малко, но

юридическият език сякаш е останал почти непокътнат. Той е запазил заетата от арабски и персийски терминология, съхранил я е по начина, по който я е заел и запазва до голяма степен традициите при употребата на заетата терминология и зетите фразеологизми. Този факт създава езикова бариера не само между запознатите с юридическа терминология хора и останалите, но също и между различните поколения юристи. Въпреки че съвременният юридически език също е претърпял много промени, той все още остава “трудно разбираем” за много хора (Öncü 2013: 79). Както посочва М. Шукриева „тежкият изказ и трудната разбираемост (понякога неразбираемост за неспециалисти) на част от турските юридически текстове се дължат на широкото присъствие на арабски и персийски елементи (Shukrieva 2021: 220).

Преобладаващата чужда лексика в езика на турското право се корени във времената преди обявяването на турската република. Приемането на исляма от огузките народи е много важна стъпка за тяхното религиозно, културно, езиково, социално и даже политическо развитие. Приемането на исляма става и с приемането на законите и разпоредбите на шериата, а тъй като арабският, който е “езикът на исляма” се смята за свещен, лексиката от тези закони бива заета, както е в оригиналните текстове (Türk Hukuk Lügati 1991). С времето тази лексика преминава и в законите, съставени след обявяването на Република Турция през 1923 г. С времето много от арабските думи в юридическата терминология на турския език биват заменени с техни турски еквиваленти. Но броят на заемките в турския юридически език все още е значителен. Важно е да се спомене също, че заемките са главно от арабски език, но в езика на правото присъстват и много заемки от френски, английски, персийски с др. „Ако за една част изследователи тези чужди елементи внасят в езика на

турското право екзотичност и изящество, то за друга – те не поражат нищо друго освен тромав, тежък и непонятен изказ.“ (Shukrieva 2021: 224).

2. Юридически термини, заети от арабски

Арабският език се приема като език на исляма. Както всяка религия и ислямът си има своите “законои”, а те са написани на арабски език. И тъй като словото на Аллах е било написано на арабски език, той се смята за свещен език, затова всичко свързано с религиозните закони е било заемано, както е в оригинал, без много промени. Въпреки че причината вече не е тази, в турските юридически текстове все още не са направени много промени от гледна точка на лексика. „Значителна част от действащите в Турция нормативни актове (вкл. подзаконови) стават обект на пуристични действия. На фона на тези тенденции в правната уредба, пуризмът не успява да пробие „бетонните стени“ на някои юридически документи като пълномощни, съдебни решения, декларации и др.“ (Shukrieva 2017: 2). А по отношение на законите се придържахме към мнението на М. Шукриева, че: „Една част от действащите в Турция законите могат да се определят като автономни, неясни и неразбираеми. Ярък пример за това е Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu¹³, приет на 18.06.1927 г., но действащ и понастоящем.“ (Shukrieva 2017: 2), но само в някои случаи.

Правната терминология, заета от арабски език, в турския може да бъде разгледана най-подробно тъй като много голяма част от термините, структурите са заети от арабски и защото арабският има най-богата история в правната лексика на турския език. Един съдебен процес или извършване на дадена процедура винаги се свързва с представянето на комплект от документи. Много от

---

¹³ Граждански процесуален кодекс.

наименованията на документите са изцяло заети от арабски език или съдържат думи от арабски произход:

Табл. 1 Наименования на юридически документи

Наименование на документа	Превод на наименованието	Произход на лексемите в наименованието
Mirasçılık Belgesi	Удостоверение за наследници	арабски - турски
Nüfus Kayıt Örneği	Граждански регистър	арабски - турски
Vekaletname	Пълномощно	арабски - персийски
Mahkeme kararı	Съдебно решение	арабски
Muhacir Kağıdı	Документ за изселване	арабски
İkametgah belgesi	Удостоверение за адрес	арабски - турски
İsim Denklik Belgesi	Удостоверение за идентичност на лице с различни имена	арабски - турски
Nüfus cüzdanı	Лична карта	арабски - персийски
Maaş bordrosu	Ведомост за заплати	арабски - френски
Banka hesap dökümü	Банково извлечение	италиански - арабски - турски
Çalışma ruhsatı	Разрешително за работа	турски - арабски
İmar Durum Belgesi	Удостоверение за устройствен статус на имот	арабски - турски
Beyanname	Декларация	арабски-персийски
Muvafakatname	Декларация за съгласие	арабски-персийски
Tasdikname	Сертификат	арабски-персийски
Ceza Protokolü	Наказателен протокол	арабски - френски

Sağlık raporu	Медицински доклад	турски - френски
Adli Sicil Kayıt	Свидетелство за съдимост	арабски - турски

Не всички наименования на документи съдържат думи от арабски произход и не всички думи, които са заемки, са от арабски произход. Някои от наименованията на документи съдържат лексеми, заети напр. от френски – *sertifika* (certificat) „сертификат“, немски – *epikriz* (epikrise) „епикриза“ и други.

Турските юридически документи, както всички документи, си имат точно определена структура и задължително съдържат дадени термини и изрази. Така например едно съдебно решение започва с израза *Mahkemimizde görülmekte bulunan...* (Разглежданото в съда ни...). Думата *mahkeme* е от арабски произход и означава “съд”. Термини като *дело*, *ищец/ ищца* и *ответник*, които са неизменна част от един съдебен процес, на турски са *dava*, *davacı*, *davalı*. Интересно е, че думата *dava*, която е от арабски произход и се използва със значение “дело” е била използвана и като корен на думите *davacı*, *davalı*, а след това са добавени наставки от турски произход: за деятел “-сі” и наставка за образуване на прилагателни имена, на редуPLICATION и обозначаване на принадлежност “-лі”. В турската юридическа терминология има много подобни примери, при които към дума от арабски произход се добавят суфикси от турски произход или към съществително име се добавя спомагателен глагол и се образува глагол, например *talep etmek* (искам, изисквам), *karar vermek* (решавам).

Юридическите термини могат да бъдат групирани според различни категории. Така например доц. д-р М. Шукриева предлага една наистина подробна класификация по произход в статията си “An Attempt to Classify the Turkish

Legal Terms” (Shukrieva 2017). Друг критерий за класификация на юридическите термини е разделянето им според граматическата категория, към която спадат. Юридическите термини, заети от арабски език, могат да бъдат разпределени в три групи – съществителни, наречия и глаголи.

2.1 Съществителни имена

В термините от арабски произход в юридическите текстове могат да се наблюдават особености, които се наблюдават в термини, от арабски произход, от всякакви области, както и в лексемите от ежедневната реч. Но специфична особеност на юридическите термини от арабски произход, е че те са запазени във форма много по-близка до оригиналната и са се повлияли по-малко от езиковите реформи и езиковите правила на турския език в сравнение с лексемите в ежедневната реч. Двете причини за тази езикова особеност са взаимно свързани. Юридическият език се променя по-трудно и по-бавно в сравнение с разговорния, а другата причина е, че голяма част от юридическите термини от арабски произход не се употребяват в разговорната реч.

Юридическите термини от арабски произход, които са съществителни имена, получават наставки за лице, за падеж, за число и т.н., напр. терминът *müvekkil* (клиент) - *müvekkilim* (клиентът ми), *müvekkilinin* (на клиента), *müvekkiller* (клиентите). Много често към съществителни от арабски произход се добавя друго съществително от турски произход или причастие, за да се образува словосъчетание и да се придаде друго значение, напр. *nüfus* (население) + *kayıt* (регистър) = *nüfus kaydı* (граждански регистър) или *miras* (наследство) + *birakan* (оставящ) = *miras birakan* (наследодател). Друго интересно езиково явление при юридическите термини от арабски произход е, че доста често към съществително име от арабски произход

се добавят наставки за деятел и се образуват думи за професии, длъжности или позиции, напр. *miras* (наследство) + -cı = *mirasçı* (наследник), *hukuk* (право) + -çu = *hukukçu* (юрист) и др.

Въпреки че доста от термините от арабски произход са били адаптирани по един или друг начин в езика на правото и са познати и се използват и в ежедневната реч, голяма част от юридическите термини са непознати за хората, които не се занимават с право, напр. *tensip* (апробация), *ehlivukuf* (вещо лице), *ikame* (завеждане на дело).

Много от лексемите от арабски произход в ежедневната реч са претърпели различни фонетични и морфологични промени. Някои думи са претърпели толкова промени, че трудно се отличават, а в някои случаи се отличават и семантично от изходната лексема, напр. *müsaade* - مساعدة на турски език се използва със значение *izin* (разрешение), а на арабски език - *yardım* (помощ); на турски език *mühimmat* - مهمات - се използва със значение *savaş gereçleri* (боеприпаси), а на арабски език - *önemli şeyler* (важни неща); *istismar* استثمار - *kötüye kullanmak*, *sömürme* (експлоатация), *yatırım* (инвестиция). Но в юридическия език има много думи и изрази, заети от арабски език, които са запазени във вида, в който са били заети в османотурски. Друг пример за по-различна употреба на дадена лексема и разминаване в употребата е наименованието на един от законите в Република Турция – *Kabahatler Kanunu* (Закон за престъпленията). Думата *kabahat* се употребява със значение “вина” и се употребява със същото значение в арабски език, а за престъпление се употребява *جناح*. По тази причина наименованието на закона би следвало да бъде *قانون الجنح* (Kanun Al-Cunah), но в турския е използвана думата *kabahat*. Както във всички научни области, така и в правото се употребяват думи-

чуждици, чието значение се употребява частично или напълно по-различно в сравнение с употребата на дадената лексема в изходния език.

2.2 Наречия, прилагателни имена и съюзи

В турския език се използват много наречия, прилагателни имена и съюзи от арабски език. Най-често използваните наречия в юридическите текстове са *istinaden* (въз основа на, позовавайки се на), *münferiden* (лично, самостоятелно), *bizzat* (лично). Юридическият език се отличава с дълги изречения, а те от своя страна изискват употребата на съюзи. Най-често използваният съюз в турския език, който присъства и във всички юридически текстове също е от арабски произход - *ve* (и). Други често употребявани съюзи са *veya* (или), *dair* (за), *ait* (свързан с). Съюзът *veya* е от смесен произход - арабски *ve* и персийски *ya*. По правило в юридическите текстове не се употребяват много прилагателни имена, епитети. Но в турските юридически текстове има няколко, които могат да се видят в почти всеки текст, напр. *müşterek* (общ), *mevcut* (наличен), *ahir* (последен) и др. Друга особеност при прилагателните имена в юридическите текстове е честата употреба на прилагателни, образувани с *-î* (*nispet -î*) (Doğan 2012), които са образувани от съществителни от арабски или персийски произход и *-î*, напр. *fikrî* (умствен, мисловен), *askerî* (военен), *adli* (съдебен), *ailevî* (семеен), *malî* (финансов), *cezai* (наказателен) и др.

2.3 Глаголи

Важна особеност на глаголите в юридическите текстове е, че през повечето време се употребяват в безлични форми. Причината, поради която се предпочитат нелични форми или по-точно местоимение в трето лице единствено число е, защото се цели обръщението да е не

към конкретен човек или кръг от хора, а към всички (Aydemir 2010: 21).

Интересно явление, наблюдавано при глаголите в юридическите текстове, е че доста често се използват сложни глаголи, състоящи се от съществително от арабски произход и спомагателен глагол от турски произход. Най-често използваните 1 юридическите текстове сложни глаголи съдържат спомагателните глаголи – *etmek* (правя) и *bulunmak* (намирам се), но се използват също и *almak* (вземам), *vermek* (давам) и *olmak* (ставам), напр. *şikayette bulunmak* (подавам жалба/ оплакване), *karar vermek* (решавам), *itiraz etmek* (възразявам), *ibra etmek* (оправдание, оневиняване; освобождаване от задължения/ отговорност), *sulh olmak* (помирявам се), *teklif etmek/ teklifte bulunmak* (предлагам/ давам предложение), *feragat etmek* (отказвам се от), *kabul etmek* (приемам), *iade etmek* (връщам) и т.н.

3. Юридически термини, заети от други езици

3.1 Персийски език

Много голяма част от юридическата терминология в турския език е заета от арабски език. Но има и много термини, заети от персийски, френски, английски, латински и др. Доста често арабската лексика в турския език се свързва с правото и науките, а персийската – с литературата. Но в юридическите текстове присъстват и термини, които се употребяват във всякакви документи и са от персийски произход, напр. *mühür* (печат), *para* (пари), *sütun* (колона), *peşin* (предварително), *peşinat* (депозит) и др.

3.2 Западни езици

В турския език има много термини, заети от френски и италиански. По-голямата част от тези термини са свързани

с финанси и политика, но голяма част от тази терминология се използва в правото, напр. от френски език - *ajans* (агенция), *konsey* (съвет), *protokol* (протокол), *avantaj* (предимство), *transit* (транзит), *komisyon* (комисия), *otorite* (авторитет), *kontrol* (контрол), *sivil* (цивилен), *ekonomi* (икономика); от италиански език *depozito* (депозит), *piyasa* (пазар), *pasaport* (паспорт). Сред юридическите термини има и такива, заети от английски и латински, но те са общи термини и се употребяват по-често в други области, например технологии, политика, здравеопазване. Въпреки че някои от юридическите термини - чуждици имат своите еквиваленти в турския език, в някои случаи се предпочита употребата на чуждиците, напр. *kontrol* (контрол), *aktif* (актив), *pasif* (пасив) и др.; има други, които нямат турски еквивалент с точно същото значение и това налага употребата им, напр. *rapor* (доклад), *baro* (адвокатска колегия), *ekspertiz* (експертиза), *noter* (нотариус), *stajyer* (стажант).

4. Юридически термини от турски произход

Езикът на правото в Турция е област, в която се сблъскват много и различни мнения за това какъв трябва да е той от гледна точка на терминология и как трябва да се използва. Някои от юристите смятат, че той трябва да се запази такъв, какъвто е, защото всяка една промяна създава проблем при разбирането на съдържанието, употребата на терминологията и разминаване между поколенията юристи. Други са привърженици на идеята за замяна на термините и най-вече, заетата от арабски език терминология (Aral 2010). Но от началото на езиковите реформи до сега са заменени много от заетите термини и на тяхно място се употребяват такива от турски произход, напр. *Yargıtay* (Върховен касационен съд), *Sayıştay* (Сметна палата), *uzlaşma* (споразумение), *sözleşme* (договор), *iş birliği*

(сътрудничество), *yargıç* (съдия), *belirterek* (посочвайки), *herhangi* (който и да е/ какъвто и да е), *uygun* (подходящ), *açıkça* (ясно/ открито), *uyarınca* (съгласно), *ancak* (но), *kimlik* (идентичност) и др.

5. Лексикални и синтактични структури

Една от най-важните характеристики на правния дискурс е, че той се състои от дълги и сложни изречения. Структурата на дългите изречения не се среща само в законите, а в научните издания като цяло. В юридическия език преобладават съществителните имена и глаголи, а броят на прилагателните имена е значително малък, а изреченията се състоят от няколко прости изречения. Турският правен език е една “палитра”, представяща цветове и тонове от различни езици, както от гледна точка на терминология, така и на други изразни средства. По правило сказуемото в турския език се намира в края на изречението, а останалата информация - между подлога и сказуемото. Това е и една от причините, поради която турският правен език се смята за “тежък”. Изреченията са много дълги и изпълнени с информация, напр.

“Yukarıdaki belirtilen konularla ilgili tüm işleri sonuçlandırmaya, işbu vekaletnameyle dilerse üçüncü kişileri de vekil tayin etmeye, yetkilerini geri almaya münferiden mezun ve yetkili olmak üzere yetkili vekilim ile aramızdaki mutabakat sonucu vekalet sözleşmesi kurulmuş olduğundan, işbu vekaletnamenin filen teslimi yerine geçmek üzere TNBBS Elektronik arşivine taranmasını, vekilin talebi halinde elektronik arşivden çıktısının alınarak Noter işlemlerinde dayanak olarak kullanılmasını kabulle, işlem yapıldığı noterlik ile diğer noterlik daireleri fiziki veya elektronik arşivden örnek almaya 29.05.2027 (yirmidokuz mayıs ikibinyirmiyedi) cuma günü mesai bitimine kadar münferiden yetkili olmak üzere doğum

tarihi 00.00.0000 olan 00000000000 T.C. numaralı Ayşe Söz tarafından vekil tayin edildi.”

Упълномощавам

Айше Съоз, родена на 00.00.0000, с ЛИН в Р Турция: 00000000000

да извършва всички горепосочени дейности до краен резултат самостоятелно, ако пожелае да упълномощава трети лица, както и да отнема техните права

В резултат на споразумението между мен и пълномощника ми е съставено пълномощно и приемам сканираното на настоящото пълномощно в системата TNBBS и че при молба на пълномощника може да бъде принтирано от електронния архив и да се използва като основание по време на нотариални процедури, както и да получава копие от физическия или електронен архив на нотариата, където е съставено или от другите нотариати. Настоящото пълномощно е валидно до края на работния ден на 29.05.2027 (двадесет и девети май две хиляди двадесет и седма)

Както може да се види и от примера, синтаксисът на юридическите изречения се отличава с това, че те са дълги, съставени от много прости изречения и често има разминаване в глаголните форми в началото и края на изречението.

Друга причина за трудното разбиране на турския правен език са изразите, които в по-голямата си част съдържат думи, заети от арабски език или са изцяло на арабски и персийския тип словосъчетания, напр. **ahzu kabz** (приемане и предаване на парични суми; приемане и предаване на документи), **izale-i şuyu** (подялба; уреждане на спор при съсобственост), **mürürü zaman** (давност), **esbabı mucibe**

(основателни причини), *ihtiyati haciz* (времен заповед), *feshi ihbar* (уведомление за прекратяване) и др.

6. Замяна на термините - чуждици

Замяната на терминологията от чужд произход започва сравнително късно. Преди това са образувани нови думи, но от наличните арабски или персийски корени на думи. (Zülfikar 1991: 6) След езиковата реформа обаче в турския език са заменени хиляди лексеми от чужд произход. Много от термините в езика на правото в Турция също са заменени със своите еквиваленти от турски произход. Но има и термини, които се използват паралелно, напр. в някои юридически текстове пише *izale-i şuyu*, а в други се използва еквивалентен израз *ortaklığın giderilmesi* (подялба; уреждане на спор при съсобственост). Други примери за паралелна употреба на думи от чужд произход и турски произход са: *adli - yargısal* (съдебен), *beyan etmek - açıklamak* (декларирам), *bilhassa - özellikle* (особено), *cevap - yanıt* (отговор), *delil - kanıt* (доказателство), *emniyet - güvenlik* (сигурност), *hakim - yargıç* (съдия), *hukukî - tüzel* (юридически), *idare - yönetim* (управление/ администрация), *kontrat - sözleşme* (договор), *objektif - nesnel* (обективен), *prensip - ilke* (принцип), *kontrol - denetleme* (контрол) и др.

Заклучение

Юридическият език и юридическата терминология са една от най-трудните области във всеки един език. В повечето езици се употребяват думи, които в правото имат различно от общопознатото значение и архаизми и се съставят дълги и сложни изречения. Това е валидно и за турската юридическа терминология. Сред юридическите термини в турския език намират място както архаизми, така и думи с турски произход, вече заменили своите еквиваленти от чужд произход. Юридическата

терминология в турския преплита много елементи от чужди юрисдикции и използва едновременно терминология, заета както от източните, така и от западните езици. Употребата на терминология, заета от френски, английски, арабски и персийски и дългите, сложни изречения затрудняват разбирането на юридическите текстове. Трудност представляват и думите от чужд произход, които вече не се употребяват в ежедневната турска реч или такива, които в ежедневната реч се употребяват с едно значение, а в правото - друго.

Въпреки, че турският правен език е сложен, труден и тежък, той е напастен с много информация за културните взаимоотношения на турския народ с другите народи, информация за светогледа и дори политическата наклонност на обществото. Тази палитра от чуждици, собствени думи и заети лексикални и синтактични структури представлява интерес за много изследователи от различни области.

Използвани източници

Aral 2010: Aral V. Hukuk nedir. <<https://hfsa-sempozyum.com/wp-content/uploads/2019/01/HFSA26-Aral.pdf>> [Достъп на: 25.05.2024]

Aydemir 2010: Aydemir İ. A. Türk Hukuk Dili Üzerine Araştırmalar I., Belleten, 2010- II <<https://dergipark.org.tr/> [Достъп на: 21.05.2024]

Demirel 2020: Demirel S. Türkçe - Fransızca Sosyal Bilimlerde Kullanılan Temel Terimler Sözlüğü. İjopreg Publication http://www.ijoprec.co.uk/wp-content/uploads/2020/11/2020_13.pdf [Достъп на: 03.06.2024]

Doğan 2012: Doğan, E. Türkiye Türkçesinde Nispet Ekini Karşılama Yolları.

<https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/Enfel_01.pdf> [Достъп на: 27.05.2024]

Öncü 2013: Öncü, M. Türk Mühakememe İletişiminde Hukuk Dili ve Önemi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, YIL-5 S.10, Kasım
<<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1716202>>
[Достъп на: 25.05.2024]

Püsküllüoğlu 2002: Püsküllüoğlu, A. Öz Türkçe Sözlük. Arkadaş, 3. Baskı

Shukrieva 2017: Shukrieva, M. An Attempt to Classify the Legal Turkish Terms. socio brains, issue 38, october 2017
<https://www.academia.edu/44640873/an_attempt_to_classify_the_legal_turkish_terms> [достъп на: 21.05.2024]

Shukrieva 2017: Шукриева, М. Съвременна турска юридическа терминология. Анкара: Графикер, 2021.

Shukrieva 2017a: Shukrieva, M. On Some Specific Features of legal turkish.
http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/43_52_menant_shukrieva_on_some_specific_features_of_legal_turkish.pdf [Достъп на: 21.05.2024]

Türk Hukuk Kurumu. (1991). Türk Hukuk Lügatı. (3. Baskı). Başbakanlık Basımevi.

Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> [достъп на 30.05.2024]

Zülfikar 1991: Zülfikar, H. Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları. TDK

BİR BULGAR GAZETESİNDE “ÇAR ŞEHİRİ” İSTANBUL: TSARİGRADSKİ VESTNİK (1848-1862)

Meryem Salim
Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi
m.salim@shu.bg

Alcan Cafer
Omurtag Tarih Müzesi
alcan_djafer@abv.bg

A BULGARIAN NEWSPAPER IN "TSAR CITY" ISTANBUL: TSARIGRADSKİ VESTNİK (1848 - 1862)

Aldzhan DZHAFER, Meryem SALIM

Abstract: In the pages of newspapers and magazines published in Istanbul, issues concerning the current situation of the Bulgarian people are addressed, such as poverty, forced labor, taxes, the pressure of local administrations, bribery, insecurity of life, property, and honor, bandit raids, violence, and examples of murder. In Ottoman lands, 24 newspapers and 12 magazines were published in Bulgarian. Newspapers and magazines published in Istanbul focus on the current situation of the Bulgarian people.

One of the most significant events in Bulgarian press history is the Tsarigradski Vestnik (Turkish: Istanbul/Tsar City Newspaper), published in Istanbul. The newspaper has been identified by local and foreign researchers as important for Bulgarian culture and press, and many articles and books have been written about it. This study aims to examine and evaluate the reports on all kinds of events that took place in Istanbul during the publication of this newspaper. Thus, it will be possible to follow and shed light on developments in different aspects of life in the city in the mid-19th century.

Key words: Istanbul, Bulgarian newspaper, news, Tsarigradski Vestnik

Bulgar basını ve matbaaları XIX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkıp gelişmektedir. Bu dönem, ulusal Bulgar süreli yayıncılığının ortaya çıkması için gerekli bütün sosyal, ekonomik, kültürel, toplumsal, politik vs. koşullar oluşturmaktadır. 1840'lara doğru Bulgar toplumunda, yaşamın

bütün alanlarında gerekli deęiřimi gerçekleřtirecek gler ortaya çıkmıřtır. Deęiřim ise hiçbir toplumda gazetecilik olmadan düřünülemez. Okuryazar Bulgarlar artık yabancı basını izlemeyi alışkanlık haline getirmektedirler.

Bulgarların *Uyanıř aęı* ulusal kurtuluř hareketinde, gerek fikirlerin evriminde, gerekse kilise ve politik baęımsızlıęın kazanma savařında en önemli toplumsal etkinlikleri gazeteciler gerçekleřtirir. Rusçuk, Selanik ve Edirne’de Bulgarca ıkan Türk gazeteleri hariç, Bulgar topraklarında Baęımsızlıęa deęin hiçbir süreli yayın yayımlanmaz. On yedi Romen matbaasında Kiril harfleri vardır ve 1844-78 yılları arasında 5 Romen řehrinde 19 Bulgar matbaası faaliyet gösterir. Osmanlı topraklarında ise Bulgarca 24 gazete ve 12 dergi çıkmaktadır. Avusturya’da yabancı uyruklular gazete çıkarma hakkına sahip olmadıklarından burada sadece Bulgarca iki gazete ve bir dergi çıkar. Almanya’da yalnız bir gazete, Rusya’da ise bir dergi çıkartılır (Mevsim 2007: 7). Böylece, *Uyanıř aęı*’nda Bulgarca ve Bulgar okuruna yönelik 100’e yakın gazete ve dergi yayımlanmıřtır.

Bulgar yayıncıları Bab-ı Ali’nin basın izinlerini alır almaz, makalelerle haberlerini Osmanlı İmparatorluęu’ndaki ayrı ayrı halklara iyi niyetlilik yaklařımıyla ve bütün tebaalarını hoř görüp korumacı tavrıyla maddi ve manevi geliřmelerini teřvik eden Sultana sadakatle minnettarlık prensibine baęlayacaklarını açıklamaktadırlar. Yazılar, çeřitli dinlere saygı, Osmanlı kanunlarına uyma düřüncesi, alıřkanlık ve nezaket, tasarruflu yařayıř ve akıllı davranıř gibi ahlak ilkelerini okuyuculara telkin etmektedir (Dobrevna 2014: 361-387).

İstanbul’da çıkan gazete ve dergilerin Bulgar halkının güncel durumunun konu edinildięi sayfalarında, yoksulluk, angarya, vergiler, yerel yönetimlerin baskısı, rüřvet, can, mal ve namus güvensizlięi, eřkıya baskınları, řiddet, cinayetler örneklerinin oluřturduęu haberler de yer almaktadır. Yayınlarda

ağırlıklı olarak toplumsal ve ekonomik sorunlar, popüler bilim, resmi kararlar, çeşitli edebiyat yapıtlarına yer ayırdıklarını, politika alanında sadece daha önemli olayları yansıtmakla yetindikleri anlaşılır.

Bulgar gazetecilik tarihindeki en önemli olaylardan biri İstanbul'da yayımlanan *Tsarigradski Vestnik* (Türk. *İstanbul/Çar Şehri*) *Gazetesi* olmuştur. Bazı duraklamalarla 01 Ocak 1848'den 24 Aralık 1862'e kadar çıkmıştır. Gazetenin kurucusu ve ilk redaktörü İvan Bogorov'tur. *Tsarirgadski Vestnik* aslında Bulgar Kilisesi'nin yayın organı olarak nitelendirilmektedir. Ebadları genelde 28 x 40 cm'dir, ancak farklı ölçülerde de basıldığı bilinmektedir.

Tsarigradski Vestnik gazetesinin Bulgar kültürü ve basını açısından önemi, Bulgar ve yabancı araştırmacılar tarafından tespit edilmiş, birçok makale ve kitaplarda yayımlanmıştır. Bu çalışmadaki amacımız, İstanbul'da gerçekleşmiş olayların gazeteye yansıyan haberlerini çıkarıp değerlendirmektir. Böylece, yayımlanan makaleler ve haberler, gazetenin çıkarıldığı süreç içerisinde, yani XIX. yüzyılın ortalarında, şehirde hayatın değişik alanlarına yönelik gelişmeleri takip etmek ve gün ışığına çıkarmak mümkün olacaktır.

Tsarigradski Vestnik gazetesini 1848'den 1862'e kadar İstanbul'daki toplumsal yaşamla ilgili bilgiler içermektedir. Gazetenin Şumnu Bölge Kütüphanesi'nde mevcut sayılarını taradıktan sonra elde ettiğimiz malzemeyi aşağıdaki gruplara ayırmış bulunuyoruz.

İletişim ve Haberleşme

Bilindiği gibi, II. Mahmud dönemine kadar düzenli bir posta sistemi yoktu. II. Mahmut ve oğlu Abdülmecid ilk örgütlenmeleri başlattılar. İlk Posta Teşkilatı 23 Ekim 1840 tarihinde Abdülmecid tarafından Nezaret isminde kurulmuştur. Posta Nezareti kurulduktan sonra önemli

merkezlerde postaneler açılmıştır. İlk postane İstanbul'da Yeni Cami avlusunda *Postahane-i Amire* adını taşımaktadır.¹⁴

İstanbul'da Galata'da inşa edilecek bir postane haberini de Tsarigradski Vestnik vermektedir (14 Mart 1859 tarihli sayı). Gazetede hükümetin aldığı bu karar sonucu açılması beklenen postaneye her yerden mektup kabul edilecek, mektuplara ağırlığına göre 10-40 para bedel ödeneceği belirtilmektedir.¹⁵

Ulaşım ve haberleşmede devrim niteliğindeki bir diğer gelişme, telgraf olmuştur. Özellikle telgraf Avrupa devletlerine paralel bir gelişme göstermiştir. Osmanlı ülkesinde ilk telgraf hattı Kırım Harbi sırasında askeri amaçlı olarak hizmete girdiği bilinir. İlk sivil telgraf hattı Varna-Şumnu-Ruşçuk-Bükreş hattı olarak hizmete açılmıştır. 1854 yılında Edirne-Şumnu-İstanbul ve Edirne-Filibe-Sofya-Niş hatları döşenmesi için Dahiliye Nezaretine bağlı bir Telgraf Komisyonu oluşturulmuştur. 1865 yılında telgraf iletişimi ile ilgili olarak kurulmuş olan Uluslararası Telekomünikasyon'a katılmıştır (Ahabab 2014: 83).

Gazete, 1855 yılında ise *İstanbul – Filibe - Belgrad, Filibe - İşkodra ve Silivri - Selanik* hattı açıldığını yazmaktadır.¹⁶ 19 Ağustos 1855'de Edirne'den İstanbul'a "hattın tamamlandığını" belirten bir haberde ilk telgrafın Fransızca olarak gönderildiği de yazmaktadır. İncelediğimiz gazetenin 24 Ocak 1859 sayısında *İstanbul - İzmit* telgraf hattının Çarşamba günü açıldığı haberi verilmektedir.

Yine *Tsarigradski Vestnik* gazetesindeki bir haberde İstanbul - Selanik - Atina telgraf hattının açılmasına yönelik çalışmalar yapıldığı müjdesi verilmektedir.¹⁷

---

¹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve Haberleşme, <https://tr.wikipedia.org> (15.12.2024)

¹⁵ Tsarigradski Vestnik, 14 Mart 1859

¹⁶ Tsarigradski Vestnik, sayı 211, 21 Şubat 1855

¹⁷ Tsarigradski Vestnik, 12 Nisan 1858

Yangınlar

Elde ettiğimiz haberlerin oluşturduğu bir diğer grup İstanbul'daki yangınlar ile ilgilidir. İstanbul halkı tarih boyunca her dönem büyük yangınlara maruz kalmıştır. Tarihi İstanbul'un büyük kısmını harap eden yangınlar, özellikle XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında peşpeşe gelmiştir. Bu dönemde İstanbul'da çok yangının çıktığı *Tsarigradski Vestnik* gazetesinin sayfalarında da açıkça okunmaktadır: Sultan Ahmet'te büyük yangın (27 Aralık 1857), Ağa Camii'nde (16 Ağustos 1858), Kasımpaşa'daki Yeni Çeşme mevkiinde (6 Aralık 1858), Sultan Mehmet'te, Arnavutköy'deki Ahmet Fethi Paşa konağında, Fener'de altı ev (12 Nisan 1858) Pera ve Kasımpaşa'da (17 Ocak 1859), Balat'ta üç ev, Dolmabahçe Sarayı'nda büyük yangın, Davut Paşa'da bir misafirhane, Ağa Camii'nde yangın (24 Ocak 1859), Aksaray, Gedik Paşa'da (14 Mart 1859) çıkan yangın gazete sayılarında yer alan yangınlardan bazılarıdır, hepsinin saymak mümkün değildir. İstanbul'un sık sık yanıp kül olması, binaların ahşap ve birbirine bitişik, sokakların dar olmasından, su ve söndürme vasıtaları bulunmamasından ileri geliyordu.

Gazetede İstanbul'da meydana gelen yangınların söndürülmesine ilişkin bir ilkin tanıtıldığı makale yer almaktadır. İstanbul yangınları o dönemde yeniçeri kolluklarındaki neferler, sakalar, baltacılar ve halk tarafından söndürülmekteydi. 1826 yılından sonra Semt tulumbacıları dönemi başlamaktadır. *Tsarigradski Vestnik* gazetesinin 29 Nisan 1851 sayısında yer alan bir yazıya göre Bab-ı Ali'den başka halkına bu kadar riayet eden hükümet yoktur. İstanbul'daki yangınlar “*Çar Şehrinin*” en büyük yarasıdır ve şehri yok etmeye yöneliktir. “19 Nisan (Perşembe) 1851 tarihinde gece saat üçte Kalıncı-Koyluk'taki Spiro'nun kahvehanesinde bir büyük topluluk oluşur. Oradaki balkonu alevler sarmış, ateş gittikçe yayılmaktadır. Bu, insanlarda korku

dolu anlar yaşatır. Birden ateş bir sıvı maddeyle söndürülür. Bu maddeyi Fernandes Bey Paris'te bulmuştur. Herkes kendisini alkışlar ve mutlu olur. Halk, Fernandes'in bu şehir için faydalı icadını burada bırakmadan İstanbul'dan Paris'e dönmemesini ısrar eder. Fernandes'in yangın söndürmek için teklif ettiği yöntemlerden biri, sıvı maddeyi küçük bir pompa (tulumba) ile boşaltmaktır. Bu, çok kolay ve herkes tarafından vakit kaybetmeden uygulanabilecek bir yöntemdir. Bunu icat eden, Ticaret nazırının huzurunda birkaç deney gösterdi ve şimdi de daha büyük bir topluluğun önünde tanıtmayı düşünmektedir. Herkes bunun halka yangınlarda faydalı olacağını düşünmektedir".¹⁸

Gazete sayfalarından o dönemde çıkan yangınlar sonucu evsiz barksız kalan insanlara yardım amaçlı faaliyetlerin düzenlendiği açıkça anlaşılmaktadır. Temmuz 1855'te Aksaray'da çıkan büyük yangın sonrası binlerce aile evsiz kalarak göçetmeye başlarlar. Bunun üzerine Padişah, bir yüksek komisyon kurulmasını ve yardıma muhtaç zavallı insanlara kendi özel kasasından 300 000 kuruş verilmesini emreder. Padişahın bu örnek davranışı, başkaları tarafından da yangın mağdurlarına yardımların yapılmasını teşvik etmektedir.¹⁹ Örneğin, bir tiyatro gösterisinde elde edilen 30.000 kuruşu yangın sonrası ihtiyaç sahibi evsiz insanlara verilmektedir.²⁰

Para ve Döviz

Bu grupta gazetenin yayınlandığı dönemde sahte para imalatı ile ilgili haberler ile döviz kurları yer almaktadır. Halka uyarı niteliğinde hazırlanan yazılar *Tsarigradski Vestnik* gazetesinde sahte para imalatı ile ilgili haberlerine sık sık yer verilmektedir. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda gerçekleşen

---

¹⁸ Tsarigradski Vestnik, 29 Nisan 1851

¹⁹ Tsarigradski Vestnik, sayı 231, 2 Temmuz 1855

²⁰ Tsarigradski Vestnik, 10 Kasım 1856

bazı idari ve mali deęiklikler sonucu kaęıt paranın sahtesini de üretmeye teşvik etmiştir (Öznel 2018: 304-317). Sahte parayı imal edip piyasaya süren kalpazanların sayısı zamanla çoęalıp yayılmaktadır. İstanbul'da tespit edilen ve kalpazanları tutuklanan sahte para imalathane haberleri gazete sayfalarına yansımaktadır. Kolay para kazanmak isteyen yerli ve yabancı kalpazanların faaliyetleri *Tsarigradski Vestnik* gazetesinde şöyle açıklanmıştır: *Polis Ortaköy'de bir sahte para imalathanesi bulmuş, kalpazanlar tutuklanmıştır. Kalpazanların arasında bir çok Ermeni mevcuttur. Aralarından biri, imalathanenin ihparında bulunmuştur.*²¹ Gazetenin bir başka sayısında sahte para üreten İtalyan asıllı kalpazanlar polis tarafından yakalandığı haberi yer almaktadır.²² Yerli sahte para imalatı ile beraber ithal paradan da söz edilmektedir. İtalya'dan getirilen sandıklar dolusu paranın kolayca sahte oldukları anlaşıldığı haberi verilmektedir.²³

İstanbul'un saygın tüccarlarından biri, şüphelendięi 40 adet 250'şer kuruşu bir zarfın içine koyup kontrolleri yapılması için Emniyet Müdürü'ne gönderir. Sonuçta paraların sahte oldukları anlaşılır. Haberde, şimdiye dek yalnız 10 ve 20'lik kuruşların sahteleri bilinirken, bundan sonra daha büyüklerin de yapıldığı ve tüccarların son derece dikkatli olmaları konusunda uyarıda bulunulmaktadır.²⁴

Gazetenin hemen hemen her sayısında döviz kurları verilmektedir. Burada örnek olarak sadece 7 Mart 1853 tarihinde piyasadaki döviz bilgisini vermekteyiz. Bunların gelişimini her sayıyı dikkate alarak karşılaştırmak mümkündür. Belirtilen sayıda paranın değeri günden güne düştüğü ve düşmeye devam edeceği belirtilmektedir:

---

²¹ Tsarigradski vestnik, sayı 317, 23 Şubat 1857

²² Tsarigradski vestnik, 18 Ocak 1858

²³ Tsarigradski vestnik, 14 Mart 1859

²⁴ Tsarigradski vestnik, 01 Mart 1858

İngiliz Lirası 113.5 kuruş
Türk Lirası 105 kuruş
20 Frank 95 kuruş
Pol İmperial 93 kuruş
Mecidiye 21 kuruş
Macari 55 kuruş²⁵

İthalat

Yurt dışından ithal edilen mallar: kahve Rio, kahve Moka, İngiliz şekeri, Hollanda şekeri, Fransız şekeri, Havai şekeri, biber, karanfil, tarçın, Hindistan cevizi, kalay, çavdar, kurşun, İngiliz, Fransız, Belçika mermisi, teneke, demir kol, İngiliz ve Amerikan romu, İtalyan ve Hint pirinci, mumlar, Fransız mumu, Fransız gönü, don yağı, Rus yağı, iplik, Kırım kirli yünü, Angora keçi yünü, şimşir, Beypazarı kirli yün, inek ve koyun tuzlu ve kuru derileri.

Buğday: sert Azov buğdayı, Burgaz buğdayı, Samsun buğdayı, Besarabya buğdayı, Balçık buğdayı

Yumuşak buğday: Azov buğdayı, Besarabya buğdayı, Samsun buğdayı, Burgaz buğdayı, Varna buğdayı, Balçık buğdayı, Braila buğdayı.

Arpa: Rumeli arpası, Tuna arpası, Suriye arpası.²⁶

Soygun ve Dolandırıcılık

Bu gruptaki haberler daha fazla insanların uğradıkları hırsızlık saldırıları ve dolandırıcılık vakaları içermektedir. Ev soygunculuğu, mal kaçırma v.b. gibi olaylar içeren haberler halkı bilgilendirme ve uyarma niteliği taşımaktadır.

Enteresan bir hırsızlık olayına 29 Mart 1858 tarihli sayıda rastlanılıyor. Kılık kıyafeti iyi görümlü bir adam bir gece iki kişiyi yanına alarak iki zabıtaya kendisini bir bodrum

---

²⁵ Tsarigradski vestnik, sayı 122, 07 Mart 1853

²⁶ Tsarigradski vestnik, 14 Şubat 1859

katı sahibi olarak tanıtır ve orada unuttuğu bir şeyi almak üzere kendilerine eşlik etmelerini ister. Zabıtalarla beraber bodruma giderler ve elindeki anahtarla kapıyı açar. İçeriye girince adam biraz beklemelerini rica eder. Zabıtalarda bodrumda beklemekteyken, kendisi yukardaki odalara girip altın ve paralarla ceplerini doldurup tekrar bodruma iner. Arkadaşlarının ellerine birer torba tutturur ve birini karşıdaki kahvehaneye gönderip zabıtalara birer kahve ısmarlar. Biraz zaman geçtikten sonra diğer arkadaşını da ilkini aramak için kahveye gönderir, çok geçmeden kendisi onların neden geciktiğini merak edip aramaya gider. Çıkarken kapıyı hızlıdan çarpmasıyla iki zabıta içerde kilitli kalır. Sabah olunca bodrum katının gerçek sahibi gelir ve iki gavazı içerde bulur.²⁷

Başka soygun haberleri de şöyle gösterilebilir: *Birkaç gün önce Tuzla'daki hamamda önemli soygunlar yapıldı. Hırsızlar bir kahvecinin 2000 guruşunu, bakkalcının 4000 guruşunu ve hamamdaki birinin 2000 guruşunu çalmış.*²⁸ Gazetenin 19 Nisan 1858 tarihli sayısında Yunan asıllı bir adamın tabanca ile tehdit ederek Senai Metohu din görevlisini soymaya teşebbüs etmiş.²⁹

Eğitim ve Kültür

Bu grupta eğitim ve kültür özelliğine sahip haberler yer almaktadır. Bunlar daha fazla İstanbul'da açılan okullar, kütüphaneler ve ilk müze girişimi hakkında bilgi vermektedir.

Gazetenin 4 Temmuz 1851 tarihli 51. sayısında Sultan Abdülmecid'in 1 Temmuz 1849 tarihli fermanı üzerine bu Pazar günü Bahriye Nazırı Süleyman Paşa ile Bahriye Komutanlığı'ndaki görevliler Heybeliada'daki eski Mühendishane-i Bahri Hümayun'un binasını ziyaret ettikleri

---

²⁷ Tsarigradski vestnik, 29 Mart 1858

²⁸ Tsarigradski vestnik, 26 Temmuz 1858

²⁹ Tsarigradski vestnik, 19 Nisan 1858

yazmaktadır. Harabeye dönüşmeye yüz tutan binanın onarılmasından sonra İstanbul'daki Deniz Mektebi oraya taşınacağı, Osmanlı Deniz Kuvvetlerine bağlı hastane ise Deniz Mektebi'nin şimdiki binasına yerleştirileceği belirtilmektedir.³⁰ Bir başka haberde sultan vapurunun Heybeliada'ya gidip Kapudan Paşa Mehmed Ali yardımıyla açılan Deniz Mektebi'ndeki öğrencilere elbiseler ve başka araç-gereçler tedarik ettiği yazmaktadır. Bahriye Komutanlığı'nda memur Salih Paşa mektebin başka gereksinimlerinden sorumlu olarak belirlendiği de vurgulanmaktadır.³¹

Tsarigradski Vestnik'in 23 Ağustos 1858 tarihli, 393 nolu sayıda ise şöyle bir haber yer almaktadır: *Aya Sofya Camisi'nin yanındaki Darü'l-fünun binası Mekteb-i Mülkiye olarak seçildi. Bir yıl devam edecek dersler sırasında öğrenciler her altı ayda bir imtihanlardan geçirilecek. Gerekli bilgileri edinmeyenler kaymakam ya da kaza müdürü görevine atanmayacak. İki öğretmeni olan bu mektebin iyi kadroları yetiştirmesi beklenmektedir.*³² Padişahların eğitime gönül verdikleri bu alanda yapılan faaliyetlerinden görülmektedir. Sultan Abdülaziz'in Heybeliada'daki Deniz Mektebi'ni ziyaretinde her bir öğrenciye yüzer kuruş, her bir askere iki yüzer kuruş, her bir öğretmene maaşının yarısına eşit bir tutar bağışladı.³³

Son günlerde Sultan Abdülaziz kamu binaları, kışlalarla hastaneleri denetleyerek Beyoğlu'daki Galatasaray denilen büyük yapının bitirilmediğini tespit etti. Binanın çabuk bitirilmesini, oraya Tıp Mektebi'nin taşınmasını buyurdu. Geçen Cumartesi günü Sadrazam, askerler ve memurlarla birlikte

---

³⁰ Tsarigradski Vestnik, sayı 51, 4 Temmuz 1849

³¹ Tsarigradski Vestnik, sayı 62, 24 Kasım 1851

³² Tsarigradski Vestnik, 8. yıl, sayı 393, 23 Ağustos 1858

³³ Tsarigradski Vestnik, 11. yıl, sayı 28, 8 Temmuz 1861

binayı ve Taksim'deki kışlayı ziyaret etti, sonra saraya döndü³⁴, gibi haberler de mevcuttur.

Tsarigradski Vestnik İstanbul'da halk kütüphanesinin açılması girişimleri ve 1862-1863 yıllarında Osmanlı kütüphanelerindeki bütün ciltlerin yeniden envanter defterlerine geçirilmesi hakkında haber yayınladı. Gazete haberi, 1781'de Sultan I. Abdülhamid tarafından kurulan ilk kamu kütüphanesindeki eserlerin sayılarını Müslümanların uyguladıkları tasnif şemasına göre bildirmektedir.³⁵

1851'da *Tsarigradski Vestnik* Arif Paşa'nın *Mecmua-i Tesâvir-i Osmaniye* adlı kitabı ve Çinili Köşk'te açılacak Yeniçeri Müzesi hakkında iki haber yayınlamaktadır. Bab-ı Ali'nin emri üzerine 1851'in başlarından beri Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanında toplanıp İstanbul'a gönderilen yeniçeri elbiseleriyle silahlarından elli örnek seçilmiştir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra ihaleyle kiralanacak olan sergi Ocağın kuruluşundan kaldırılmasına kadar geçen süredeki ayrı ayrı yeniçeri bölükleriyle bayraklarını, elbiseleriyle silahlarını sergileyecektir.³⁶

Gazete, Padişahın emriyle, Dolmabahçe Sarayı karşısına uzun zamandan beri bir tiyatro yapıldığını, içinde bayramlar için muhteşem ve geniş salonların yer aldığı belirtilmektedir. Bu tiyatronun başarılı bir şekilde bitirilmiş sayıldığı, inşaatın sona erdiği ve her pazar günü buraya gelen Fransız gemileri, tiyatronun donatım ve dekorasyonu için çeşitli mobilyalar indirdikleri yazılmakta, birçok Fransız işçi tavan ve duvarları çalıştığı da vurgulanmaktadır.³⁷

Gazetenin 24 Ocak 1859 tarihli sayısı İstanbul'da sirk haberini vermekte. *Bir süre önce İstanbul'da yeni bir tiyatro*

---

³⁴ Tsarigradski Vestnik, 12. yıl, sayı 4, 20 Ocak/ 1 Şubat 1862

³⁵ Tsarigradski vestnik, 13. yıl, sayı 49, 1Aralık 1862

³⁶ Tsarigradski vestnik, sayı 30, 7 Nisan 1851

³⁷ Tsarigradski vestnik, 23 Kasım 1857

açıldı. İnsanların atlarla gezdiği ve üzerlerinde oyun oynadığı bu gösteriye sirk denir. Bu tür oyunlar İstanbullular için çok enteresan geldi ve her gece bu tiyatro dolmaya başladı. Çeşitli dillerde duyurular farklı yapılır ve insanlar burayı ziyaret etmeye davet edilir. Pazartesi günü oyunlar en merak uyandırdı ve o akşam için 22 150 kuruş toplandı³⁸ diye bildirilmektedir.

Sağlık

Bu maddede yer alan haberler gazetenin çıktığı dönemde İstanbul'da açılan yeni hastanelerle alakalıdır. Osmanlı döneminde hastaneler, gerek halk için ve gerekse de askerin sağlığı için önemli bir yere sahiptir. Osmanlı'da sağlık hizmetleri köklü ıslahatların başladığı III. Selim döneminden itibaren idari olarak saray ve askeri merkezli olmasının yanında hizmetlerin büyük çoğunluğu saray ve askerler içindir. XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kurulan hastanelerin sayısında önemli derecede artışın yaşandığı dönem olmuştur. Bu dönemde cereyan eden sürekli savaşlar ve salgın hastalıkların ortaya çıkması devlet yetkililerini harekete geçirmiştir. Bütün dünyada görülen salgın hastalıkların baş göstermesi Osmanlı devletinin de sağlık hizmetlerine daha fazla önem vermesine neden olmuştur (Aslan 2017: 8). Kırım Savaşı'nda Osmanlı hükümeti İstanbul'daki bazı kışlaları, pek çok resmi binayı ve hastaneyi İngiliz ve Fransızlara vermiştir (Macar 2016: 194-218). Bu bağlamda *Tsarigradski vestnik* yeni açılan ya da açılacak olan hastanelerin haberini bildirmektedir. Gazetenin 14 Şubat 1855 tarihli sayısında Kumbarhane'deki okulun savaştan yaralıların tedavi edileceği hastane amaçlı kullanılmak için boşaltıldığı bildirilmektedir. Aynı sayıda Topkapı Kışlasının Fransızlara hastane yapmaları için verildiği haberi de yer almaktadır.³⁹

---

³⁸ Tsarigradski vestnik, 24 Ocak 1859

³⁹ Tsarigradski vestnik, sayı 211, 14 Şubat 1855

Gazeteden Dar-ül Fünun'un geniş binasının henüz bitmediği, ama yakında tamamlanacağı ve bir hastane olacağı anlaşılmaktadır.⁴⁰ Sarayburnu Kışlası ve Aynalı Kavak'taki Tahir Paşa yalısı da hastaneye hazırlanmakta olduğu yine haber olarak verilmektedir.

Padişahın Pangaltı'nın güzel bir yerinden hastane yapılması için büyük bir arazi verdiğini yazan *Tsarigradski vestnik*, bu hastane ayırmacılık yapmadan tüm uluslara hizmet vereceğini de belirtmektedir. Haberde gönüllü hemşirelerin çalışacağı hastaneye Fransız İmparatoru ve İngiliz Kraliçesi, tahta, kereste, ilaç, çarşaf, havlu gibi hastanenin donatımında büyük yardımlarda buldukları da vurgulanmaktadır.⁴¹

İlginç Olaylar

Burada yer alan makale ve haberler o dönem insanı ve halkı için olağanüstü bulunup, anlamı ve kavranılması güç olayları içermektedir. Örneğin, gazetenin 3 Kasım 1857 tarihli sayısında şu haber yer almaktadır: *Geçen cuma İstanbul'da daha önce hiç olmayan ve hiçbir zaman böyle şey duyulmayan bir kötü olay oldu. Köprüünün yanındaki sokakta kavga eden iki adam var. Biri diğerine, "Sus, yoksa şimdi burnunu yerim" diyor ve hemen onun üzerine atlayıp, dişlerini burnuna batırarak, ısırtıyor ve sonra burnu birçok insanın önünde kaldırıma tükürüyor. Kötü adamın arkadaşlarından biri, intikamı tamamlamak için yerdeki burnu ayağı ile eziyor. Cani polis tarafından yakalanmadı.*⁴²

Araştırdığımız gazetede ilginç olay niteliği taşıyan bir başka haber de 6 Ekim 1856 tarihli sayıda yer almaktadır. İstanbul'da ilk defa gerçekleşen bir "mucizevi" durumdan söz edilen haberde yedi aylık hamile bir kadının karnındaki

---

⁴⁰ Tsarigradski vestnik, sayı 266, 03 Mart 1856

⁴¹ Tsarigradski vestnik, sayı 288, 04 Ağustos 1856

⁴² Tsarigradski vestnik, 23 Kasım 1857

bebeğinin öldüğünü anladığı ve atılmasını beklediği yazılmaktadır. Ancak bu bekleyiş tam üç yıl sürdüğünü belirtilmektedir. Üç yıl sonra uzman bir doktor kadını muayene edip, karnında bebekten küçük bir parça kaldığını görür ve ameliyatla onu çıkarır.⁴³

Sonuç olarak denilebilir ki, 1848-1862 yılları arasında Galata Köprüsü'nün yanındaki bir handa dönemin en önde gelen Bulgar eğitimci ve yazarlarının hazırladıkları *Tsarigradski Vestnik* (Çar Şehri/İstanbul) adlı Bulgar gazetesi, o devir Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Bulgarlar'ın eğitim ve kültür hayatında son derece önemli rol oynamıştır. Gazete, okuyucularına sadece Bulgarların eğitim, bilim ve kültürel ilerlemelerine ilişkin haberler vermekle kalmayıp, o dönemde başkent İstanbul'u yansıtan bazı güncel olayları, önemli kişi ve kurumları, toplumun sosyal ve kültürel hayatına da ışık tutmaktadır.

Kaynakça

Ahbab 2014: Ahbab, Y. İletişimde Yeni Dönem. Üsküp'te Telgraf. Yıl: 2014/1-2, Cilt:13, Sayı: 25-26, s. 83-97.

Aslan 2017: Aslan, S., Erdem, R. Hastanelerin Tarihsel Gelişimi. - Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/2, Sayı:27, s.7-21

Dobrevva 2014: Dobrevva, M. 1848-1877 yıllarında Bulgarca Gazete ve Dergilerin Gözüyle Osmanlı İstanbulu'nun Bilim ve Eğitim Günlüğü. Osmanlı İstanbulu II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 27-29 Mayıs 2014, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi ed.: F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan, İstanbul, 2014, 361-387.

---

⁴³ Tsarigradski vestnik, 6 Ekim 1856

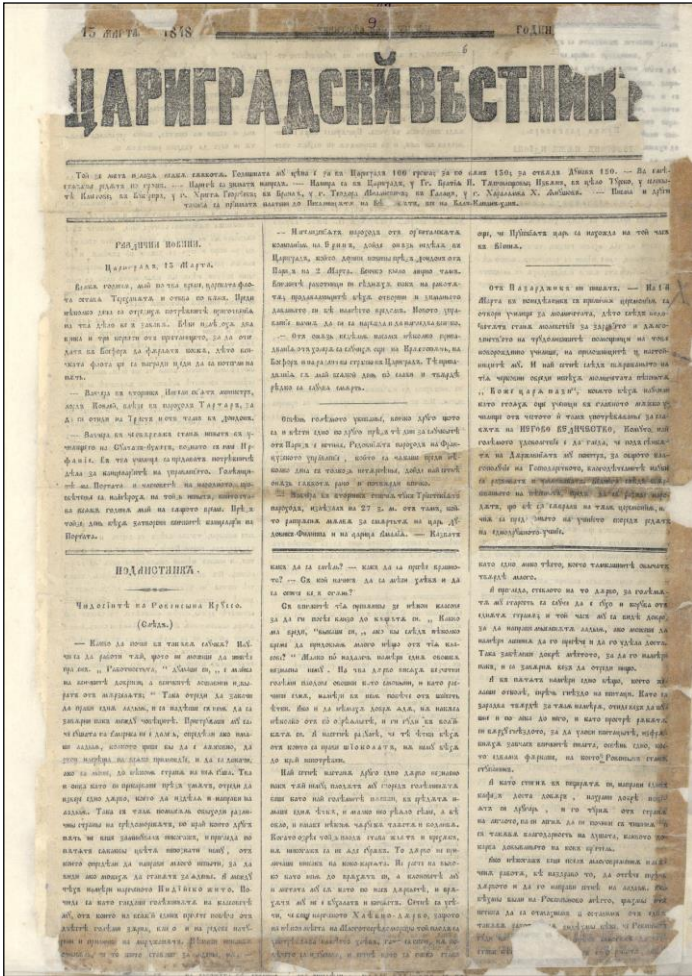
Macar 2016: Macar, O., D. Kırım Savaşında İstanbul, İzmir ve Çanakkale'deki İngiliz Hastaneleri. - YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. IX, No. 2, (Ekim 2016)), s. 194-218.

Mevsim 2007: Mevsim, H. Osmanlı Döneminde İstanbul ve İzmir'de Çıkarılan Bulgarca Süreli Yayınlar (Dergiler). Tübitak, Ankara, 2007, s. 7

Öztel 2018: Öztel, M. Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1808-1914): Kalpazanlığı ve Sahte Paranın Tedavülünü Besleyen Faktörler. – History Studies, International Journal of History, Sayı 1, Yıl 2018

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve Haberleşme, <https://tr.wikipedia.org/> (15.12.2024)

Ekler: Tsarigradski vestnik gazetesinin değişik yıllardan baş sayfa görüntüleri

(1848)

**АЛИ ДЖЕМАЛ И ТУРСКОТО МЛАДЕЖКО
КОМСОМОЛСКО ДРУЖЕСТВО „КЪЗЪЛ БАЙРАК” В
ПРОВАДИЯ
(1919–1923)**

Мемиш МЕРДАН

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
m.merdan@shu.bg

**ALI CEMAL AND THE TURKISH CULTURAL AND
EDUCATIONAL SOCIETY "KIZIL BAYRAK" IN PROVADIA
(1919-1923)**

Memish MERDAN

Abstract: In the present study, we focus on the life and work of Ali Cemal (Cemalov) from Provadia, whose contributions as an activist in the Bulgarian Communist Party (BKP), as well as his public and journalistic endeavors, deserve closer attention. Despite Ali Cemal's significant contributions, his name is relatively unknown. Ali Cemal is also interesting to us because he actively collaborated with the commercial newspaper "Rumeli" (1924-1925), published by the Turkish political émigré Tarik Mumtaz. Examining the activity of the Turkish cultural and educational society "Kazal Bayrak" in Provadia, also allows us to clarify the essence of the youth organization established in Targovishte by Tarik Mumtaz during his stay there (1923-1925).

Key words: Ali Cemal, Turkish cultural and educational society "Kazal Bayrak" in Provadia, Tarik Mumtaz, Rumeli Newspaper.

Болшевизацията на партията на тесните социалисти се отразява и върху нейната политика, насочена към етническите групи в България. БКП (тесни социалисти) се обръща с лице към специфичните въпроси, засягащи тези групи, започва да прилага конкретен подход към тях, съобразен с особеностите на бита и характерните им черти. Това навлизане на БКП сред трудещите се от етническите групи се изразява в създаване на комунистически просветителски групи, в навлизане на комунистите в

техните масови, културни и обществени организации, в създаване на специална литература и периодичен печат за тях (Memishev 1977: 17).

След Първия си конгрес от 1919 г. БКП засилва още повече дейността си за въвличане на работниците турци в редовете на партията, за създаване на партийни групи и организации в селищата с по-компактно турско население. През 1920 г. е създадена към Централния комитет на Българската комунистическа партия (ЦК на БКП) Централна комисия за работа сред турското население (турска секция). В нея влизат Еню Марковски, Хюсюн Хасанов, Хилми Чакалов, Васил Калдаръмов (и четиримата от Шумен) и др., като всеки един от тях е натоварен да отговаря за определени селища и райони с по-компактно турско население. Решено е в селищата, където турското население е мнозинство, да се образуват турски комунистически просветителски групи, каквито са създадени и за българските евреи и арменци. Тези групи (секции) се създават към местните партийни организации и се намират под тяхното непосредствено ръководство и контрол (Memishev 1977: 22). По това време секретар на ЦК е Васил Коларов (90 години 1982, 48).

Така, след първия си конгрес БКП се заема и с подготовката на кадри измежду българските турци, които да отговарят за пропагандата и да провеждат под ръководството на партийните комитети системна организаторска, идейно-политическа и културно-просветна дейност.

В последните месеци на 1919 и през 1920 г. зачестяват случаите, когато български турци, членуващи в другите партии (буржоазни и дребнобуржоазни), излизат с декларации, че ги напускат и преминават в редовете на БКП. Така например, на 25 септември 1920 г. 23 членове от

турската секция на широките социалисти в гр. Шумен преминават в редовете на БКП (Memishev 1977: 24).

Тъй като в гореспоменатите просветителски групи участват не само комунисти, но и безпартийни турци, те се оказват много подходяща форма за разгръщане на идеологическа работа на партията сред бедните слоеве на българските турци. В тях се готвят и издигат дейни и изпитани комунисти, които поемат агитацията и пропагандата на комунистическите идеи сред турците в селата. През 1920 г. са основани турски комунистически групи в Провадия от 17 членове, в гр. Сливен от 10 членове, във Варна от 43 души, в Стара Загора от 20 души, в Шумен, Търговище, Нови пазар, Айтос, Карнобат и др.

Втората конференция на тези турски комунистически („просветителски“) групи, проведена през юни 1922 г., отделя широко място за въвличането на учителите турци в учителските комунистически групи (Memishev 1977: 34-36). В резултат на широката политическа работа БКП постига големи успехи в изборите за турски училищни настоятелства от 29 април 1923 г. Така в Търговище за представителите на БКП са гласували 426 гласоподаватели, а БЗНС – получават останалите 161 гласа. Подобни са резултатите и в Провадия, Ямбол, Сливен и др. селища (Memishev, 1977: 67).

БКП насочва комунистите-турци да участват в изборите за вакъфски настоятели и да бъдат избрани в тези настоятелства, за да може една важна част от приходите от вакъфските имоти да се оползотворяват за издръжката на частните турски училища, за построяването на училищни сгради и за други културно-просветни нужди (Memishev, 1977: 69-70).

Важна роля за укрепване на връзките на БКП с българските турци в периода след Първата световна война изиграва нейната дейност по организирането на младежта и

жените от това население. С решенията на Първия и Втория конгрес на БКМС, през 1919 и 1920 г. е поставено началото на организирането и въвличането на младежите турци в комунистическите младежки групи.

Още през 1919 г. в учреденото комсомолско дружество в Омуртаг са привлечени 9 младежи-турци. През декември 1920 г. под ръководството на местната партийна организация в гр. Провадия 14 младежи от турски произход образуват комсомолското дружество „Къзъл байрак“. Комсомолски групи и организации с участието на младежи-турци са създадени и в Кърджали, Русе, Варна, с. Сухиндол, Павликенско. Решителен тласък за разрастване на дейността на БКМС сред българските турци дават решенията на Третия конгрес на БКП, проведен през 1921 г. Особено се набляга върху откъсването на младежите турци от неутралните просветителски и спортни организации, в които „националистическите елементи“ водят усилена агитация и пропаганда срещу „революционното комунистическо младежко движение“ (Memishev, 1977: 39-40).

Окръжната конференция на БКП в Шумен, проведена през септември 1922 г., задължава партийните групи да привличат в комсомолските дружества повече младежи от турски произход, а там, където е възможно, да образуват чисто турски младежки подсекции. За да обхванат със своята политическа работа по-голяма част от младежите-турци, БКП и БКМС изграждат в районите и селищата, където българските турци са по-компактни, физкултурни, гимнастически и др. спортни младежки групи или дружества. По инициатива на партийната организация и Комсомола, на 25 януари 1921 г. в гр. Провадия се изгражда физкултурно просветно младежко дружество „Къзъл байрак“ (носещо наименованието на комсомолската

организация), в което, освен членовете на партията и Комсомола, „влизат и други интелигентни младежи турци”.

В протокола от четвъртото събрание на просветната културна организация „Къзъл байрак”, проведено на 5 май 2021 г., е отбелязано, че членовете й наброяват 28 (18 редовни членове и 10 съмишленици). От 18 редовни членове, 14 души са на възраст между 14 и 17 години, 4 са над 17-годишна възраст. От 14 младежи седмично се събира по 1 лев членски внос, от 4-ма – по 2 лева. Впоследствие броят на младежите се увеличава на 34.

През 1921 г. от 28-те младежи, членове и съмишленици на „Къзъл байрак”, 25 са с прогимназиално образование, 3-ма са с начално образование, неграмотни няма. От тях, по професия 4-ма са хлебари, 3 шивачи, 1 часовникар, 2 ученици, 1 бакалин, 2 тенекеджии, 5 обушари, 3 дограмаджии, 2 сарачи, 1 подковач, 2 общи работници и др. (Дружни и единни, 1966: 170).

Подобни организации се създават и в Разград, Русе, Сливен, Стара Загора, Свищов и др. Тези дружества уреждат срещи помежду си, участват в организираните от партията и Комсомола окръжни спартакиади и събори и въвличат в тези мероприятия и „неорганизираните“ младежи-турци (Memishev, 1977: 43-44).

Към турските комунистически групи в Провадия, Сливен, Стара Загора, Айтос и др. се изграждат театрални трупи и певчески хорове, които се оказват подходяща форма за масово-политическа работа сред турското население. Театралната група към турската комунистическа група в Провадия развива богата дейност. Тя редовно отделя от доходите си средства за закупуване на облекло, обувки и книги за децата на работниците. Отбелязвайки дейността на театралните трупи и в други селища, Ю. Memishev пише, че тази дейност свидетелства за правилния

подход на БКП за разширяване на своето влияние сред българските турци (Memishev, 1977: 45).

Втората конференция на турските комунистически просветителски групи, проведена през юни 1922 г., обстойно разглежда въпроса за привличането на работниците-турци в професионалните съюзи. Конференцията безрезервно приема всички решения на Коминтерна, Профинтерна, Общия работнически синдикален съюз (ОРСС). Призовава турските комунистически просветителски групи да разгънат широка разяснителна и организаторска дейност за приобщаването на своите членове към синдикалните организации. За въвличането на работниците-турци от различните профсъюзи в ОРСС развива неуморна дейност и **Али Джемалов** – секретар на Профсъюза на търговските служители в гр. Провадия (Memishev 1977: 36).

В настоящата разработка насочваме вниманието си върху живота и делото на въпросния Али Джемал (Джемалов) от Провадия. Спрели сме се на него, тъй като той, като деец на БКП (т.с.), развива активна обществена и публицистична дейност. Името на Али Джемал е малко известно. Бегла информация за него срещаме в труда на Ю. Memishev (Memishev 1977), свързана предимно с обществената му активност. Информация за Али Джемал се съдържа и в сборника с публикувани документи „Дружни и единни през вековете“. Тази информация е извлечена от архивните документи на „Турското младежко комсомолско дружество „Къзъл Байрак“ (Червено знаме) в Провадия.

Али Джемал е интересен за нас и поради това, че той активно сътрудничи на търговищкия вестник „Румели“ (1924–1925), издаван от турския политически емигрант Тарък Мюмтаз. В друга разработка сме се спрели по-обстойно на публикациите на Али Джемал в „Румели“, поради което в настоящата публикация няма да ги

разглеждаме. От друга страна за нас представлява интерес и турското културно просветно дружество „Къзъл байрак” в Провадия. Разглеждайки дейността на въпросното дружество бихме могли да си изясним и същността на младежката организация, създадена в Търговище от Тарък Мюмтаз по време на пребиваването му там (1923-1925).

*

Информация за Али Джемал (Али Джамалов) се съдържа в част втора и част трета от сборника „Дружни и единни през вековете“. В част трета е поместен текст под заглавие „Моята биография“, подписан от Али Джемал (Дружни и единни 1966, 246-247). Тук авторът не е посочил датата си на раждане. Поради това се насочихме към Държавен архив – Варна, където се съхранява същия документ (ДА–Варна № 200), включен в сборника „Дружни и единни“. В „Дружни и единни“ съдържанието на документа е предадено с малки корекции от художествено естество. В сборника, предвид целта му, не са посочени и данни за живота на Али Джемал след 1944 г.

В документа, съхраняван във варненския архив е отбелязано, че това са „...спомени от Али Джамал Енурлов [имената са изписани неправилно. Би трябвало да са Али Джемал Емрулов. Вероятно Али Джемал е представил текста в ръкопис, преписан впоследствие на пишеща машина] за дейността на турската секция към Партията в Провадия, на турското младежко комсомолско дружество „Казъл Байряк“ – 1919–1923 г.“. Тук също не са посочени дата и място на раждане на Али Джемал. В документа Али Джемал пише, че от 20 септември 1919 г. е в редовете на БСДП (т. с.). Турската секция тогава наброявала 17 души. „Получаваше се марксистка литература на турски език и вестници. От Турция получавахме комунистическото списание „Айдотлък“ и др. [...] По решение на местното партийно ръководство трябваше да образуваме група на

комсомола от младежи турци”. Като член на ръководството тази задача се възлага именно на него.

Пак в същия документ пише, че на 20 декември 1920 г. е образуван турски младежки комсомол „Къзъл Байрак“. Отначало групата има 14 члена; при приемането на Устава на Комсомола присъстват 40 младежи. Понеже като учител в турската прогимназия Али Джемал няма време да е в постоянен контакт с комсомолците, тази задача се възлага на Ибрям Руждиев като в тази му дейност последният е подпомаган от Али Джемал.

По-късно Централният комитет на БКП решава да се издава комунистически вестник на турски език. Ибрям Руждиев е изпратен в София, за да помага в редактирането на в. „Зия“ (ДА–Варна № 200, л. 1). Тук Али Джемал, вероятно е допуснал грешка, тъй като вестник „Зия“ започва да излиза на 24 ноември 1920 г. Вероятно Ибрям Руждиев е привлечен към редиците на комсомола по-рано, още преди учредяването на турския комсомол в Провадия.

Али Джемал пише, че най-влиятелната организация на професионалните работници в Провадия е тази на търговските служители и че за нейн секретар е избран той. За развитата дейност е поздравен лично от Георги Димитров през 1923 г. на гарата в Провадия (ДА–Варна № 200, л. 1).

След 9 юни 1923 г. партията започва да работи нелегално с т.нар. десетки. Али Джемал е в една десетка с Цонко Гаврилов, Тончо Бехнев и Р. Граматиков.

След 1944 г. Али Джемал е член на Околийския комитет на Отечествения фронт, председател е на турското училищно настоятелство, също и на турското читалище. През този период той редовно изпраща материали за турската емисия на Варненското радио, както и статии на в. „Йени Ъшък“ в София. Пише и статии в защита на

решенията на Народния съд в Провадия и др. (ДА–Варна № 200, л. 2).

Към края на документа, съхраняван във Варненския държавен архив, е посочено, че той е изготвен в Провадия на 25 ноември 1956 г. Авторът се е подписал като „Али Джемал“. Бележка в самия край на документа отбелязва, че: „Али Джемал почина на 20 август 1962 г.“ (ДА–Варна № 200, л. 2).

Съставителите на сборника „Дружни и единни“ са отбелязали по отношение на организацията „Къзъл Байрак“, че от проучванията, извършени относно дейността на комсомола и на физкултурната просветна организация се оказало, че почти няма данни за дейността на комсомолската организация, а че архивите разполагат с повече материали за живота и дейността на физкултурната просветна организация. Преглеждайки протоколната книга на „Къзъл байрак“ съставителите заключават, че в много случаи дейността на комсомола и тази на физкултурната организация се покриват и не се правело никакво разграничение в дейността на тези организации. (Дружни и единни 1966, 166).

Според протоколните записи, на проведеното на 25 януари 1921 г. събрание е заявено: „ние, младежите, се събрахме и решихме да основем физкултурно просветно дружество „Къзъл байрак“. Целта ни е да предпазим младежта от лоши пътища, да ѝ дадем правилна посока, да се борим за просвещаването ѝ, за физкултурното ѝ развитие чрез провеждане на вечеринки, конференции, физкултурни игри и др.“ (Дружни и единни 1966, 166). На четвъртото събрание на Къзъл байрак, проведено на 5 май 1921 г. се казва, че организацията Къзъл байрак „след своето трето събрание излезе на показ пред обществеността [...]“. Текстът продължава с посочването на някои проблеми, стоящи пред организацията:

„Група лентяи в кафенетата, [...] неправилно схванали задачите на нашата организация и почнали успешна агитация срещу нашата организация. [...] **подобни клюки** по наш адрес се разнасяха от мръсните души на лентяите и в къщята. С това нашият въпрос стана обществен въпрос. **Говорело се, че младежите щели да станат комунисти. Тези клевети** достигнали чак до ушите на училищния директор. Тогава училищното ръководство начело с Ахмед Зекиев [директорът на училището] решили да разгонят от джамийското училище дружеството „Къзъл байрак“. [...] От началото на м. февруари „Къзъл байрак“ останала без подслон. [...] Така дружеството прекарало три месеца без подслон. [...] В това време в София се провеждала първата турска комунистическа конференция. Като делегат на тази конференция от Провадийската турска комунистическа секция бил определен Ибрям Руждиев. На него били дадени 175 лева да купи топка. [...]“ (Дружни и единни 1966: 169-170).

Вече на двадесет и първото събрание на младежката организация „Къзъл байрак“, проведено на 26 август 1921 г., Али Джемал изнася доклад в който се спира на „това как **буржоазията** използва женския и детския труд, как **работническата класа от целия свят** се бори срещу тази експлоатация. **Нашата организация като международна организация** също се бори против използването на женския и детския труд от **буржоазията...**“ (Дружни и единни 1966, 171).

Информация за провадийската организация „Къзъл Байрак“ ни дава едно кратко съобщение, публикувано във вестник „Тюрк Съюзю“ („Турско слово“). Този вестник се издава в Пловдив, в печатница „Хуршид“. Главен редактор и стопанин на вестника е Али Фехми.

В броя (51) си от 3 март 1921 г. вестникът се обръща към „младите и просветени младежи от Провадия Хюсмен

Джелал, М. Джават, Али Джемал, г-н Хашим и техните другари”. Али Фехми благодари на същите за оказаното гостоприемство по време на посещението му в техния град, продължило „неповече от двадесет и четири часа”. „Пожелавам – пише Фехми – дълъг живот на народно-просветната ви организация, която спасихте от състояние на руина”.

Това посещение на Али Фехми в Провадия съвпада по време с периода между третото и четвъртото събрание, проведено според протоколната книга на културната и спортна организация „Къзъл байрак“ на 5 май 1921 г., което ни навежда на мисълта, че Али Фехми посещава Провадия във връзка с негативната обществена реакция, насочена към въпросната организация.

От приведените публикувани и непубликувани архивни документи разбираме, че Али Джемал Емрулов е бил учител в турската прогимназия в Провадия, че е бил в местното партийно ръководство и че след 1944 г. е изпращал материали за разни медии. Другото, което прави впечатление е, че „турската секция” в Провадия е получавала марксистическа литература на турски език и разни вестници. А от Турция тази секция е получавала „комунистическото списание „Айдотлък“. Наименованието на списанието, вероятно поради неправилно разчитане, е изписано грешно. Това „турско комунистическо списание“ е списанието, издавано от Истанбулската комунистическа група на д-р Шефик Хюсю „Айдънлък“. Изглежда, че задачата да се пропагандират идеите на научния комунизъм сред турското население и за „сплотяването около БКП на преданите и подходящите за комунистическа пропаганда сили” партията използва не само в-к „Зия” и преводната от руски и български на турски език пропагандна литература. С други думи, дейците на БКП от турски произход са били

запознати с комунистическата литература на турски език, издавана в самата Турция.

Разбираемо е, че учредителите на дружеството се опитват да насаждат левите идеи у младежите прикрито. Не трябва това дружество по никакъв начин да изглежда „комунистическо”. Но от публикуваните документи, даващи информация за турската младежка организация „Къзъл байрак”, става ясно, че тя е по-скоро една културно-спортна организация, а не толкова „комсомолска”. Определянето на „Къзъл байрак” като „комсомолска” организация е фиксирано в спомените на Али Джамал, написани няколко десетилетия по-късно, а не в протоколната книга на самата организация. Но ако съдим от самото название на организацията („Къзъл байрак”, т. е. „Червено знаме”), а и от самата ѝ дейност, това, което можем да твърдим с положителност е, че тя е една организация с лява политическа насоченост.

Архивни източници:

ДА-Варна 200: Държавен архив–Варна, Инв. № 200 (Спомени от Али Джамал Енурлов за дейността на турската секция към Партията в Провадия, на турското младежко комсомолско дружество „Казъл Байряк” – 1919–1923).

Публикувани документи:

90 години 1982: 90 години шуменска партийна организация. Документи и материали. Шумен.

Дружни и единни 1966: Дружни и единни през вековете (Сборник от исторически документи и спомени за турското население). Издателство на БКП, София.

Вестници:

„Тюрк Съюзю” (на арабица), бр. 51, 3 март 1921.

Изследвания:

Memishev 1977: Memishev, Y. Uchastieto na balgarskite turtsi v borbata protiv kapitalizma i fashizma (1919-1944). Partizdat, Sofya; [Memishev, Ю. Участието на българските турци в борбата против капитализма и фашизма (1919–1944). Партиздат, София.]

ЗА СОЦИАЛНИЯ АСПЕКТ НА РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Джелил ДЖЕЛИЛ

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

shakircelil@abv.bg

ON THE SOCIAL ASPECT OF RELIGIOUS EDUCATION

Dzhelil Dzhelil

Abstract: In their development, all societies, from the smallest to the largest civilizations, in order to maintain social order and security, impose a number of principles and values on their members. One of the main factors in regulating relations between individuals and determining social rules is religion. As an existing institution, it has the capacity to shape both individual and social life in almost all societies.

The main purpose of this research is, to examine the contribution of religious education to social life and to explain the importance of teaching members of society with a correct understanding and appropriate methods.

Key words: religion, education, religious training, social life

В хода на историята си всички общества, от най-малките общности до най-големите цивилизации, се стремят да предадат на членовете своите ценности, за да осигурят социалния ред и правилен начин на живот. Индивидите, които не могат да се отделят от обществения живот, се опитват да се адаптират към този ред заради собственото си спокойствие и безопасност. Много религии имат за цел да регулират обществения живот. Докато социалните правила, които хората трябва да спазват, се считат за част от религията, предаването на тези правила на индивидите се приема като задача на религиозното образование. Това е така, защото целта на религиозното образование не е само преподаване на теологичните и метафизични аспекти на религията, а и на моралните и социалните правила. За да може индивидът да има

здравословен социален живот, да допринася за социалния мир, да създаде усещане за национално единство и съгласие, както и да научи обществения морал и ценности, религиозното образование играе ключова роля. Почти всички религии имат за цел да обучават по въпросите на моралното поведение и социалните правила. Целта на ислямската религия е да учи хората на необходимите учения, принципи и ценности, за да водят щастлив и спокоен живот както в този, така и в отвъдния свят. Тези ценности, когато са правилно преподавани чрез религиозното обучение, създават мир, братство, единство и хармония в обществото. В Корана в знамения 1-5 на Сура ел-Аляк - 96, Всевишният Бог/Аллах казва: *В името на Аллах/Бог, 1. Чети [о, Мухаммед] в името на своя Господ, Който сътвори. 2. Сътвори човека от съсирек кръв! 3. Чети! Твоят Господ е най-щедрият. 4. Този, който научи чрез калема/молива. 5. Научи човека на онова, което не е знаел* (Коран, сура Ел-Аляк).

Вярата и знанието са неразделни в човешкия дух. Със своята вяра човек разширява познанията си, а със знанията си подкрепя вярата. Както в исляма, така и в християнството се подчертава, че знанието произтича от вярата. В Библията се казва: *Но да проси с вяра без да се съмнява ни най-малко; защото, който се съмнява прилича на морски вълни, които се тласкат и блъскат от ветровете. Такъв човек да не мисли, че ще получи нещо от Господа, понеже е колеблив, непостоянен във всичките си пътища.* (Яков, 1: 6-8, по Nikolova 2016: URL).

Може да се каже, че религията, с изразите и моралното си учение от древни времена, със социалните правила и собствените си установени принципи, полага големи усилия за изграждане на едно хармонично общество.

Интересът на изследователите към религиозното образование е в посока на съвременните проучвания по

темата, в контекста на нравствено-етичните параметри и социалното им значение за развитие на личността. Общ ръководен принцип на социалното възпитание е хуманното отношение към всички нуждаещи се от социално възпитание, социална помощ и социална защита, към постигане на обществено благополучие, към предпазване от изостряне на противоречията и социалните конфликти, към поддържане на равновесие между противоречиви тенденции като богатство и бедност, трудова заетост и относителна безработица, удовлетворение и неудовлетворение от живота и др.

Социализацията на човека е сложен процес, в който културно-социалните и икономическите условия, традициите, законите, природната среда и други фактори оказват значително влияние. Почти всяко общество си представя идеалния гражданин и изгражда модел за това. В този модел религиозното образование играе важна роля. Особено днес, когато модерният начин на живот често оставя индивидите самотни и изолирани, необходимостта от религиозно и морално образование става още по-очевидна. Липсата на социални дейности, като спорт, музика, театър и кино, често оставя индивидите без насоки и подкрепа. Както социологията, така и историята на религиите потвърждават, че религията играе ключова роля в социализацията на индивидите. Независимо от модернизацията, влиянието на религията върху социализацията остава силно и устойчиво.

Основната цел на това изследване е да анализира религиозното образование като акцентира върху неговото значение за обществения живот и значението на правилното обучение на индивидите с подходящи методи. Съвременното религиозно образование също трябва да бъде осъществено с тази цел. Предлагането на социални правила, които хората трябва да спазват, на религиозна основа, се

приема по-лесно и бързо. За изготвянето на настоящата статия са използвани източници като свещени книги, хадиси, академични публикации, религиозна литература, списания, вестници, речници и енциклопедии.

Вече беше отбелязано, че религията, познанието и образованието са тясно свързани. Образованието започва с човешката история, но се превръща в научна дисциплина едва през XIX век. То е процес, чрез който обществото предава натрупаните познания, умения и ценности от едно поколение към друго.

В най-широк смисъл, образованието може да включва всяко действие или преживяване, което има формиращ ефект върху съзнанието, характера или физическите умения на дадена личност. Образованието може да бъде определено като планирани и целенасочени влияния за развитие на всички аспекти на човека и за превръщането му в член на обществото. Религиозните способности на индивида се реализират ефективно чрез религиозно образование и обучение. Всяка религия, било то чрез формално или неформално образование, е продължила съществуването си, предавайки го на следващите поколения. Религията, която е социална реалност, се проявява в много аспекти на живота. Влиянието на религията върху нагласите и поведението на хората, живеещи заедно в едно общество, е неизбежно. Следователно, способността за ефективен диалог зависи от това човек да бъде информиран за религията и нейните влияния. Нито едно дете, младеж или възрастен не може да се счита за напълно образован, ако не е информиран за религиозния аспект на живота.

Религиозното образование в постмодерното общество е изправено пред редица проблеми и търси вариантите за тяхното разрешаване. Състезателният дух и материализмът са сериозни предизвикателства пред

обучението по Религия, където в основата е стремежът към Бог, към духовното развитие. Религиозното образование трябва да се ориентира към изискванията на постмодерното дете и същевременно да устоява своите автентични християнски постулати. Според Божидар Андонов, в часовете по религиозно обучение не трябва да става въпрос само за вярата, възникнала преди много време и в друга култура, а преди всичко да се покаже, как днес човек може да живее с вярата си в едно променящо се общество (Andonov 2005: 21). Този принцип е заложен в учебните цели и програми на религиозното обучение в съвременното училище.

Социалният аспект на религиозното образование има широко значение в областта на педагогиката. Съвременното обучение по религия трябва в по-голяма степен да е съобразено и заложено на основата на анализа на ситуацията, променените условия, които се проявяват по отношение на учениците, учителите и родителите. Понятието религиозно образование съдържа доста широк кръг от явления. Първо, подобно на начина, по който се различават общообразователните и професионалните образователни програми, следва да се говори поотделно и за училищно и за професионално религиозно образование. Същевременно професионалното религиозно образование достатъчно ясно очертава областта, към която се отнася и в която протича този вид дейност. Основно това е областта на висшето професионално, частично – средно професионално, както и допълнително образование. Обучението в тази област съществено се отличава организационно и методологически от учебно-възпитателния процес в общообразователните средни духовни училища (Andonov 2005). Представата за религията като факт от външната действителност, наблюдаван отстрани, превръща религиозното образование във вид научно-изследователска дейност. Представата за религията като за разбирането на

училището като място за духовно обогатяване на детето, насочва преподаването към задачата за развитие на личността, т.е. издига на първи план именно педагогическите задачи.

Религиозното обучение в светските държави представлява преподаване на дадена религия в различните ѝ аспекти – аспекти на вярата, възприети ритуали, и т.н., и тяхната роля в обществото във философски, исторически и културен план. В световен план този термин се употребява най-вече по отношение на училищното образование, където често наред с него понякога в допълнение се използва и понятието възпитание на ценности. То обхваща изучаването на религия с религиозното възпитание, с формирането и развитието на религиозно съзнание. Редица изследователи застъпват идеята, че запознаването с религиозните традиции може да повиши толерантността сред учениците и знанието за религията може да бъде опозиция на моралната криза сред младите в обществото (Neminska, URL). Като част от неформалното образование, преподаването на религиозните знания в детската градина и училище няма задължителен характер, но това не означава, че то не спомага за извеждането на преден план на особено актуалните, преносими „меки“ умения (инициативност, креативност, критично мислене, контролиране на емоциите, решаване на проблеми, поемане на отговорност). Тези „меки“ умения са ключови за социалната компетентност и изява на децата и учениците и се простират отвъд границите на потребностите на религиозните общности в България (Dimova 2023: URL). Религиозното образование в България е ценен помощник в тази посока, то позволява на децата от всички националности и религиозни общности да усвоят собствената си култура и ценности.

Основен предмет на религиозното обучение са аспектите на вярата, основите и особеностите, които са характерни за дадена религия. Предполага се принадлежността на ученика към съответната религиозна общност като вярващ,

макар че обикновено учениците на възраст от 7-18 години не винаги имат реално право или възможност на избор, а решението бива взето или повлияно от техните родители.

От средата на XX в. в продължение на близо 40 години мюсюлманите и техните деца са лишени от възможността да изучават своята религия в България. Със закона за вероизповеданията, приет през 1949 г., е отменено правото на вероизповеданията да се занимават с религиозното образование на подрастващите. В началото на учебната 1951/1952 г. се забранява изучаването на религия в училищата (Yalamov 2010: 54). За да може обществото да възвърне моралните си ценности, да се обновят и заздравят нравствените му устои, е абсолютно наложително подрастващите поколения да се въоръжат с религиозни нравствени принципи и норми, тъй като те са универсални и спомагат за регулиране и направляване взаимоотношенията между членовете му. В началото на 90-те години на миналия век България, както останалите източноевропейски страни, започва постепенно да преминава към демократическия етап в своето развитие. На гражданите се предоставят основните човешки, в това число и религиозни права. И така в демократичния период се поставят основите на една нова образователна система, която се основава от една страна на традиционното религиозно образование, а от друга се използва опитът на съвременните религиозни учебни заведения.

В класните стаи на съвременното училище общуват ученици, носители на различни култури и религии, дават си среща различни празници и традиции. Чрез тях малките ученици могат да се запознаят с многообразието на света. Те са първата стъпка за обединение на учениците и възпитаването им в толерантност, уважение и добротворство. Предоставянето на възможност за запознаване с нравствените акценти на

различни религии, равнопоставено и безкризисно, развива нагласи, които на по-късен етап оформят толерантни модели на поведение. Знанията за различните култури и религии не се противопоставят като чужди и взаимоизключващи се, а се равнопоставят като универсални, надживели времето и социалните условия световни, общочовешки ценности (Neminska, URL).

Днес в България религиозното обучение се базира на определени нормативни актове. Одобрените от Министерството на образованието и науката концепции за обучение по предмет „Религия“ и „Религия-ислям“ представляват програми по обучение в доктрините на Източното православие и Ислям, като другите религии се разглеждат в светлината на тези вероизповедания.

Обучението по предмет „Религия“ и „Религия-ислям“ се провежда с учениците от 1 до 12 клас в часовете по свободноизбираема (СИП) и задължително избираема подготовка (ЗИП), а неговата организация се провежда в съответствие с: желание от страна на учениците; възможностите на учебното заведение и общинските служби да осигурят квалифицирани преподаватели; утвърдените от МОН концепции за обучение по предмет „Религия“ и „Религия-ислям“.

Особено важно е ясно да се поставят и изградят основните предпоставки, върху които ще се обосновава и развива религиозното образование както понастоящем, така и в бъдеще. За целта е необходимо да бъдат отбелязани основополагащите изходни позиции, за да се очертае съответна рамка. Те могат да бъдат заложили върху няколко изходни пункта:

1. Религиозното образование е основополагащо човешко и гражданско право. Никой не трябва да отнема на гражданина правото да получава знания, грамотност и информация по

въпросите за религията. Религиозната грамотност е част от общата грамотност на българския гражданин;

2. Религиозното образование не засяга човешката, гражданската свобода – то я предполага и не нарушава свободата му на избор. Религиозното образование в светското училище не е образование във вярата, а образование за вярата. Образованието във вярата се предоставя от съответната религиозна институция, а образованието за вярата се дава от държавата. Религиозно грамотният човек не е непременно религиозно вярващ. Вярата е акт на човешката свободна воля. В нея никой няма право да се меси – свободата на съвестта и на избор на вероизповедание е неприкосновена. Тя се гарантира от гражданското общество;

3. Религиозното образование е завоевание на европейската цивилизация. То е допринесло изключително много за нейния духовен ръст, където своя дял има и българската култура. Тази традиция би трябвало не само да се запази, но и да се разшири в зависимост от съвременните обстоятелства и условия (Popmarinov 2010: URL).

В последното десетилетие въпросът за обучението по религия е обект на засилен публичен интерес и чести дискусии. Той се намира в динамична ситуация и е в процес на трансформация. Серия от конференции, посветени на тези въпроси, са инициирани от Съвета на Европа. На срещата на министрите на образованието в Атина през 2003 г. се подчертава значимостта на темата за интеркултурния диалог. Съветът на Европа приема образованието за междурелигиозна толерантност като приоритет за създаване и подкрепа на плуралистичната демокрация. Изведени са препоръки в по-широкия контекст на интеркултурното образование за създаване система и условия за неконфесионално обучение, за информиране по проблемите на религиозното разнообразие в съвременната европейска култура, за човешките права и за свободата за и от религия.

Дават се препоръки: обучението по религия да цели разбиране, а не вяра, дори в страните, в които има държавна религия; да се провежда системно обучение на учителите с цел безпристрастно описание и коментар на религиозното разнообразие в Европа (Neminska, URL).

Според Неминска важен изследователски факт е подкрепения от европейската научната общност модел за преподаване на знания за религията чрез *интерпретативния* подход на Джаксън. Той е изграден върху принципите за:

- *репрезентация*: религиозните традиции да се представят като отделни културни единици, имащи специфика и своеобразие, а не като обвързани системи; да се отчита уникалността на всеки ученик, повлиян от съответната общностна религия;
- *интерпретация*: учениците да не се отказват от възгледите си и от конфесионалните си предпочитания, а да ги сравняват с тези на другите;
- *рефлексивност*: чрез този тип обучение да се преосмисля собствения живот, да се проявява критицизъм към преподавания материал и към процеса на обучение (Neminska, цит. съч).

В заключение може да се отбележи, че религиозните учения предлагат основни житейски принципи и решения, като помагат на индивидите да определят общи цели и морални насоки. Така те обединяват хората около обща кауза и колективна воля. Всички религии разкриват някакви поведенчески модели, правила и принципи в съответствие със собствените си разбирания. Човек, който приема религия, естествено живее живота си според правилата на религията, в която вярва навсякъде. В този процес, със силата и мотивацията, дадени от религията, той показва някакво социално поведение. Религиозното образование трябва да бъде неразделна част от възпитателния процес и

всяка нормална държава би трябвало да осигури здравословен и естествен достъп до вярата на своите деца. Социалният аспект на религиозното образование е от съществено значение за изграждането на хармонично и справедливо общество. Той подпомага както личностното развитие на учениците, така и тяхната способност да допринасят за социалното благополучие

Използвана литература

Andonov 2005: Андонов, Б. Религиозното обучение в България в началото на третото хилядолетие. С., 2005.

Dimova 2023: Димова, И. Възпитателният процес и религиозното образование.- Православие.бг, 04.01.2023; URL: <https://www.pravoslavie.bg> (29.12.2024)

Keskin 2004: Keskin, Mustafa. Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 4/3 (Haziran 2004), 7-21.

Neminska URL: Tolerantnost: Religiozno izmerenie na interkulturnia dialog v uchilishte. [Неминска, Р. Толерантност: Религиозно измерение на интеркултурния диалог в училище. – Списание „Реторика и комуникации“, ISSN 1314-4464 (Online), URL: <https://rhetoric.bg>]

Nikolova 2016: Николова, А. Религия и толерантност. 34 (2016); <https://notabene-bg.org/read.php?id=410>

Popmarinov 2010: Попмаринов, Д. Религиозната образование – един сериозен въпрос за решаване. Православие.бг; 29.09.2010; URL: <https://www.pravoslavie.bg> (30.12.2024)

Yalamov 2010: İslamskoto kulturno nasledstvo po balgarskite zemi. Godishnik na VII, 2010, broi 2; [Ялъмов И., Ислямското културно наследство по българските земи. Годишник на ВИИ, 2010, брой 2, с. 21-105.]

Yaran, C. S. (2014). İslam Ahlak Felsefesine Giriş. İstanbul:
Dem Yayınları.

